

УЧЕБНО ПОМАГАЛО 1

Османската империя

ПРЕПОДАВАНЕ НА СЪВРЕМЕННАТА ИСТОРИЯ НА ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА

Алтернативни учебни материали

Османската империя

Издание на: Център за помирение и демокрация в Югоизточна Европа (CDRSEE)

Заглавие на оригинала: Teaching Modern Southeast European History, Alternative Educational Materials, The Ottoman Empire, Thessaloniki 2009.

Научен редактор: Алексей Кальонски

Превод: Александър Николов

Редактор на превода: Ивет Ангелова

Коректор: Доротея Валентинова

Предпечат: Андрей Лунин

Това издание е финансирано от:

"Изказаните становища и мнения в настоящата публикация не отразяват непременно позицията на Институт «Отворено общество» - София."

CDRSEE:

Докладчик на Борда на директорите за Проекта за обща история: Коста Карас

Изпълнителен директор: Ненад Шебек

Програмен директор: Корина Ноак Аетопулос

Проектен екип: Андонис Хаджиянакис, Джени Деметриу, Сюзан Надо Бустаманте, Звездана Ковач

THE PUBLICATIONS AND TEACHER TRAINING ACTIVITIES OF THE JOINT HISTORY PROJECT HAVE BEEN MADE POSSIBLE THROUGH THE KIND FINANCIAL BACKING OF THE FOLLOWING:

The European Union's Instrument for Pre-accession Assistance (IPA)

Copyright: Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (CDRSEE)

Krispou 9, Ano Poli, 54634 Thessaloniki, Greece

Tel.: +30 2310 960820-1; Fax: +30 2310 960822

e-mail: info@cdrsee.org, web: www.cdrsee.org

ПРЕПОДАВАНЕ НА СЪВРЕМЕННАТА ИСТОРИЯ НА ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА
А л т е р н а т и в н и у ч е б н и м а т е р и а л и

УЧЕБНО ПОМАГАЛО 1
Османската империя

Под редакцията на
БОГДАН МУРДЖЕСКУ и ХАЛИЛ БЕРКТАЙ

Редактор на поредицата
ХРИСТИНА КУЛУРИ

Редактор на българското издание
АЛЕКСЕЙ КАЛЪОНСКИ

София 2012

Предговор към второто издание на английски език

Бордът на директорите на Центъра за демокрация и помирение в Югоизточна Европа (Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe – CDRSEE, ЦДПЮЕ) би искал да изрази дълбоката си признателност към хората, без чиято упорита работа настоящите учебни помагала по история нямаше да бъдат изготвени. Благодарение на техните усилия, заедно с появата на това второ издание на английски език, помагалата бяха публикувани и на осем други езици, седем от които са от нашия регион, а едно е на японски.

Изключителен е приносът на проф. Христина Кулури (главен координатор и редактор на поредицата), която направи възможно успешното завършване на проекта със своята упоритост, професионализъм, умения за координация и ръководство, а също и с личната си ангажираност. Въпреки множество препятствия през последните две и половина години, неуморните усилия и отдадеността на шестимата редактори на четирите учебни помагала – проф. Халил Берктай и проф. Богдан Мурджеску („Османската империя“), д-р Мирела Луминица Мурджеску („Нации и държави в Югоизточна Европа“), доц. Валери Колев и проф. Христина Кулури („Балканските войни“), и г-н Крешимир Ерделя („Втората световна война“) – доведоха до появата на учебните помагала, които сега се намират пред вас. Бордът изказва изключителни благодарности на всички тях за любезното им сътрудничество и неуморните им усилия.

Бихме искали да отдадем заслуженото и на сътрудниците – съставители на материалите, включени в учебните помагала – четиринадесет души от единадесет страни от Югоизточна Европа. Благодарим им сърдечно за часовете, отделени в националните им архиви, библиотеки и лични сбирки, за да подберат текстовете и илюстрациите, включени тук. Големи благодарности дължим и на учителите по история, които участваха в семинарите за оценка и критичен анализ на учебните помагала в хода на тяхното създаване. Искаме да споменем и членовете на Комитета за образование по история (History Education Committee) на ЦДПЮЕ, които взеха участие в проекта от неговото начало през 1998 г.

Проф. Робърт Страдлинг, проф. Мария Тодорова, проф. Петер Водопивец и Иван Вейвода рецензираха и коментираха подробно съдържанието и на четирите учебни помагала, и с това допринесоха много за тяхната обективност и балансираност.

Накрая благодарим сърдечно и на екипа на ЦДПЮЕ, който вярваше, допринасяше и подкрепяше цялото начинание от самото му начало до неговото приключване.

Беше неизбежно усилията, които положихме да срещнат възражения в страните, в които помагалата бяха представени. В тази връзка дължим специални благодарности на членовете на борда в съответните държави, на Христина Кулури и Ненад Шебек, които работиха неуморно, за да разрешат недоразуменията, и да създадат всички необходими условия тези помагала да се превърнат в помощен учебен материал за средните училища. Преди всичко трябва да благодарим и на учителите от Югоизточна Европа, които взеха участие в проекта, дадоха приноса си за него, оцениха го и продължиха да го развиват. Тяхната отдаденост и смелост са от съществено значение за настоящия успех на Проекта за обща история (Joint History Project, JHP). Към днешна дата помагалата са издадени на седем регионални езика. Паралелно с тях, до октомври 2008 г., бяха успешно организирани и осъществени многобройни обучения на учители в цели шест страни от региона.

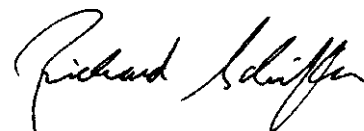
Усилията на Центъра получиха висока оценка както от страна на учителите, така и от учениците, което дава основание да се мисли, че самите помагала могат да бъдат полезни в подготовката на бъдещите историци, и разбира се, на бъдещите граждани, и че Югоизточна Европа, въпреки ироничните коментари и циничните действия на някои външни деятели и наблюдатели, в различни отношения много повече е в крачка с потребностите на бъдещето, отколкото редица други самодоволни региони. Проектът за обща

история на Центъра в много по-малка степен е критичен към обучението по история в Югоизточна Европа. Той по-скоро е своеобразна позитивна реакция на предизвикателствата, пред които са изправени много региони на света, с увереността, че по-доброто обучение по история ще даде надежди и за по-добро бъдеще.

Коста Карас
Докладчик на Борда на директорите за Проекта за обща история

Бордът на директорите изразява благодарността си към Коста Карас и обръща специално внимание на приносите му. Неговото вдъхновение е основната причина за осъществяването на този проект, а неговата отдаденост и неизчерпаема енергия направиха възможен този новаторски труд чрез подбора на мнозина от участниците, допринесли за успешния му край, които бяха споменати в предговора. Искрено сме му задължени за надзора над проекта и за участието му като рецензент от името на Борда.

Ричард Шифтър
Председател на Борда на директорите на ЦПДЮЕ (2001-2006)

Д-р Ерхард Бузек
Председател на Борда на директорите на ЦПДЮЕ (от 2006 г.)

Представяне на проекта

Създаването на алтернативни образователни материали за преподаването по история в Югоизточна Европа е амбициозно и изпълнено с предизвикателства начинание, имайки предвид, че интерпретацията на общото минало и на историческия контекст, така както са преподавани в училище, предизвиква разгорещени спорове не само между съседни страни, но и в самите държави.

Въпреки това, необходимостта от подобна публикация се открие особено ясно чрез всички изследователски проекти, които през последното десетилетие се опитаха да анализират учебниците и програмите, възгледите на преподавателите и общественото мнение в страните от Югоизточна Европа.

Комитетът за историческо образование на ЦДПЮЕ започна работа по Joint History Project през 1999 г. След като бяха организирани две поредици от семинари и бяха представени две публикации (Teaching the History of Southeast Europe и Clio in the Balkans. The Politics of History Education), Комитетът установи специфичните недостатъци в обучението по история: различаващите се характеристики на образователните системи, ролята на централните администрации, желанията на преподавателите и обхватът на иновативните инициативи.

След този момент беше взето решение да се премине отвъд определянето на проблемите и оценяването на настоящата ситуация, и да се формулира позитивно предложение за преподаването по история, което да бъде резултат от колективните познания не на една малка група историци, а на широката мрежа, която допринесе за първите два етапа от JHP. Освен координаторите, отговорни за структурата на всяка книга и за окончателния избор на изворите, един или двама сътрудници от всяка страна подбраха документите (текстове и илюстрации), съобразно насоките, определени при първоначалното планиране. Освен това книгите, които тук са представени във финалната им форма, бяха рецензирани и оценени в техния първоначален вид от обучители, на специални срещи, които се състояха миналата година, за да бъде преценен и начинът, по който образователният материал е възприет от самите учители по история. Накрая материалът беше прегледан от петима рецензенти: Коста Карас, Робърт Страдлинг, Мария Тодорова, Петер Водопивец и Иван Вейвода. Значими са и приносите на сътрудниците, които те осигуриха, в различни аспекти от историята на Югоизточна Европа, и в контекста на образователните проблеми.

Следните фактори стоят в основата на оформлението на проекта:

1. Различните програми и етноцентричната насоченост на обучението по история, обща за всички държави.
2. Фактът, че промените в учебниците по история в повечето страни от Югоизточна Европа зависят от образователните министерства, които упражняват плътен контрол върху съдържанието на училищните програми и учебници.
3. Желанието на обучителите да обновят своето преподаване с помагала, до които те биха имали лесен достъп.
4. Възгледът, че не е възможно да се състави единна, хомогенна история на Югоизточна Европа, в един единствен учебник, който да бъде използван във всички държави.

Поради всички тези причини решихме, че най-добре ще бъде да се съставят тематични книги (учебни помагала) с текстови и визуални документи, които могат да функционират като допълнения към

съществуващите учебници. Следователно тези помагала нямат за цел да изместват учебниците по история, които понастоящем се използват в класните стаи, нито пък се стремят да представят кохерентен наратив на историята на Югоизточна Европа от XIV в. до днес. Те обаче имат познавателни и морални цели, и предлагат методи и средства за преподаването на история. Те предлагат пренаписване на историята по-скоро чрез **уроци, базирани на метода, а не толкова на съдържанието.**

Цели и подбор

Отправната точка за определяне на общите и специфичните цели на този образователен материал, и за окончателния подбор на темите и източниците, беше реалистичната оценка на състоянието на обучението по история и визионерската идея за нововъведения. Нашите предложения са основани на съвременните научни достижения в областта на историята и на подобни проекти за реформиране на обучението по история, най-вече в Европа.

И така, предлагат се две основни промени:

Промяна в историографския подход:

- Националната история, която се преподава в училищата, **не бива да бъде националистическа история.** Приемайки за даденост, че доминиращата форма на историята в училище е националната, и че историята на съседните народи се преподава също така от етноцентрична гледна точка, не предлагаме изместването на националната история, а промяна на начина, по който тя се преподава.
- Регионалната история на Югоизточна Европа не може да се разглежда сама за себе си, **а като част от историята на Европа и на света.** Това означава, че представата за „особената“ историческа еволюция на Балканите е отхвърлена от самото начало като стереотипна и обременена.
- Историята на всяка нация поотделно, и на региона като цяло, не се третира като непрекъсваема, хомогенна и хармонична цялост. Проследени са разделенията, конфликтите и различните перспективи, така както и общите, обединяващи елементи. Вместо да се опитваме да обрисуваме фалшива картина на хармония, предпочитаме да показваме начини, **по които учениците да научават за разликите и конфликтите.**

Промяна в образователния подход:

- Ние учим история, за да опознаем и разберем миналото си. Ако колективният субект на националната история, преподавана в училище, е нацията, тук е направен опит да се изясни, че нацията не може да бъде разглеждана като единствения възможен модел за идентификация. Учениците са призовани да погледнат отвъд нацията, да се идентифицират с по-тесни или по-широки общности, и **да отдадат дължимото на няколко идентичности, които се допълват взаимно.** Мъжката, женската или локалната идентичност, тази на футболния фен или европейската, могат да бъдат представени като примери за идентичности, които могат да съжителстват, без, разбира се, да са с еднаква значимост за личността, която е техен носител. Така учениците са мотивирани да засилят своето самопознание, откривайки хоризонтите на миналото отвъд границите на политическата география.
- **Развиването на критическо мислене** е друга важна цел на обучението по история. Тя може да се постигне най-ефективно чрез използването на свидетелства, представящи различни версии за едно и също събитие. Тяхното съществуване само по себе си подкопава увереността в съществуването на една единствена изключителна истина.
- Целта на работата с исторически свидетелства е да осигури **поглед към работата на историка.** Важно е учениците да разберат, че даден исторически документ може да бъде обект на различни

интерпретации, но това не означава, че той непременно е умишлено изопачен или с него е злоупотребено.

- Изучаването на история от учениците трябва да стимулира способността им да оценяват човешките действия и да **достигат до морални оценки**. Развиването на критическо мислене не може да спре просто до пораждането на съмнения; то трябва да помогне за оформянето на отговорни граждани с морални ценности, способни да устоят на всякакви опити да бъдат манипулирани.

Важно съображение при оформянето на проекта беше всички народи от Югоизточна Европа да могат да се разпознаят в учебните помагала. За да се постигне това, беше нужно да се изпълнят две необходими изисквания:

а/ **съвместимост** на съдържанието на помагалата с настоящите програми и учебници;

б/ **балансирано присъствие** и равнопоставено представяне на всички държави от Югоизточна Европа.

В интерес на съвместимостта бяха подбрани четири дяла от съвременната история, които са включени в учебните програми от целия регион:

- Османската империя;
- Нации и държави;
- Балканските войни;
- Втората световна война.

За да се постигне баланс, поискахме исторически документи от единадесет страни без да използваме критерий „принос“ на всяка държава за историята на региона. По този начин не използвахме никакво оценъчно мерило. Очевидно е обаче, че има разлики в относителното присъствие на всяка държава в зависимост от темата на книгата. Например, съвсем естествено беше Словения да има много по-видно място в книгата за Втората световна война, отколкото в тази за Балканските войни. Други дисбаланси се дължат на готовността на участниците, които бяха помолени да потърсят извори за всяка една страна, както и на степента на развитие на историческата наука. Някои държави притежават много по-добре развити архиви, системни публикации на документи и достъп до много по-голямо разнообразие от извори. Така че имаше препятствия, които въпреки първоначалните ни намерения, оказаха неизбежен ефект върху крайния баланс на документите.

Четири теми – една концепция

Ако географският обхват на четирите книги е Югоизточна Европа, от Словения до Кипър, техният хронологичен обхват е периодът от османското завоевание на Балканите до наши дни. Темите, които сме подбрали, покриват целия този отрязък и се допълват взаимно. Въпреки че съществува ясна хронологична последователност между отделните книги, все пак има и някои празноти.

Учебно помагало № 1 – Османската империя и Учебно помагало № 2 – Нации и държави в Югоизточна Европа покриват продължителни времеви отрязъци, респективно от XIV до началото на XIX в., и от края на XVIII до края на XX в. Учебно помагало № 3 – Балканските войни и Учебно помагало № 4 – Втората световна война обхващат по-кратки периоди, включително и два значителни въоръжени конфликта в региона. По отношение на обхвата, УП № 1 и УП № 3 са посветени в по-голяма степен на регионалната история, докато другите две помагала, № 2 и № 4, принадлежат предимно към европейската и световната, макар и да се фокусират отново върху Югоизточна Европа.

Не сме изключили политическата и дипломатическата история. Напротив, две от помагалата имат за своя главна тема войната. Този избор се основава на факта, че войните са важен елемент в преподаването на история във всички балкански държави, и се мотивира от убеждението ни, че запазването на мълчание относно конфликтите от миналото не е най-подходящият начин да се подкрепи мирът в бъдеще. Войните са значима част от общия исторически опит на народите в Югоизточна Европа и би било погрешно да

бъдат изключени от проект, насочен към укрепването на тяхното колективно самопознание.

Дали в нейния истински, трагичен аспект, или в идеализираната, героична представа за нея, войната наистина е ключовото събитие през XX в., и е внедрена в паметта на всички поколения. Паметници, церемонии, годишнини и гробища засилват и увековечават тази памет. Нейното присъствие е било също така важно и в историографията. В традиционната, събитийна историография, войната едновременно организира историческото време и монополизира разказа. Много повратни моменти в историята се свързват с политически или военни събития. При това целият XX в. може да бъде разделен на периоди през поредица от войни – Балкански войни, Първа световна война, междувоенни години, Втора световна война, следвоенна епоха и Студена война, войните в Югославия. Пренебрегването им се определяше от някои специалисти като подходяща политика за пацифистко образование: историята не трябваше да разказва за войни и да пропагандира героични военни модели, а вместо това да се фокусира върху ежедневието, икономиката, обществото и културата. Но как е възможно да се преподава за XX в. или за по-ранни столетия, без да се позоваваме на войната? И да не би пък преподаването на уроците за ежедневието, без политическите събития, идеологическите конфликти и социалните разделения, в крайна сметка не подпомага оцеляването на съществуващите стереотипи? Наистина, политиката на преподаване само за ежедневието и културата оставя осезаеми проблеми, открити за интерпретации, които учениците ще търсят и ще намират извън училището. Обучението по история трябва да ги защити срещу стереотипните интерпретации на миналото, което има тясна връзка с политическите и социалните конфликти.

Решението се намира по-скоро в новаторския подход. Възможно е за войната да се преподава без тя да бъде прославяна, и без скучни детайли, числа и дати. Войната може да бъде изучавана като част от общочовешкия опит, в окопите и в тила, през очите на децата, през глада, бедността, насилственото прогонване, стратегиите за оцеляване и моралните дилеми. Това е подходът, който избрахме при съставянето на помагалата.

Същевременно се опитахме да дадем думата на мълчаливите участници в историята, например на жените и децата, които традиционно отсъстват от учебниците. Ако не сме достигнали желаните от нас пропорции, това е поради вида извори, които са доминиращи и достъпни, и в които и жените, и децата заемат маргинално място.

Герои в тези помагала са както „великите мъже“, които са познати и извън контекста на техните национални истории, така и обикновените, анонимни хора от всички краища на Югоизточна Европа, които в крайна сметка „населяват историята“. Ако бяхме отстранили имената на личности и места от текстовете, в някои случаи нямаше да сме сигурни за кой народ или страна се отнасят. Такова упражнение в класната стая ще покаже общото в много исторически опити, без оглед на националните разделения и политическите граници.

Опитахме се да разкрием не само негативните, но и позитивните аспекти на историческия опит, които откриваме в хуманните моменти на приятелство, солидарност и забавление. Така, в помагала № 3 и 4 включихме специални глави за актове на хуманност и солидарност във времена на война, конфликт, омраза и егоистичен стремеж за собствено оцеляване. Същевременно се опитахме да включим негативните аспекти в себеизобразяването на народите от Югоизточна Европа. Наистина, може би най-трудното предизвикателство е да се помирим с негативните, тъмни страни в нашата собствена история.

Войните в Югославия от 90-те години на XX в. върнаха редица негативни стереотипи относно „балканската специфика“ в западните източници. Тази серия от помагала по съвременна история на Югоизточна Европа е отчасти отговор на подобни стереотипи. Той обаче не е основан на някакъв опит да се доказва „стойността“ на региона. Вярваме, че знанието, съдържащо се в тези книги е достатъчно да хвърли светлина върху предразсъдъците и да подпомогне европейското самоосъзнаване, което ще обхване, чрез сравнително четене, и тази част от континента.

И накрая взехме решение в полза на „традиционната“ печатна версия. Също в духа на „традиционния“

облик е и надмощието на текста спрямо илюстрациите, което може да представи книгите ни като по-малко атрактивни и някак си тромави. Въпреки това е по-трудно да се чете текст, написан на непознат език, отколкото да се „разчете“ картина от страна, чийто език не владеем. С други думи, главният комуникативен проблем между учителите по история в Югоизточна Европа са езиковите бариери. Преводите отстраняват тези бариери и ни дават възможност да чуем гласа на другите. Освен това, най-важният аспект на традиционализма не е свързан със средствата. Очевидно е, че CD-ROM може да бъде използван по същия начин, както и отпечатаната книга, докато интернет съдържа съмнителна информация, която изкривява историческите факти и възпроизвежда стереотипи и елементарни опростявания.

Структура и използване

Както вече споменахме, четирите книги се допълват взаимно, въпреки че едновременно с това всяка от тях е самостоятелна по съдържание и може да бъде използвана индивидуално.

Общата структура на изданието е следната:

- общо въведение, написано от главния координатор, представящо цялостната концепция на помагалата и предлагащо методологически инструкции за учителите. Общото въведение е включено само в Помагало № 1;
- хронология – таблица със събития;
- увод, който е различен за всяко помагало, написан от съответните координатори и представящ специфичната тема на книгата (основна дефиниция; въпроси за дебатиране; нови перспективи);
- четири до шест глави (тематични секции) с различен брой дялове. Всяка глава започва с кратък увод и съдържа текстове и визуален материал, въведен или съпроводен от обяснителни бележки със специфични въпроси, които следват всеки текст;
- подобрена библиография, обща за всички страни;
- карти - две или три на брой във всяко помагало.

При подбора на документите възприехме принципа, че всяко свидетелство за миналото може да бъде разглеждано като исторически извор. Затова се постаряхме да включим разнообразни текстове и визуални материали, така че да покрием икономическите, социалните, културните и политическите аспекти на историческия опит, и да дадем възможност за разнопосочни асоциации. Разработихме единен модел за представяне на текстовете във всички помагала, в съответствие с който всеки текст има заглавие, последвано от обяснителни бележки и въпроси. В някои случаи допълнително има и общи въпроси в края на всяка глава. Те трябва да улеснят учителите по история, които могат да ги използват в готов вид или пък да измислят нови. Те, също така, могат да изберат текст хоризонтално, от две или три помагала, което понякога е обозначено от въпросите, позоваващи се на друго помагало.

На практика е трудно за учителите по история в дадена страна да контекстуализират доказателствения материал от друга държава, тъй като това предполага познания, които не са получили по време на формалното си обучение. Ето защо се постаряхме да дадем колкото се може повече информация за всеки текст, но без да заместваме с нея инициативата на учителите. Те могат да използват текстовете по два начина:

- 1) като поглед към възприятията на другите върху събитие, което те и техните ученици познават от етноцентрична гледна точка;
- 2) като индикация за общи чувства и опит сред хора от различни национални или етнически групи по повод на спорен въпрос.

Предоставянето на знания само по себе си може да подрони стереотипите. Предразсъдъците и стереотипите се подхранват от невежеството и това е видно от образите, които се градят за съседните

народи или за цели периоди от историята ни. Премълчаването може да се окаже най-силният съюзник на стереотипите. Затова и една от целите на помагалата е познавателна: да предоставят информация за историческите процеси в Югоизточна Европа, а също да породят въпроси. Книгите не са затворени и окончателни; те целят да насърчат по-нататъшните изследвания, критики и диалог.

Потребители на помагалата могат да бъдат основно учениците от горните курсове на средното образование, на възраст между 15 и 18 години, за които е предназначен настоящият образователен материал, но също и студенти от Югоизточна и Западна Европа. С напредването на работата ни по книгите осъзнахме интереса, който подобно издание би могло да породии у западни историци, лишени от нужните инструменти за изучаване на регионалната история. Една колекция от извори от всички страни на Югоизточна Европа на английски език би могла да бъде полезна за западната академична публика, която познава историята на Балканите почти изцяло от вторични библиографски източници.

Четири спирки по пътя от XIV в. до днес

Решихме да посветим първото помагало на **Османската империя**. При все че този период формира значителна част от общия исторически опит на народите на Югоизточна Европа, той е отхвърлен от наследниците му като част от тяхното колективно минало. Макар и да се преподава във всички страни, перспективата е винаги етноцентрична – от гледната точка на всеки един разказвач. Така познанията за тази велика империя, която е доминирала в Югоизточна Европа и в Източното Средиземноморие в течение на столетия, са погрешни и обременени. Възгледите за Османската империя се колебаят между прогреса и регреса, мултикултурния рай и потисничеството, освобождението и бедствието. Тези противоречащи си интерпретации са отразени и в западната историография върху специфичния исторически период.

Представянето на Османската империя като обща историческа основа не означава, че ѝ придаваме облика на „златен век“ на хармонично съжителство между балканските народи. Както споменахме по-горе, общият исторически опит включва сблъсъци и съжителство. Освен това Османската империя не е била статично и единно пространство. Подобно и на останалите мултиетнични и мултирелигиозни империи, тя е била белязана от вътрешни контрасти и се е развивала с течение на времето, преминавайки през етапи на напредък и кризи. В крайна сметка, по-задълбочените познания за нея спомагат за отстраняване на широко разпространения в Западна и християнска Югоизточна Европа стереотип за нейната културна „изостаналост“.

Нашата отправна точка е XIV в., когато османците се появяват за пръв път в региона и започват да покоряват Балканите. Решихме, че Помагало № 1 трябва да завърши с началото на XIX в. Въпреки че, очевидно, това не е краят на Османската империя, той съвпада с проявите на националните движения, които водят до създаването на балканските държави през XIX и XX в. Постепенният колапс на империите и установяването на националните държави върху техните руини е предмет на следващото помагало, което отчасти се преплита с първото, тъй като започва от XVIII в. Друга част от представянето на Османската империя е в книгата, посветена на Балканските войни. Така ние окуражаваме читателите да правят хоризонтални връзки между помагалата.

Помагало № 2, **„Нации и държави в Югоизточна Европа“**, е посветено на много болезнени и противоречиви проблеми. От националните движения в Османската империя до войните в Югославия, конфликтите между нациите в региона са били решаващи за неговата историческа еволюция. Дори днес новините за повече или по-малко „горещи“ инциденти, допитванията до общественото мнение, а също и някои аспекти на обучението по история потвърждават оцеляването на националните страсти. Естествено, предмет с толкова централно място в модерната история на региона не би могъл да бъде изключен. Друга дилема засягаше крайната точка на изложението: трябва ли да приключим с Първата световна война или пък да преминем отвъд Втората световна война? Имаше сериозни аргументи срещу включването на 90-те години на XX в. в тази книга, но накрая решихме, че е нужно да не пропусваме тази

скорошна фаза на националистическите движения и конфликти, за да постигнем по-пълно разбиране на съвременното ни. В крайна сметка, някои национални държави в региона бяха създадени едва в този период.

Като изключим индивидуалните тематични категории, Помагало № 2 следва предимно хронологическия подход, за да не се превърне в теоретично упражнение за национализма, и за да демонстрира:

- 1) еволюцията в дефинирането на нацията;
- 2) географския и хронологическия обхват на националистическите движения, и оттам – разликите между тях;
- 3) различните фази във формирането на националните държави в Югоизточна Европа.

В по-голяма степен от останалите книги Помагало № 2 е подходящо за преподаване от различни перспективи, защото засяга същността на националното самоопределение и деконструира понятието за национална уникалност и автентичност. Най-големият принос на Помагало № 2 е, че то историзира нацията, очиствайки я от неисторичните представи за непрекъснатост и единство. Същевременно включва историята на Източна Европа в европейската и световната история, тъй като националната държава е централна тема и в новата и съвременна история на света.

Помагало № 3, „**Балканските войни**”, можеше да бъде част от Помагало № 2 и дори от Помагало № 1, тъй като представя решаващия момент от формирането на много от националните държави на Балканите и финалния колапс на Османската империя. В същото време този процес е изцяло „балканско събитие”, което, въпреки резултатите си, е разглеждано като доказателство за способността на балканските народи сами да решават съдбата си, без намесата на европейските „велики сили”. Той също така демонстрира относителната важност на религията в националистическите конфликти: в Първата балканска война съществува коалиция на християнските държави срещу мюсюлманската Османска империя, във Втората обаче опонентите очевидно не са определени по религиозен признак.

Помагало № 3 е най-краткото от четирите, тъй като е посветено на събития в рамките само на две години (въпреки че включва и няколко документа от по-ранни и по-късни времена). Подобно на Помагало № 4, и то е пример за краткосрочна история, в която се опитваме да проследим различните проявления на войната като опит, встрани от политическите и военните събития (които, във всеки случай, са отразени в учебниците). В същото време то предоставя и познания за инцидент в регионалната история, който е отразяван в западната историография като потвърждение за „особеностите” на региона, свързани с жестокостта в ситуации на конфликти. Не е случайно, че същата теза и пренасянето на термина „Балкански войни” бяха възкресени по време на войните в Югославия през 90-те години на XX в. Международната общественост остана с впечатлението, че кръвопролитията и националистическата омраза са ендемични за Балканския полуостров. По тази причина може би е полезно в класната стая да се правят сравнения между Балканските войни и последвалата ги Първа световна, която наистина промени определението за война.

Последната книга, Помагало № 4, застъпва голямо събитие от световната история, като по този начин:

- 1) включва регионалната история в глобален контекст;
- 2) постига моралните цели на обучението по история.

Наистина, ако историята се преподава, за да формира демократични граждани, **Втората световна война** предоставя едни от най-добрите уроци. Разбира се, страните от Югоизточна Европа не са избегнали тъмната страна на тази „тотална война”, което личи и от документите. В същото време, историята на този регион от Европа ни дава възможност да запознаем учениците с примери на хуманизъм и морални ценности чрез:

1) **Борбата срещу фашизма**. Мислехме, че по образователни причини трябва да поставим акцент върху съпротивата срещу тоталитарната идеология и върху бруталността на нацизма, най-вече чрез съпротивителните движения, зародили се в балканските страни в повече или по-малко масов мащаб. Малките истории на колективната визия в контекста на най-голямата криза на западната

цивилизация предоставят на учениците примери за поведение и им помагат да оценят морално човешките действия.

2) **Солидарността въпреки религиозните, политическите и националните различия.**

Струва си да се проследят индивидуални или колективни действия за подпомагане на човешки същества във време на война, в моменти на крайни морални дилеми и борби за оцеляване.

Същевременно, въпреки че Втората световна война представлява едно наистина изключително събитие, страданията като опит и преживяване във военно време са се превърнали в едно „общо място“. Тоталното опустошаване на градове и избиването на цивилни граждани почти заличава разликата между фронта и тила. Войната се опознава много добре и се превръща в „естествена“ част от политическия и социалния живот. Помагало № 4 показва общия опит на Югоизточна, Централна и Западна Европа, и поставя под въпрос „особеностите“ на балканската „бруталност“.

От друга страна, времевата близост на обекта на Помагало № 4 увеличава риска от разделящи прочити и тълкувания. Периодът след Втората световна война е еднакво болезнен за някои страни в Югоизточна Европа, така че интерпретацията на войната е обременена от следвоенните събития. Имайки предвид комплексността и международния обхват на последвалите процеси, решихме да приключим тази книга с момента на Освобождението, което е било различно за всяка страна. По този начин запазваме оптимизма от края на нацисткия кошмар, без да навлизаме в преките и косвените последици от следвоенните събития в Западна и Източна Европа. Още повече, че по време на Студената война страните в региона следват различни пътища и достигат накрая до включването си в Източна и Западна Европа (според терминологията на Студената война).

Методи на преподаване

Не е ясно дали четири помагала ще бъдат често използвани в класните стаи, нито пък смятаме, че това е сигурно. Съществува поредица от ограничения, които сме взели предвид при изготвянето на книгите:

1. ограниченото време за преподаване на история в учебната програма, което стеснява възможностите на учителите да я разнообразяват с нововъведения;
2. интересът на учениците към предмета „история“ постоянно намалява в полза на други видове знание, „по-модерни“ и привлекателни, например новите технологии;
3. недостатъчната професионална преквалификация на учителите за обновяване на техните знания и придобиване на умения за използване на алтернативен образователен материал. В резултат на това е трудно да се прецени степента, в която се постигат целите на обучението по история, така както са заложили в програмите, в хода на образователната практика.

Методите, които учителите по история могат да прилагат в преподаването по тези четири книги са много и разнообразни. Някои от тях очевидно вече са използвани в ежедневно обучение. Въпроси, подобни на онези, включени след всеки извор, и след повечето от дяловете, са първата стъпка от прехода към по-развити методи като симулации, ролеви игри, есета, активно учене. Някои теми предлагат повече възможности за независимо учене, например Втората световна война, за която учителят може да комбинира методи на устната история, игрални и документални филми. Във всеки случай помагалата предоставят средства за критичен подход към учебника, и са с потенциал за генериране на нови знания чрез рационално и критическо изследване. Успехът на подобно начинание зависи почти напълно от инициативата, наличните извори и методическия подход на обучителите.

Но критическият подход към учебниците не бива да бъде разбран погрешно. Учебниците имат различно качество и са не по-малко „автентични“, отколкото книга с извори. Трябва да стане ясно от самото начало, че решението ни да представим сбирка от документи, а не историографски труд, по никакъв начин не означава, че приемаме обективността или автентичността на изворите. Нашата цел е просто да демонстрираме разнообразието на интерпретации и гледни точки, предадени чрез самите извори. С

други думи, тук влизат в употреба сравнителният метод и мултиперспективният подход. В крайна сметка сме напълно наясно, че нашите сборници не могат да бъдат подбрани на случаен принцип; те отразяват специфични възгледи и интерпретации, както сме се опитали да изясним в уводните текстове.

Тези бележки се отнасят както за текстовете, така и за илюстрациите. Изображенията очевидно са по-привлекателни за младите хора и им помагат да си „представят“ миналото по-пълнокръвно. Но ние знаем, че и образите могат да подвеждат, така че и към тях трябва да се подходи по такъв критичен начин, както и към текстовете. „Четенето“ на образите, както и това на текстовете, предполага познаване на контекста, в който са създадени (социален, културен и др.). Опитвахме се да дадем информация за изображенията, включени в помагалата, въпреки че в повечето случаи тяхното значение е в комбинация с текстовете, които се съдържат в същата глава. Тъй като книгите покриват седем века история, изображенията, които сме използвали, са от изключително разнообразен характер и затова изискват различни методи на анализ. Опитвахме се да използваме широк кръг от илюстрации: снимки, афиши, карикатури, литографии, картини, рисунки към ръкописи, споменици, пощенски картички, марки, банкноти и др. Нашият критерий, като се оставят настрана някои неизбежни естетически предпочитания, беше да се конструират ментални картини чрез употребата на визуални документи. Например, изображенията на социалните типове в Османската империя ни помагат да реконструираме или просто да открием „различния“. Тук нека да припомним, че „различният“ не е непременно идентифициран с „другия“; културните разлики, породени с течение на времето, дори и между съвременници, не винаги означават конфликт.

Заключителни думи

Книгите в тази поредица са синтез от интензивни дискусии и спорове. Те също така са и приятна изненада от начина, по който работата на историка може да премахва граници. Понастоящем на Балканите съществува критична маса от учители по история, които се интересуват от работата си и са готови за промени. Нашата инициатива е насочена именно към тези преподаватели, които търсят средства и ръководство. Тези хора могат да действат като разпространители на новите идеи в обучението по история, което днес е в безспорна криза във всички европейски общества. Най-големият противник на това начинание ще бъдат не политическите и идеологическите реакции, а апатията и безразличието.

Затова предизвикателството пред нас е да пробудим у учениците интерес към познания за региона, в който е страната им, и да предоставим средствата за разбиране на настоящето в неговата многоизмерност и сложност. Този проект не е обикновено изследователско упражнение; той е свързан с предизвикателството, пред което са изправени страните на Югоизточна Европа във връзка с общото им бъдеще.

Съдържание

Увод	24
Хронология	26
Глава I: Османската експанзия в Югоизточна Европа	38
Ia. Първите етапи от съществуването на Османската държава в Анадола	38
I–1. Бракът на Орхан с дъщерята на текфура от Яр Хисар.	38
I–2. Завземането на Караджахисар и първото прочитане на хутбе в името на Осман Гази	39
Ib. Първите етапи от османското завоевание на Балканския полуостров	40
I–3. Противоречията между християнските държави на Балканите и ролята им в улесняването на османската експанзия	40
I–4. Ферман на Мурад I, който потвърждава правото на Евренос бей да управлява територията на Южна Македония (1386 г.)	40
I–5. Ролята на местните сътрудници в османската експанзия на Балканите	41
И 1. Баязид I пристига на помощ на обсадения Никопол в нощта преди битката с кръстоносците (1396 г.) – османска миниатюра (ок. 1584 г.)	42
I–6. Обяснения за османския успех срещу християните (XIV в.) – Григорий Палама и Ханс Шилтбергер	42
I–7. Християнски тимариоти в провинцията Арванид, Албания (1431/1432 г.)	43
I–8. Сръбски деспот като османски васал (1432 г.)	43
I–9. Падането на Ново бърдо (1455 г.)	44
I–10. Турски опустошения в Словения – писмо на хабсбургския управител на Карниола (1491 г.)	44
И 2. Османската армия печели битката при Мохач (1526 г.) – османска миниатюра (ок. 1588 г.)	45
И 3. Пленени жители на Белград (1521 г.)	45
I–11. Християнски пленници в Босна (1530 г.)	45
Ic. Падането на Константинопол / завладяването на Истанбул (1453 г.)	46
I–12. Византийски поглед върху падането на Константинопол – Георги Сфранцес	46
I–13. Повторното заселване на Истанбул по времето на Мехмед II	47
Id. Промени на населението и религиозни промени	47
I–14. Принудително преместване на население [сюрдюн] от Мала Азия на Балканите (в края на XIV в.)	47
I–15. Османски обещания, отправени към босненските селяни – писмо на крал Стефан Томашевич (1461-1463) до папа Пий II	48
I–16. Йоасаф, православен епископ на Видин, за насилствената и доброволната ислямизация (XV в.)	48
I–17. Кадийска регистрация на приемане на исляма от младо момче без баща (1636 г.)	48
I–18. Молба от младеж, желаещ да приеме исляма (1712 г.)	48

Глава II: Институциите на Османската империя	49
IIa. Султанът и Дворецът	50
II-1. Титлата, използвана от Сюлейман в кореспонденцията му с Фердинанд I (1562 г.)	50
II-2. Качествата на идеалния владетел, така, както са представени в поема, посветена от Джелилзаде на султан Селим II (1566-1574)	50
II-3. Смесени чувства спрямо братоубийството в императорското семейство – хрониката на Мехмед Нешри за екзекуцията на Кючук (Малкия) Мустафа	51
И 4. Императорски посланик на аудиенция при османския султан	52
И 5. План на двореца „Топкапъ” в Истанбул	52
Схема 1: Дворецът и централната османска администрация	53
II-4. Възкачването на Мустафа I на трона (1617 г.)	53
И 6. Императорски празник по време на военен поход	54
И 7. Султан Баязид II (1481-1512) на лов край Филибе [Пловдив]	54
IIb. Системата девширме	55
II-5. Системата девширме, описана от бивш еничарин	55
II-6. Християнска критика срещу системата девширме в Житието на Свети Георги Нови Софийски (1539 г.)	55
И 8. Записване на деца като девширме	56
II-7. Лютфи паша си припомня своята служба от времето, когато е взет чрез системата девширме	57
И 9. Агата на еничарите	57
IIc. Тимарската система	58
II-8. Османски правила, регулиращи разпределението на тимарите	58
II-9. Списък с приходи, събирани като тимар от страна на спахията	58
II-10. Преназначаване на държател на средно голям тимар	58
II-11. Съдебни решения за тимариоти, които не се включват във военните кампании (1635 г.)	58
И 10. Въоръжени спахии	59
IIд. Идеология на защита на поданиците и практикуване на справедливо управление	59
II-12. Препоръки на Мурад I при назначаването на Евренос бей за управител (1386 г.)	59
II-13. Ферман на Мехмед I, издаден в полза на монасите от манастира Маргарит, в района на Серес (1419)	60
II-14. Решение на кадията относно конфликт между християнин и еничарин (София, 1618 г.)	60
II-15. Решение на кадията относно конфликт между мюсюлманин и християнин (Видин, 1700 г.)	61
II-16. Общността на остров Миконос решава да се отърве от кадията (1710 г.)	61
II-17. Присъда срещу коджабашията Тодораки от Самакоджук (1762 г.)	62
II-18. Османска грамота за покровителство на босненски манастири (1785 г.)	62
IIe. Провинции и васални държави	63
II-19. Постановления относно статуса на Рагуза, потвърдени в ахиднаме, издадено от Мурад III (1575 г.)	63
II-20. Ахиднаме на Ахмед I за Трансилвания (1614 г.)	63

II–21. Автономията на Молдова (1716 г.)	63
II–22. Френският пътешественик Флаша за специалното положение на влашките князе (1741 г.)	64
Схема 2: Типология на териториалното османско управление (XVI в.)	65
Глава III: Религиозни институции, общности и практики	66
IIIa. Мюсюлманите	66
III–1. Надпис над портала на джамията „Сюлейманийе“ в Истанбул (средата на XVI в.)	66
III–2. Димитрие Кантемир за мюсюлманските молитви	67
И 11. „Сюлейманийе“ (джамията на Сюлейман I) в Истанбул (1550-1557)	68
И 12. Джамия от XIV в. в Изник (Никея)	68
III–3. Мюсюлманин, разсъждаващ за връзката между Аллах и дъжда (1779 г.)	68
И 13. Джамията на Хюсеин паша в Плевля, изградена през 1559 г.	69
И 14. Стенна украса в интериора на джамията на Хюсеин паша в Плевля	69
И 15. Орнаментални коранически надписи във вътрешността на „Ески Джами“ в Едирне (Одрин, XV в.)	69
И 16. Турска дама, яздейца камила на път за поклонение в Мека	69
III–4. Мюсюлманска хетеродоксия – шегите на бекташите	70
И 17. Астрономическа обсерватория в Истанбул (ок. 1580 г.)	70
И 18. Популарният герой Насреддин (Настрадаин) ходжа	70
IIIb. Християните	71
III–5. Изборът на Генадиос Схолариос за пръв православен патриарх след османското завоевание на Константинопол (1453)	71
И 19. Османски сребърен съд от XVI в. с гръцки надпис, използван за православни ритуали	71
III–6. Френският пътешественик Пиер Лескалопие за манастира „Свети Сава“ в Сърбия (1574 г.)	71
III–7. Павел от Алепо за молдовските църкви (средата на XVII в.)	71
III–8. Козма Етолийски призовава християните да образуват децата си	72
И 20. Манастирът Воронец в Молдова (построен през 1488 г., външните фрески са от 1547-1550)	72
III–9. Кирил Пейчинович за напрежение между православни селяни и свещеници (1816 г.)	72
И 21. Тайната вечеря – фреска от манастира Ставроникита, Атон (1546 г.)	73
И 22. Манастирът Острог в Черна гора, 1650 г.	73
IIIc. Евреите	74
III–10. Писмо на Исаак Царфати, равин на Едирне (Адрианопол, Одрин), до евреите в Централна Европа (средата на XV в.).	74
III–11. Елия Капсали за благоденствието на евреите в Османската империя при Мехмед II	75
III–12. Еврейско сектантство: случаят на Сабатай Цви (1666 г.)	75
И 23. Еврейски лекар – френска гравюра (1568 г.)	76
IIIд. Религиозно съжителство и дискриминация	76
III–13. Диалог на религиозна тема по време на пленничеството на Григорий Палама (1354 г.)	76

III–14. Съжителството на различни религиозни общности в османските градове (ок. 1660 г.)	77
III–15. Отношенията между православните, католиците и лутераните в България и Влахия (1581 г.)	78
III–16. Фетва на Ебу Сууд относно мюсюлманите шиити (средата на XVI в.)	78
III–17. Имперска заповед срещу „франкския“ прозелитизъм сред арменците в Източен Анадол (1722 г.)	79
III–18. Османските власти в Босна посредничат между православните и католиците (1760 г.)	79
III–19. Имперски ограничения за немюсюлманите (1631 г.)	80
III–20. Екзекуция на православен, облечен в неподходящи дрехи (1785/1789 г.)	80
III–21. Имперска заповед за църква, построена без позволение в Станимака (Асеновград), близо до Пловдив (1624 г.)	80
III–22. Християнска нетолерантност към хора от различни религии, живеещи като двойка (Кипър, 1636 г.)	81
III–23. Религиозни разпоредби в Трансилвания (1653 г.)	81
III–24. Антиеврейско решение на епископския събор в Стон, Рагуза (Дубровник, 1685 г.)	81
III–25. Привилегия за евреин в Рагуза (1735 г.)	82
III–26. Мъченичеството на света Кирана в Солун (1751 г.)	82
И 24. Османска миниатюра на Възнесение Христово (1583 г.)	83
Глава IV: Социални типове и ежедневиe	84
IVa. Елити и обикновено население	84
IV–1. Презрението на османския елит към турските селяни	84
Османски социални типове	85
И 25. Акънджии	85
И 26. Спахия	85
И 27. Еничарин	86
И 28. Войници в Албания – рисунка на Жан-Батист Илер (1809 г.)	86
И 29. Шейх-юл-ислям.	86
И 30. Високопоставен османски писар	87
И 31. Арабски търговец	88
И 32. Търговец от Дубровник (Рагуза)	88
И 33. Османски шивач	88
И 34. Овчар	89
И 35. Рибар	89
И 36. Дервиш	90
И 37. Арменски монах	90
И 38. Православният патриарх на Константинопол	91
И 39. Великият равин на Истанбул (края на XVIII в.)	91
И 40. Знатен християнин от XVIII в.	92
И 41. Един прочут аянин: Али паша Янински (1741-1822) – рисунка от Луи Дюпре (1819 г.)	92
И 42. Османски сарафин	93
И 43. Драгоман: Пиер Ямоглу, преводач във френското посолство (1787 г.)	93
И 44. Шведски посланик (1788 г.)	93

И 45. Роб на галера, носещ дажбата си вода	94
IVb. Животът в селата	94
IV–2. Предписание за селското самоуправление във Видинска област (1587 г.)	94
IV–3. Задълженията на селянина да обработва парцела си (поземлен закон на Караман, 1525 г.)	94
И 46. Българска къща от Трявна (XVIII в.)	95
IV–4. Български къщи край Русе, описани от френския пътешественик Пиер Лескалопие (1574 г.)	95
IV–5. Описание на хората край Пловдив и тяхното облекло от Ханс Дерншвам (1553-1555)	95
IV–6. Храната и напитките в Албания (ок. 1810 г.)	95
И 47. Стая в Арбанаси (XVIII в.)	96
IV–7. Пътуване през български села (1761 г.)	96
И 48. Жени, перящи на открито (Лариса, началото на XIX в.)	97
И 49. Мъже и жени от остров Парос свирят на музикални инструменти и танцуват	97
IV–8. Пътища и писма в османска Албания (ок. 1900)	97
IVc. Животът в градовете	98
IV–9. Описание на Белград (1660 г.)	98
И 50. Турчин, пътуващ с големи кошове за пресни плодове и зеленчуци	100
IV–10. Резиденцията на влашкия княз Константин Маврокордат, описана от френския пътешественик Флаша (средата на XVIII в.)	100
И 51. Шествие на пекарите в Истанбул (1720 г.)	101
IV–11. Устав на гилдията на бакалите в Мосхополис (1779 г.)	101
IV–12. Договор с чирак от остров Скирос (1793 г.)	101
И 52. Османски дечица на въртележка по време на байрамските празненства	102
IV–13. Фетва на Ебу Сууд относно имперска забрана за кафенетата (третата четвърт на XVI в.)	102
IV–14. Кръчмарска песен от Сень	102
IV–15. Евлия Челеби описва белградската баклава	103
IV–16. Менюто на Шевки Мула Мустафа (Сараево, втората половина на XVIII в.)	103
IVd. Живот на ръба на различни граници	103
IV–17. Османски воини-делии, описани от френския пътешественик Никола де Николаи (1551 г.)	103
И 53. Османски воин-делия (XVI в.)	104
IV–18. Институцията на кръвно братство на босненската граница (1660 г.)	104
IV–19. Османци молят за доктор от Рагуза (1684 г.)	105
IV–20. Писмо на Шимун Кожичич Беня, епископ на Модрус, до папа Лъв X (1516 г.)	105
IV–21. Писмо на Фран Кръсто Франкопан до Гаспар Чолнич (1670 г.)	106
IV–22. Песен за хърватите, които нападнали Кладуша	106
IV–23. Крали Марко пие вино по време на Рамазана	107
IV–24. Християнско влияние върху албанците мюсюлмани (ок. 1900 г.)	107
IV–25. Писмо от Петър Петрович Негош до Али паша Ризванбегович (вероятно от 1843 г.)	107
IVe. Поглед към живота на жените	108
IV–26. „Царски” брак през XV в.	108
IV–27. Албанските жени (ок. 1810 г.)	109
IV–28. Солидарност между християнките – мъченичеството на света Филотея	109

(1589 г.)	109
И 54. Атинянка (1648 г.)	109
IV–29. Устав на женския сапунджийски еснаф в Трики, Тесалия (1738 г.)	110
IV–30. Развод в село край София (1550 г.)	110
И 55. Туркиня с деца (1568 г.)	110
IV–31. Кадийска регистрация на делото на кипърска жена, получила развод, след като приела исляма (1609 г.)	111
И 56. Момиче от планините на Северна Албания (началото на XX в.)	111
IV–32. Кадийска регистрация на развод на мюсюлманин с християнка (1610 г.)	111
И 57. Туркиня в облекло, предназначено за извън дома – френска рисунка (ок. 1660 г.)	111
IV–33. Прелюбодеяние на еничарин с мюсюлманка в Истанбул (1591 г.)	112
IV–34. Коментари на лейди Мери Уортли Монтегю за османските жени (1717 г.)	112
Глава V: Елементи на кризата	114
Va. „Природни“ бедствия	114
V–1. Глад в Истанбул (1758 г.)	114
V–2. Земетресение в Истанбул (1766 г.)	115
V–3. Чума в Букурещ (1813 г.)	115
Vb. Политическата криза в Истанбул	116
V–4. Решения за кризата в Османската държава в трактата на Кочи бей (ок. 1630 г.)	116
V–5. Пратениците на молдовския княз Константин Маврокордат привеждат доводи, че е необходимо да подкупят много хора в Истанбул (1741 г.)	116
Vc. Войни, въстания и размирици	117
V–6. Селяни, бягащи в градовете (1665)	117
V–7. Въстанието на Мехмед ага Бояджиоглу в Кипър (ок. 1680 г.)	117
V–8. Доклад до папата относно Чипровското въстание (1688 г.)	118
V–9. Сърбите бягат, бойки се от османски репресии (1690 г.) – свидетелството на Атанасие Дякон Сърбина	119
V–10. Молдовско въстание срещу османците (1711 г.)	119
V–11. Доклад от венецианския главен надзорник за Далмация относно влиянието на Шчепан Мали в Черна гора, 1767 г.	120
V–11. Дневник на хабсбургски офицер, описващ обсадата на Дубица (1788 г.)	121
V–12. Несигурност по време на пътуване из Албания (ок. 1900 г.)	121
V–13. Нападение на Топал Ибрахим в Казанлък (1809 г.)	122
V–14. Съчетание на бедствия в разказа на българския учител Тодор от Пирдоп, край София (1815-1826)	122
V–16. Писмо от Петър Петрович Негош до Йосип Йелачич (3 юни 1849 г.)	123
Библиография	124
Бележки за координаторите	128
Бележки за сътрудниците	130
Списък на учителите, участвали в семинарите за оценка	131
Карта 2: Османската империя и Европа (1600 г.)	132

Увод

Османската империя е една от големите политически сили, които оформят историята на Югоизточна Европа за много дълъг период от време. Всъщност, от XIV в. чак до началото на XX в., Османската държава е най-голямата политическа структура в региона.

Този факт, разбира се, не е единствената причина за изучаването на османската история в Югоизточна Европа. Османската империя е важна за колективното самоопределение на нациите в региона. Борбата срещу османците е важен довод за ориентацията на тези нации към християнска Европа. Освен това османското господство често пъти е определяно и като водещ фактор за икономическата изостаналост и политическите безредици, които и до днес раздират много от страните в региона. Въпреки казаното, тук нямаме намерение да коментираме „за” или „против” османската отговорност за тези явления. Вярваме, че чрез проучването на различни извори от османския период и от нашата обща история, ще можем да оценим тези въпроси, както и много други, по един независим начин.

Има и друга причина за поредното преосмисляне на османската история. През последните няколко десетилетия османистиката бе едно от най-динамичните полета в историческото познание, не само в Турция и в другите държави от Югоизточна Европа, но и в Западна Европа, Съединените щати и дори в Япония. Историчите наскоро получиха достъп до различни нови извори, които им дадоха възможност да изследват нови проблеми с помощта на стари и нови методи. Следователно нашата интерпретация на османската история сега е по-богата, по-подробна и по-добре балансирана. В допълнение, много от фактите, които преди се смятаха за безспорни, бяха поставени под въпрос и/или отхвърлени от по-новите изследвания.

Често се твърди, че Османската империя е турска държава. Наистина основателите на Османската държава и династия са от тюркски произход, но чрез завоеванията си империята постепенно обхваща огромен брой народи с различни религиозни вярвания, говорещи на различни езици. Освен това, през по-голямата част от историята си, османската управляваща класа е твърде разнообразна етнически. Всъщност от „класическата епоха” на Мехмед II и Сюлейман I чак до надигането на национализма през XIX в., членовете на османската управляваща класа възприемат названието „турци” за синоним на грубоватите, неграмотни селяни от Мала Азия, с които вярват, че имат възможно най-малко допирни точки. Съответно, османските чиновници и интелектуалци никога не наричат държавата си „турска”; наричат я *devlet-i aliye* („извисената държава”) или *devlet-i ali-Osman* („държава на дома на Осман”).

Лоялността към династията е, както в повечето държави от Средновековието и Ранното ново време, далеч по-важна, отколкото каквито и да било етнически връзки. „Османският деспотизъм” също така е поставен под въпрос в повечето нови исторически изследвания. Най-сериозният аргумент, повдигнат срещу тази концепция е, че тя не признава промените. Османското общество се променяло значително по време на продължителното си съществуване. Вярно е, че поне през т.нар. „класическа епоха” султаните упражняват огромна власт и претендират, че имат пълен контрол над владенията си. Но една такава империя, която се простира на три континента, никога не е лесна за контролиране, особено като имаме предвид ограничените технически средства в света на Късното средновековие и Ранното ново време.

Дори прочутата тимарска система, която позволява на султаните да контролират най-важната част от армията си, в действителност е само определено средство, обикновено използвано в развитите селскостопански общества, в определена зона и сред определено население, за постигане на местно ниво на онова, което не може да се постигне (с оглед ниското ниво на монетаризация, преиндустриалния транспорт и комуникационна технология) в цялата страна. С други думи, да разпростре властта на управляващия елит над земята и селяните, и да поддържа закона и реда, като освен това прехвърля

излишъка от преките производители към себе си. Нито контролът на султаните над тимарите, нито монополът им над огнестрелното оръжие (Османската империя може да бъде разглеждана като „империя на барута“, подобно на някои други големи държави от Ранното ново време), успяват да оцелеят след кризата от края на XVI в.

При това, въпреки че султаните твърдят, че тяхната власт е абсолютна, както правят впрочем и повечето „абсолютни“ монарси в Азия, в Европа и в други части на света, те трябва да се съобразяват с ограниченията, наложени от Свещения закон на Бога – в османския случай това е Шариатът. Султаните често пъти преодоляват тези ограничения с помощта на шейх-юл-исляма, но, постъпвайки по този начин, те явно показват, че властта им не е безгранична.

Или, за да го кажем по-ясно, „деспотичната“ власт на османските султани зависи на теория от Бога и на практика – от свързани с хората обстоятелства.

Противопоставянето между обществата и населението на Югоизточна Европа и завоевателите / потисниците османци е централна тема в повечето от нашите национални исторически разкази. Ясно е, че се случват множество конфликти и жестокости, както по време на завоеванието, така и по време на продължителното османско управление. Но конфликтът не играе най-важна роля в цялостната история на Югоизточна Европа през XIV-XX в.

Всъщност в много други общества, управлявани от големи наднационални и мултирелигиозни империи, хората не само се съпротивляват, но търсят и начини да се приспособят към различни ситуации, и се стремят към по-добър живот за себе си и за общностите, към които принадлежат. Понякога такъв тип поведение предполага „договаряне“ с господарите и дори активно сътрудничество с тях, за да се постигнат някакви индивидуални или колективни привилегии. Това можело да означава подчинение на властите или пък обратно – избор между една или друга форма на пасивна или активна съпротива. Но означавало също, че ежедневието често пъти е много по-важно, отколкото „политическите“ проблеми. Най-новите изследвания ни предоставиха важни данни относно практическите аспекти на живота по време на османското управление, които осветляват модели, общи с онези в други региони в същата епоха; елементи, общи за цяла Югоизточна Европа, както и специфични черти на определени области. Чрез сравнителния анализ на съвременната наука, историческата „изключителност“ на Югоизточна Европа под османска власт постепенно се изпарява. Приликите с други региони и с нашето собствено общество я правят позната за нас. Разбира се, разликите съществуват и са отразени от анализите на съвременните изследвания, но те никога не достигат до точката, която превръща историята на Югоизточна Европа в рамките на Османската империя, в една екзотична градина. Тези разлики само ни помагат да постигнем по-добро разбиране за сложността на миналите и съвременните общества, което, всъщност, е една от централните задачи на историческото познание по целия свят.

Тази книга е опит да се даде възможност на учителите, учениците и учените да погледнат по нов начин към историята на Югоизточна Европа под османска власт. За да избегнем преплитането с второто помагало от проекта, посветено на нациите и държавите в Югоизточна Европа, последният век от съществуването на Османската империя не е включен тук. Поради това завършваме с края на XVIII в., представяйки само няколко извора от началото на XIX в. Дори при това ограничение беше невъзможно да бъдат илюстрирани, с оглед на ограничения брой страници, всички аспекти и детайли от петте века история на Югоизточна Европа в Късното средновековие и Ранното ново време.

Необходимо беше да определим приоритетите си и да направим съответните избори. Някои аспекти, въпреки важността им, трябваше или да бъдат пропуснати, или да бъдат споменати накратко. В нашия подбор на изворите разчитахме на приноса на колегите си и се опитахме да представим балансирана картина, както в географско, така и в тематично отношение. Въпреки това сме наясно, че някои читатели и/или потребители на това помагало биха искали да включат и други текстове или визуален материал. Все пак вярваме, че сме постигнали целта си за насърчаване на учителите, учениците, а също и на професионалните историци да възприемат в нова светлина разнообразието и сложността на историята на Югоизточна Европа по време на управлението на Османската империя.

Хронология

Османски султани	Политически процеси	Политически и военни събития	Териториални промени	Общество и култура	По-важни събития извън Османската империя
Осман I (1281-1324)	Ок. 1300-1345 г. – първоначална османска експанзия в Северозападна Мала Азия, за сметка на Византийската империя; по време на този период Османският емират е в конкуренция с други турски княжества в Мала Азия. Постепенно привличане на мюсюлманските учени (улема) в османската политическа система.	1302 г. – победа на Осман над византийците при Бафеон.			1307 г. – разпадане на Селджукския султанат Рум; турските княжества в Мала Азия стават преки васали на монголската (Илханидска) държава в Персия.
Орхан (1324-1362)		1345 г. – първото османско военно начинание в Европа, в подкрепа на бъдещия византийски император Йоан VI Кантакузин (1347-1354).	1326 г. – Завладяването на Бруса (Бурса), последвано от Никея (Изник, 1331 г.) и Никомидия (Измит, 1337 г.).	Промяна на византийските градове в османски (предимно мюсюлмански); процесът постепенно се разпростира в Мала Азия и на Балканите през XIV и XV в. „Орхание“ – първата Т-образна джамия.	1335 г. – разпадане на Илханидската империя. Османското княжество (емират) става независимо.
			1345 г. – завладяване на емирата Караси, заедно с източния бряг на Дарданелите.		
				1346-1347 – Черната смърт нахлува в Югоизточна Европа от Кафа и засяга голяма част от региона.	
			1354 г. – завземането на Галиполи.		1345-1353 – голямата чумна епидемия („Черната смърт“) в Азия, Европа и Северна Африка.

Мурад I (1362-1389)	1354-1402 – Османската експанзия в Югоизточна Европа; през този период турските гранични бойци често действат самостоятелно, като постепенно са включени в османската политическа система; османците	1371 г. – османската победа при Черномен (Чирмен) над сърбите.	1361-1369 – завладяване на Тракия, заедно с Одрин (Едирне).		1355 г. – смъртта на Стефан Душан (1331-1355) – упадък на Сърбия.
	комбинират различни политически механизми на експанзия: споразумения с държавите в Югоизточна Европа (възприемани като данъчно зависими), брачни съюзи, пряка анексия и раздаване на тимари на бойците, колонизация на турци от Мала Азия и т.н. През 90-те години на XIV в. Баязид ускорява темпа на имперската интеграция, като така предизвиква недоволството на турците от Мала Азия и т.н.		70-те - 80-те години на XIV в. – завладяване на Македония и части от Гърция и Албания.	1378-1391 – „Йешил“ джамия (Зелената джамия), Изник.	
Баязид I (1389-1402)		1389 г. – първата битка на Косово поле; османците побеждават балканската коалиция, начело със сръбския княз Лазар; Сърбия плаща данък на Османската държава.	1390-1391 – първа османска анексия на турски княжества в Югозападна Мала Азия (Сарухан, Айдън, Ментеше и т.н.).		1370-1405 – управление на Тимур Ленк.
		1396 г. – битката при Никопол; Баязид I побеждава кръстоносна армия, начело със Сигизмунд Люксембург, крал на Унгария.	1396 г. – със завладяването на Видин завършва включването на България в османските владения.		1385 г. – Полско - литовската уния.
			1397-1398 – Баязид приключва с овладяването на по-голямата част от Мала Азия.		
1402-1413 – между-царствие и гражданска война между синовете на Баязид I.		1402 г. – битка при Анкара. Баязид I е победен и пленен от Тимур Ленк.	1402 г. – Тимур възстановява някои турски княжества в Мала Азия.	1403-1414 – „Ески“ джамия в Едирне (Одрин).	
Мехмед I (1413-1421)	Внимателно възстановяване и възобновяване на османската държава; подновена, но благоразумна експанзия и на Балканите, и в Западна Мала Азия.	1419-1420 – османски кампании по Долния Дунав. Влахия става васал.	1419-1420 – овладяване на Добруджа, Гюргево и Турну.	1416 г. – въстание на шейх Бедредин; победен от Мехмед I.	

Мурад II (1421-1451, с прекъсване 1444-1446)			1425-1428 – Пълна анексия на Югозападна Мала Азия (княжествата Айдън, Ментеше, Теке, Гермиян и др.).	1421-1437 – Комплексът „Мурадие“ в Бурса, украсен от керамици от Табриз.	1439 г. – на събора във Флоренция византийският император Йоан VIII се съгласява на уния между православната църква с Рим в замяна на антиосмански кръстоносен поход.
			1430 г. – окончателно овладяване на Солун от османците.		
	Под влияние на използваната от унгарците артилерия, османците започват еклектична употреба на огнестрелни оръжия.	1443 г. – унгарски поход на Балканите, успешно въстание в Албания, начело със Скендербег (Георги Кастриоти).	1443 г. – османците отстъпват от Сърбия и Албания.		
Мехмед II (1444-1446; 1451-1481)	Окончателно превръщане на османската държава в империя („класическата епоха“), създаване на структурата на Двореца и на ясен йерархичен социален ред; частично отстраняване и отнемане на властта от старата аристокрация на основателите с помощта на капъкулу (султански роби)	1444 г. – нова унгарска кампания на Балканите, разгром край Варна.			
		1448 г. – втора битка на Косово; османска победа над унгарската армия, водена от Янош Хуняди.			
			1453 г. – завладяването на Константинопол.	Константинопол се превръща в османска столица – Истанбул.	1453 г. – край на Стогодишната война, победа на Франция.

		1456 г. – османско поражение при Белград от Янош Хуняди.	1455-1456 – Молдова става васал.	„Света София“ е превърната в джамия. Построени са дворецът „Топкапъ“ (до 1478), покритият пазар (бедестан, безистен) и няколко джамии (сред които „Фатих“ джамия, 1463-1470).	1455 г. – Гутенберг отпечатва Библията.
			1459 г. – окончателно завладяване на Сърбия.	1460 г. – завладяване на Атинското херцогство, на деспотството Мистра и на по-голямата част от Морея.	1454 г. – патриарх Генадий създава Патриаршеската академия в Константинопол.
			1461 г. – завладяване на византийската Трапезундска империя.		
		1463-1479 – османско-венецианска война.	1463 г. – завладяване на по-голямата част от Босна.		1462-1505 – Управление на Иван III в Московската държава, завладяване на различни руски княжества и независимост на Русия от Златната орда (1480 г.).
			1468 г. – завладяване на Караман (Мала Азия).		
		1473 г. – победа на османците над Узун Хасан при Отлукбели. Укрепване на османската власт в Анадола.	1470 г. – завладяване на Негропонте (Евбея).		
		1475 г. – битка при Васлуй; османците са разбити от Стефан Велики, княз на Молдова (1457-1504).	1475 г. – османско завоюване на Кафа (генуезка колония в Крим), Кримското татарско ханство става османски васал.	1476 г. – първата гръцка книга, отпечатана в Милано (Константинос Ласкарис, <i>Epitomi tōn oktō tou logou merōn</i>). [„Кратко изложение за осемте части на речта“].	1469-1492 – управление на Лоренцо ди Медичи във Флоренция; зенит на Ренесанса.
			1479 г. – завладяване на по-голямата част от Албания.		
			1480 г. – османското завоюване на Отранто (Южна Италия), изгубено през 1481 г.		

Баязид II (1481-1512)	Политика на успокояване на вътрешните напрежения, следствие от „деспотизма“ на Мехмед II, при запазване на базисните постижения на централизацията.		1483– г. – завладяване на Херцеговина.		
			1484 г. – завладяване на Килия и Четатя Алба (Аккерман, Белград Днестърски); Молдова губи излаза си на Черно море.	1492 г. – прогонване на сефардските евреи от Испания: голяма част са посрещнати добре и настанени в Османската империя. 1493 г. – първата еврейска печатница в Истанбул, създадена от сефардски евреи, дошли от Испания.	1489 г. – Кипър става венецианска територия.
		1499-1503 – османско-венецианска война.	1498 г. – Османска анексия на вътрешността на Черна гора; крайбрежието остава под венецианско управление. Завладяване на венецианските крепости в континентална Гърция и Албания.	1493 г. – първата славянска печатница в Югоизточна Европа в Цетине, Черна гора (под венецианско влияние); през XVI в. славянското печатно дело се разпространява във Влахия (1508 г.), Босна, Сърбия и Трансилвания, но повечето печатници работят за кратко време.	1492 г. – Колумб открива Америка. 1494 г. – френска кампания в Италия; начало на Италианските войни.
			1499-1540 – завладяване на Лика и част от Далмация.	1505 г. – джамия на Баязид II в Истанбул.	1497-1498 – Васко да Гама открива морския път от Португалия до Индия. 1502 г. – установяване на династията Сефевиди в Персия, която става шиитска.
Селим I (1512-1520)	Енергично потискане на вътрешните проперсийски настроения в Анадола и значителна експанзия в Близкия изток, което значително увеличава мюсюлманския компонент в Османската империя.	1514 г. – битка при Чалдъран, голяма османска победа над Персия.	1514-1515 – овладяване на Източна Мала Азия.		
		1516 г. – битка при Мардж Дабик, голяма османска победа над мамелюците.	1516-1517 – овладяване на Сирия, Палестина и Египет. Османско покровителство над Мека и Медина.		1517 г. – „95 тезиса“ на Мартин Лутер във Витенберг, Германия, начало на Реформацията.

			1519 г. – Алжир признава османското върховенство.		1519 г. – Карл V е избран за император на Свещената Римско-германска империя; също така е крал на Испания от 1516 г., обединява значителните си владения и ги консолидира под династията Хабсбурги, като става основен противник на османците.
Сюлейман I Законодателя (1520-1566)	Зенит на османската мощ; експанзия в Европа и Азия, съчетаваща военно могъщество с широка дипломатическа активност; систематизация на османското право и администрация.		1521 г. – завладяване на Белград.		1519-1522 – първото околосветско пътешествие на Магелан.
			1522 г. – завладяване на Родос.		
		1526 г. – битка при Мохач, голяма победа над Унгария.		1526 г. – начало на Моголската империя в Индия.	
		1529 г. – начало на османско-хабсбургския конфликт в Унгария, първата османска обсада на Виена се проваля.	1534-1535 – завладяване на Ирак.		
		1538 г. – успешна османска кампания в Молдова.	1538 г. – анексия на Бендер (Тигина).		
		1541 г. – нов поход на Сюлейман в Унгария.	1541 г. – анексия на Централна Унгария (провинцията Буда); Трансилвания става васално княжество.		1543 г. – Коперник публикува <i>De revolutionibus orbium coelestium</i> [„За въртенето на небесните сфери“].
				1545-1563 – събор в Тренто; католическата Реформация (Контрареформация).	

			1551-1552 – присъединяване на Банат.		1551-1556 – Русия завладява Казанското и Астраханското татарски ханства.
		1555 г. – османско-персийски мир в Амасия. Източната граница на Османската империя се стабилизира.			1555 г. – Аугсбургски религиозен мир в Германската империя.
					1556 г. – абдикация на Карл V; разделяне на хабсбургските владения между испанската и австрийската линия.
					1562-1598 – религиозни войни във Франция.
Селим II Пияницата (1566-1574)		1571 г. – османският флот е разбит от флотата на Свещената лига при Лепанто.	1566 г. – османско завоюване на Хиос. 1570-1571 – завладяване на Кипър.	1567 г. – първата арменска печатница в Истанбул. 1569-1575 – джамията „Селимие“ в Одрин (Едирне), построена от Мимар Синан.	1566 г. – начало на антииспанската революция в Нидерландия.
Мурад III (1574-1595)	Финансова криза, девалвация на акчето и инфлация.	1578-1590 – изтощителна война с Персия.	Завладяване на Азербайджан и на някои персийски провинции.	1580 г. – разрушаване на астрономическа обсерватория в Истанбул по заповед на султана, следващ възражения на религиозни лидери.	1587-1629 – управление на Абас I в Персия, зенит на мощта на Сефевидите.

				1583- 1586 – комплексът „Мурадие“ в Маниса.	1588 г. – поражение на испанската Армада (Grande y Felicísima Armada) от английския флот.
Мехмед III (1595-1603)	Тежка вътрешна криза в Османската империя; дълги войни с Хабсбургите и с Персия, които създават финансови трудности и упадък на традиционната военна организация, особено на спахийските части; постепенно насочване на Османската империя към използване на наемници (левенд) и към разширяване на откупването на данъци (илтизам).	1593-1606 – изтощителна война със Свещената лига, водена от австрийските Хабсбурги; антиосманско въстание в румънските княжества (1594 г.).	Османците губят завоеванията от 1578-1590; първите големи териториални загуби на Османската империя.	1596-1609 – джелялийски бунтове в Мала Азия. 1609-1616 – джамията на Султан Ахмед (Синята джамия) в Истанбул.	1598 г. – Нантски едикт на толерантността към френските калвинисти. 1603 г. – смъртта на Елизабет I (1558-1603); Джеймс I Стюарт, крал на Шотландия става крал и на Англия, обединявайки двете кралства.
Ахмед I (1603-1617)		1602-1612 – война с Персия. 1606 г. – мир от Житваторок с австрийските Хабсбурги.			
Мустафа I (1617-1618)					1618-1648 – Тридесетгодишната война.
Осман II (1618-1622)	Опити за вътрешни реформи предизвикват еничарски бунт; султанът е свален от власт и убит.	1620-1634 – война с Полско-литовската държава за контрол над Молдова.			
Мустафа I (1622-1623)					
Мурад IV (1623-1640)	Твърда политика за възстановяване на закона и реда.	1623-1639 – война с Персия. След първоначални поражения от Абас I, походите на Мурад IV и мирният договор от Каср-и-Ширин (1639 г.) възстановяват границите от 1555 г. и 1612 г.		1627 г. – гръцка печатница, основана в Истанбул, от патриарх Кирил Лукарис; затворена от османците след екзекуцията на патриарха (1638 г.). 1635 г. – Реван Кьошк в двореца „Топкапъ“.	

Ибрахим I Лудия (1640-1648)		1645-1669 – изтощителна война с Венеция.	Завладяване на Крит (напълно постигнато едва през 1669 г.).		1640 г. – начало на Английската гражданска война между краля и Парламента.
Мехмед IV (1648-1687)	След няколко години на вътрешни размирици, великите везири от фамилията Кюпрюлю успяват да укрепят службата на великите везири, да възстановят вътрешния ред и да възобновят външната експанзия.	1656 г. – Мехмед Кюпрюлю паша е обявен за велик везир и получава пълната власт, за да управлява империята.		1648-1657 – прочутият османски географ и историк Кятиб Челеби (1609-1657) написва своя географски трактат „Джиханнюма“ („Огледало на света“).	1648 г. – казашко въстание в Украйна, водено от Богдан Хмелницки; криза в Полско-литовската държава.
		1661 г. – Фазъл Ахмед Кюпрюлю паша наследява баща си като велик везир (1661-1676).			1655-1660 – Първата Северна война. 1661 г. – начало на личното управление на Луи XIV във Франция (крал от 1643- 1715); зенит на френския абсолютизъм. 1685 г. – отмяна на Нантския едикт във Франция.
		1672-1676 – война с Полско-литовската държава.	Завладяване на Подолия.		
		1683 г. – втора османска обсада на Виена; османците са разбити при Виена от австрийски и полски войски.			
		1684 г. – формиране на Свещената лига (Австрия, Полско-литовската държава, Венеция, Папската държава, от 1686 г. и Русия).	1686-1687 – австрийските войски овладяват Унгария и Трансилвания.		1687 – Исак Нютон, <i>Philosophiae naturalis principia mathematica</i> [„Математически принципи на естествената философия“].

Сюлейман II (1687-1691)	Големи монетарни и данъчни реформи възстановяват османските финанси, така че да могат да посрещнат войната.		1688-1690: временна османска окупация на Белград и на други части от Сърбия.	1690 г. – първо „велико сръбско преселение“ от Южна Сърбия и Косово в Славония и Унгария, след като османците си връщат Белград.	1688 г. – Славната революция в Англия, която става парламентарна монархия. 1689 г. – начало на личното управление на Петър I (1682-1725) в Русия.
Ахмед II (1691-1695)				1694 г. – княз Константин Бранковяну създава Гръцката ("бейска") академия в Букурещ; през XVIII в. подобна институция е създадена и в Яш (Молдова).	
Мустафа II (1695-1703)	1695 г. – реорганизация на системата за откупуване на данъци, с въвеждането на пожизнените права (маликяне); новата система укрепва властовата основа на семействата на първенците (аяни) в провинциите, които получават огромни наследствени имения.	1697 г. – поражение в битката при Зента от австрийците. 1697 г. – формиране на княжество под властта на князе -владици от фамилията Петрович-Негош в Черна гора.	Загуба на Унгария (заедно със Славония) и Трансилвания в полза на Хабсбургите. Морея, Лика и по-малки далматински територии – към Венеция; Подолието – към Полша и Азов – към Русия.	Ок. 1700 г. – княз Димитрие Кантемир (1673-1723), който е и композитор, написва трактат по османска музика, включващ нотирана сбирка на 353 инструментални мелодии.	
Ахмед III (1703-1730)		1710-1711 – война с Русия.	Възвръщане на Азов. 1715 г. – завладяване на Морея от венецианците.	1720 г. – „Сурнаме-и Вехби“ - разказ за празненствата по повод на обрязването на султанските синове, написан от поета Вехби и илюстриран със 137 миниатюри от Левни (1673-1736).	1700-1721 – Великата Северна война; голяма руска победа над Швеция при Полтава (1703 г.). 1722 – афганска инвазия в Персия; разпадане на управлението на Сафавидите.

	Така наречената „епоха на лалетата“, представляваща културно обновление, опити за вътрешни реформи и отваряне към Запада; подкрепени са от великия везир Ибрахим паша Невшехирли (1718-1730), но приключват с еничарски бунт, който води до неговата оставка и абдикацията на султана.	1715-1718 – война с Венеция и Австрия; османско поражение, мирен договор от Пожаревац.	1716-1718 – Банат, Северна Сърбия и Олтения (Западна Влахия) са предадени на австрийците.		
			1722-1725 – завладяване на Грузия, Азербайджан и Ширван, след хаос в Персия.		1726-1730 – възстановяване на персийската власт при Надир (шах от 1736 до 1747).
			1730 г. – загуба на Азербайджан и Ширван в полза на Надир.	1727 г. – първата османска печатница, създадена в Истанбул от Ибрахим Мютеферика, затворена след смъртта му през 1745. 1728 г. – фонтан на Ахмед III (извън двореца „Топкапъ“). Второ сръбско преселение към Банат и Унгария.	
Махмуд I (1730-1754)	Политика на внимателни реформи, особено в областта на артилерията (дейност на френския експерт граф дьо Бонвал) и в градското развитие (изграждане на повече от 60 обществени чешми в Истанбул).	1730-1736 – война с Персия.	Загуба на Грузия.	1746 г. – княз Константин Маврокордат отменя крепостното право във Влахия; през 1749 г. предприема подобни реформи и в Молдова.	1733-1738 – война за полското наследство.
		1736-1739 – война с Русия и Австрия, приключила с Белградския мир.	Олтения е върната на Влахия, а Северна Сърбия – на Османската империя, Русия си връща Азов.		1740 - 1786 – управление на Фридрих II в Прусия. 1740-1748 – война за австрийското наследство.
Осман III (1754-1757)		1743-1746 – война с Персия.			1748 г. – Монтескьо, <i>De L' esprit des lois</i> [„За духа на законите“]
					1751-1780 – <i>Encyclo-pédie</i> , [„Енциклопедия“], публикувана в Париж в 35 тома, най-голямото постижение на Европейското просвещение. 1756-1763 – Седемгодишна война.

<p>Мустафа III (1757-1774)</p>	<p>След дълъг мирен период и опити да се пази дистанция от европейските конфликти, Османската империя влиза във война с Русия, която показва цялата ѝ натрупана слабост, с което се слага началото на период на ускорен упадък; налице е нарастване на мощта на аяните (местните първенци) и постепенно разпадане на властта на централното правителство в повечето провинции.</p>	<p>1768-1774 – Османско-руска война; руската армия овладява Крим, Молдова и Влахия; руски флот разбива османците в Егейско море и подтиква към бунтове в Гърция и Леванта.</p> <p>1774 г. – мирен договор от Кючук Кайнарджа: Русия укрепва позициите си по северните брегове на Черно море и става покровител на православните поданици на Османската империя.</p>		<p>1766-1767 – османските власти ликвидират Българската архиепископия в Охрид и Сръбската патриаршия в Печ; гръцкият патриарх в Константинопол получава църковна власт над всички православни османски поданици в Европа.</p>	<p>1762-1796 – управление на Екатерина II в Русия.</p> <p>1772 г. – първа подялба на Полша.</p>
<p>Абдулхамид I (1774-1789)</p>	<p>Опити за възстановяване на военната мощ на османците с помощта на западни (по-специално френски) специалисти; войната от 1787-1792 показва неуспеха на тези опити.</p>		<p>1774 г.– край на васалната зависимост на Крим от османците.</p> <p>1775 г. – османците отстъпват Буковина (Северозападна Молдова) на Австрия.</p> <p>1783 г. – Русия анексира Крим.</p>	<p>1784 г. – отново е отворена турска печатница в Истанбул.</p>	<p>1775-1783 – Американска война за независимост.</p> <p>1780-1790 - управление на Йосиф II в Австрия.</p> <p>1787 г. – Конституция на САЩ.</p>
<p>Селим III (1789-1807)</p>	<p>Опити за военни, административни и политически реформи („новият ред“ – „низам-и-джедид“); накрая се провалят поради вътрешните безредици и консервативната опозиция на еничарите; зенит на властта на аяните в провинциите.</p>	<p>1787-1792 – война с Русия и Австрия; тежки османски поражения; Френската революция и Полският проблем спасяват Османската империя от тежки териториални загуби.</p> <p>1798 г. – Събранието на черногорските вождове приема Общ закон за Черна гора и Бърдо.</p> <p>1798-1799 – френска кампания в Сирия и Египет.</p>	<p>1788-1792 – Русия присъединява Едисан и Очаков.</p>		<p>1789 г. – начало на Френската революция.</p> <p>1793, 1795 г. – втора и трета (последна) подялба на Полша.</p>

ГЛАВА I

Османската експанзия в Югоизточна Европа

Османската експанзия започва около 1300 г. в Северозападна Мала Азия и продължава чак до края на XVII в. Последното значително завоевание е Подолието през 1672 г. (по това време провинция на Полско-литовската държава, а сега част от Украйна). Експанзията превръща малкото племенно княжество на полуномадски пастири в бюрократична световна империя, простираща се на три континента.

По-голямата част от Югоизточна Европа е покорена през XIV и XV в., но някои нейни области са завладени по-късно (например Славония, Банат, Кипър, Крит), или пък остават свободни от османска власт (например Корфу, Далмация, Хърватско и Словения). За хората от региона османското завоевание е значимо събитие. То предопределя живота им както в краткосрочен, така и в дългосрочен план. Историците застъпват различни, а понякога и коренно противоречиви тези за този процес. Повечето от тях възприемат гледна точка, центрирана около нацията, въпреки че хората през Късното средновековие рядко са възприемали света от етнически позиции. Тази категория историци представят разглеждания процес като серия от героични военни постижения, описвайки как техният собствен народ се борел храбро срещу безбройните врагове. За тях османското нашествие е или катастрофа за народа им и / или за европейската цивилизация, или пък, обратно, благоприятно установяване на османски мир. Според други историци реалната природа на процеса на завоюване е по-сложна. Етническите, религиозните и етическите граници често пъти се размиват. Големи кампании се редуват с незначителни нападения. На местно ниво мотивите и възприятията се различават значително от ясните разделения, съчинени от съвременните историци. Осигуряването на сътрудници често пъти е толкова важно, колкото и реалните сражения. Героизмът и посвещаването на различни идеали са част от картината, така както и жестокостта, страданието и измамата.

Тази глава от нашето Помагало няма за цел да документира процеса на османското завоевание и / или съпротивата на различни народи срещу него. Тя само предоставя ограничен брой извори, за да даде възможност на учениците да добият представа за сложността на процеса и за различните начини, по които хората от този период преживяват и възприемат събитията.

Ia. Първите етапи от съществуването на Османската държава в Анадола

I-1. Брактът на Орхан с дъщерята на *текфура* от Яр Хисар

Част 13.

Този дял разказва за булката, която взели, която била дъщеря на текфура на Яр Хисар¹; кому я дали

и какво се случило с нея. Осман Гази² я дал на сина си Орхан Гази³, нея, чието име било Юлюфер Хатун. И Орхан по това време станал млад юнак [...] И когато завзели онези четири замъка [Биледжик, Яр Хисар, Инегьол и Ая Никола], те

1. Изписвано и във формата *текфура*; означава дребен християнски владетел в Мала Азия, чиято територия е включена в османските владения.
2. Осман I — основател на Османската държава; управлява от около 1281 г. до около 1324 г.
3. Орхан — османски владетел от 1324 до 1362 г.

въздали справедливост и безпристрастност в тази провинция. И цялото [селско] население се върнало и се заселило там, където му било мястото. Започнали да живеят по-добре, както изглежда, отколкото под властта на неверниците. Понеже, като чули колко са добре сега тези неверници, дори хора от други провинции започнали да пристигат. И така, Осман Гази искал да вдигне сватба, за да даде Юлюфер Хатун за жена на сина си Орхан Гази. Така и сторил. Юлюфер Хатун е тази дама, която има теке точно срещу цитаделата на Бурса, близо до портата Каплуджа [топлите извори]. И тя била онази, която построила моста над потока Юлюфер. И това е мостът, който дал името си на потока. И Мурад хан Гази⁴, и Сюлейман паша⁵, и двамата са нейни синове. И на двамата баща им бил Орхан Гази. Когато дамата умряла, тя била погребана, заедно с Орхан Гази, в цитаделата на Бурса.

Aşıkpaşa-zâde, p.102.

Хрониката на Ашкпашазаде е един от първите османски династични летописи, но е написана през XV в., тоест повече от век след описваните събития.

Защо Орхан Гази се оженил за дъщерята на текфура? Защо баща му взел решението за този брак? Представте си, че вие сте на мястото на Орхан. Според Ашкпашазаде какви са най-важните качества, които трябва да притежава една османска дама?

I-2. Завземането на Караджахисар и първото прочитане на хутбе в името на Осман Гази.

Част 14.

Този дял разказва как станало така, че да се четат петъчни молитви в името на самия Осман Гази, и как това било предадено в града.

Когато завзел Караджахисар, [много от] къщите

в града били оставени празни. И много хора дошли от провинцията Гермиян и други провинции. Те помолили Осман Гази да им осигури домове. Така Осман Гази им дал домове. И не след дълго градът започнал да процъфтява. И те превърнали многобройните си църкви в джамии. И дори организирали пазар. И тези хора [кавим, което значи и племе] се съгласили помежду си да изпълняват петъчните молитви и дори помолили за кадия. Имало един свят човек на име Дурсун Факъ. И той служил като имам на това племе. И пред него те изказали мнението си. После се изстъпил напред. Той говорил с тъста на Осман Гази, Еде Балъ. Но преди да завърши, се появил Осман Гази. Той задал въпрос и разбрал какво искат хората. Осман Гази рекъл: „Каквото е нужно да се направи, направете го“. Дурсун Факъ отвърнал: „О, хане мой! Нуждаем се от разрешението на султана⁶.“ Осман Гази рекъл: „Аз завзех този град с моя собствен меч. Какво общо има с това султанът, та аз да трябва да искам от него разрешение? Същият Аллах, който му е дал султаната, на мене ми даде моята газа и моето ханство. И ако в името на това знаме той ще ме порицае, то аз издигнах моето знаме в борба срещу неверниците. И ако ми каже, че е от династията на Селджуците [Âl-i Salçukvan], аз пък ще кажа, че съм син на Гьок Алп. И ако твърди, че е дошъл в тези земи преди нас, то моят дядо Сюлейманшах дойде тук преди него“. И така, тези хора [или това племе] били убедени. Дал титлата кадия и правото да проповядва на Дурсун Факъ. Петъчното хутбе било прочетено първо в Караджахисар. Там те извършили и молитвите си за байрама.

Aşıkpaşa-zâde, pp.102-103.

В ислямската политическа традиция прочитането на петъчното хутбе в името на владетеля е прерогатив на суверенно (независимо) управление. Хрониката от XV в. изопачава реалностите от ранния XIV в.; всъщност Селджукският султанат е унищожен от монголите през 1307г.,

4. Мурад I — османски владетел (1362-1389).

5. Сюлейман паша — най-големият син на Орхан; предвожда османците при първите им набези на Балканския полуостров и завладява Галиполи (1354 г.); умира през 1357 г.

6. Разрешението на селджукския султан на Коня (Иконион), който формално бил суверен на граничните вождове, подобни на Осман.

преди всякакъв опит на Осман да утвърди своя суверенитет. Освен това, след 1307 г. Осман и по-късно синът му Орхан плащат данък на монголския Илханат в Персия, чак до разпадането му в края на 30-те години на XIV в.

? Каква стратегия използва Осман, за да разшири основата на властта си?

Каква информация ни дават двата текста за етническата и религиозната структура на Северозападна Анатолия в началото на османското завоевание?

Ib. Първите етапи от османското завоевание на Балканския полуостров

I-3. Противоречията между християнските държави на Балканите и ролята им в улесняването на османската експанзия.

Остана Аморат⁷, който бе млад и буен, и се опълчваше силно против българите. Той искаше от гърците да го пропуснат, но бе възпиран от множеството кораби и катърци, които Кантакузин⁸ много добре хранеше и поддържаше, за да пазят бродовете на Галиполи. Аморат, както казахме, бе принуден да премине морето.

И когато Кантакузин видя, че не може да прехранва войниците по катърците, понеже не достигаше хляб и свинско месо, а и самата съкровищница всекидневно се изпразваше, и дукати и сребро не достигаха, обмисли това и изпрати пратеници в Търново, при българския цар Александър⁹ – да му помогне за прехраната на морската войска, за да пазят бродовете. Българите обаче, когато чуха това, надсмяха се и поругаха гърците, като не само ги обидиха, но ги напсуваха на жена и майка, и ги отпратиха празни. Когато видя това, Кантакузин се нажали много и изпрати пратеници и при сръбските господари Урош, деспот Угlesh и крал Вълкашин, да помогнат за морските войски. И тези, като чуха това, се надсмяха, поругаха гърците, не само ги обидиха, но ги напсуваха на жена и майка, и ги отпратиха празни. Когато Кантакузин чу това, той се нажали много и недоумяваше що да стори. Тогава Кантакузин изпрати при българските царе и при сръбските господари, и им рече: „Не пожелахте да ми помогнете, обаче после ще се каете.“ Те обаче никак не обърнаха внимание на тези думи, а отговориха: „Когато турците дойдат против вас,

ние ще се браним от тях.“ Тогава Кантакузин се споразумя с Аморат, положи хляб и си дадох един другиму писма, които се пазят до днес, да не увреждат турците в нищо на гърците навеки, нито в Романия¹⁰, нито в Македония. Турците обещаха да спазват тези неща и тогава Кантакузин даде на турците да преминат през Галиполи.

Георгиева, Китанов, с. 4-6.

Анонимният автор на българската хроника от XVI в.¹¹ има съвсем бегли и неточни познания за историческите факти от средата на XIV в. Всъщност Йоан Кантакузин се обръща към османците, водени от Сюлейман, сина на Орхан и по-голям брат на Мурад, за да му помогнат в гражданската война срещу император Йоан V Палеолог (1341-1391). По това време сърбите са управлявани от Стефан IV Душан (1331-1355), който използва гражданската война във Византия, за да завладее за себе си византийски територии.

? Дали фактологическите неточности в анонимната Българска хроника намаляват достоверността на основната ѝ идея? Или пък те са резултат от желанието на автора да отпрати определено „послание“?

I-4. Ферман на Мурад I, който потвърждава правото на Евренос бей да управлява територията на Южна Македония (1386 г.)

7. Българската форма на името на Мурад I (1362-1389).

8. Йоан VI Кантакузин, византийски император (1341-1354); принуден да абдикира, става монах и се утвърждава като един от най-значителните късновизантийски учени.

9. Иван Александър (1331-1371).

10. През Средновековието с Романия не се означава съвременната географска Румъния, а територията на Византийската империя.

11. Анонимната българска хроника е от първата половина на XV в., но е достигнала до нас в препис от XVI в. – бел. ред.

Високият императорски знак повелява следното: До Негово достойнство, убежище на владенията, основа на провинцията, гордостта сред благородните завоеватели, командира на бойците воители за вярата, и унищожителя на неверниците и на езичниците, до Гази Хаджи Евренос бей — да пребъде щастието му — който премина през провинция Румелия заедно с моя брат, господаря Гази Сюлейман, и покори земи. За неговите заслуги дарявам му: град Гюмюрджина, после град Серес, цялата земя до Битоля, Биглища и Хрупища, които може да се смятат за един санджак [с доход десет пъти по сто хиляди *акчета*¹²], всичко, което спечели с меча си.

И аз те назначих за върховен командир над тези земи, над воините за вярата и над войниците, и ти наредих да бъдеш истински господар. Но внимавай да не те обхване суетата, така че да кажеш: „Аз открих и завладях тези части на Румелия“, а е добре да знаеш, че земята най-напред е притежание на Господа, а после на Пророка. И по заповед на всемогъщия Бог и на Пророка, и на неговия наследник, тя ти бе дадена.

Одбрани, I, с. 187-189.

Евренос е един от първите водачи на акънджиите (нередовна конница, сражаваща се за плячка). Ферманът от 1386 г. е част от систематичните усилия на Мурад I да включи в държавната рамка вождовете, които често пъти действат самостоятелно по време на първите етапи от османската експанзия.

Как Мурад I се опитва да си осигури подчинението и лоялността на Евренос бей?

I-5. Ролята на местните сътрудници в османската експанзия на Балканите

Описание на Сосмановата земя и имената на нейните крепости.

Говорят [rivayet iderlerki], че земята на Александросоглу Сосман¹³ се простираше покрай река Туна и стигала до Едирне. Стояла точно срещу Ефляк [Влашко]. На отсатъшната страна на Туна бил

Ефляк, а на отсатъшната страна — земята Сосманова. Весела земя била. Овце, мед и масло течали от нея към света. И богатата там били по-обилни от другата. И яките и крепости били повече, отколкото по другите земи. По български имената на крепостите и са тези: Ченге, Пъравади, Мадара, Вецфен, Добрич, Мечка, Ефлека, Гъозке, Крапчене, Кираставча, Ески Истанбулук, Шумнъ, Черноз, Миглоч. Ейменоз, Кос Ова, Юрюк Ова, Търнавъ, която била Сосманова престолница, Никаболъ, Тон Биргоз, Зишт Ова, Нюкесри, Търака, Силистре. Повечето от тези крепости стояли покрай Туна.

Разказ за идването на Али паша около крепостта Пъравади [Провадия].

Говорят, че щом сбрал войската, Али паша¹⁴ се вдигнал от Едирне и дошъл до Айдос. Макар и неверник, субашията на Пъравади, на име Хюсеин бей, се славел с великодушието си. Той излязъл да срещне пашата и да го приветства. На другия ден пашата преминал река Камчъ и дошъл до крепостта Ченге. Този ден си починал там, а на следващия се упътил за Пъравади. Отбрал набързо пет хиляди човека, па ги отпратил към Пъравади с Яхши бей, син на Тимурташ. Наредил му: „Превземи Пъравади, да не би да ни измамат и да ни я отнемат, че се случва!“. Яхши бей се вдигнал на часа и поел право към Пъравади. Пристигнали и поискали да се разположат на открито. Денят бил зимен, ваял сняг. Като не знаел защо са дошли, Хюсеин бей ги настанил в каменната крепост, та да предпазят конете от студа. А те като влезли там, още с падането на нощта ударили по кулата на укрепението и усвоили крепостта. Изпратили радостната вест на пашата по някой си, на име Мурад. На заранта пашата тръгнал и пристигнал в Пъравади. Влязъл в крепостта, настанил вътре свои хора, а мюезините прочели молитва и отклонявали намаз. След като оправил работите на крепостта, пашата се вдигнал оттам и спрял пред Венчан. Щом хората от крепостта го видели да пристига, те донесли ключовете на града. След един ден пашата влязъл в Мадара и Шумнъ и укрепил кулите им.

Нешри, с. 93-94.

12. Акче (аспра) — дребна османска сребърна монета; най-използваната парична единица за изчисление в периода XIV-XVII в.

13. Иван Шишман, българският цар в Търново (1371-1395); син на Иван Александър (1331-1371).

14. Али паша Чандарлъзаде, син на Халил Хайреддин паша, става, подобно на баща си, военен съдия, командир на армия и после велик везир от 1389 г. до смъртта си през 1407 г. Той демонстрира блестящи административни, дипломатически и военни умения, като служи на трима последователни владетели — Мурад I, Баязид I и Сюлейман Челеби.

Авторът на османската хроника от ранния XVI в. се опитва да подчертае заслугите на османските завоеватели и избягва да набляга върху договорките им с местните господари в Източна България; въпреки това обстоятелствата около тяхното сътрудничество лесно могат да бъдат открити в извора.

Какво се случва с християнския управител на Първади (Провадия) след османското завоевание? Какво предполага името „Хюсеин бей“? Бил ли е Хюсеин бей предател, жертва или пък „измамник“? Бил ли е той щедър, корумпиран или пък милостив (дожаляло му за конете)? Или всичко това едновременно? Сравнете действията на Али паша с тези на Хюсеин бей. Кой е по-умел като политик и воин? По какъв начин личните характеристики (на главните герои) придават цвят на историческите събития?

► **И 1. Баязид I пристига на помощ на обсадения Никопол в нощта преди битката с кръстоносците (1396 г.) — османска миниатюра (ок. 1584 г.)**

15. „Ромей“ е самоназванието на народа и империята, които от средата на XVI в. стават известни в историографията като „византийци“.

Lewis, p. 285.

Защо християните са изобразени в облекло от XVI в.? Открийте друг елемент в миниатюрата, който не е използван от османците през XIV в. Как е представен султанът в сравнение с другите персонажи, например с християните? Защо фигурите са толкова големи в сравнение с пейзажа и сградите?

I–6. Обяснения за османския успех срещу християните (XIV в.)

А. Григорий Палама (1354 г.)

Някои от тях [турците] се обърнаха към мен, започнаха да спорят, и за да компенсират слабостта на аргументите си, представиха пленничеството [ни] като белег за липсата на основа на нашата религия.

Тъй като тези нечестиви хора, омразни на Бог и безчестни, се хвалят, че са победоносни срещу *ромейте*¹⁵ поради любовта си към Господа; те не знаят, че този долен свят пребивава в грях и че по-голямата част от него принадлежи на онези, които потискат съседите си с оръжие в ръка; поради това чак до времето на Константин, който управлявал наистина в Божия любов, езичниците владеели почти целия свят и дори след него, много дълго време, другите не се отличавали изобщо от тях или пък се отличавали съвсем малко.

Philippides-Braat, pp. 140-143.

Григорий Палама (1296-1359; обявен за светец през 1368 г.) е един от водещите православни богослови през XIV в. Той защитава и теоретично развива исихазма, а също става и архиепископ на Солун. През 1354 г. е заловен от османците и преживял една година в плен, преди да бъде откупен от сърбите. Този пасаж е от писмо до паството му в Солун, в което си припомня своята съдба по време на пленничеството.

Б. Ханс Шилтбергер (1396 г.)

Неверниците твърдят, че те са покорили християнските земи не поради собствената си мощ и мъдрост, нито пък поради собствената си святост и смирение, а поради греховността, порочността и

високомерието, разпространени сред християните.

Ето защо всемогъщия Бог ги предопределил да завладеят християнските земи и да покоряват все повече и повече от тях, тъй като християните не съгласуват своето законодателство със законите — църковни и светски — а чрез законите си само търсят печалби и облага, богатите потискат бедните с дворцовите си маниери, не помагат на бедните, нито с имот, нито като им въздават правосъдие, и също така не се подчиняват на правилата на религията, която Месията им е завещал.

Всички нещастия и поражения, които ги споделят, са предопределени от Бог, поради тяхната несправедливост и порочност.

Шилтбергер, с. 133.

Ханс Шилтбергер участва в кръстоносния поход от 1396 г. и е заловен по време на битката край Никопол. Неговият „пътепис“ е един от първите западни извори за османците.

Сравнете моралните съображения за османския успех в текстове I–3 и I–6. Какво мислите за логическо-богословската схема, описана в тези извори? Би ли могла тя да е актуална в наше време?

I–7. Християнски тимариоти в провинцията Арванид, Албания (1431/1432 г.)

153. — Тимар, чийто държател е Петро, който изглежда, че е роднина по сватовство с писаря Йорги, поради което той дойде да поеме тимар. По времето на нашия [покоен?] султан¹⁶, Йомер от Сарухан беше онзи, който [първ] се хранеше от него¹⁷. По времето на нашия султан¹⁸, той бе даден на настоящия държател, който притежава грамота от нашия султан. Село Лагос, 6 домакинства, 1 вдовица. [Очакван] приход: 531 [акчета].

İnalçık 1987, p. 59.

В ранната фаза от управлението си османците се опитват да осигурят сътрудничеството на поне част от местната аристокрация. Затова те включват по-знатните благородници като васали, понякога изисквайки от тях да изпратят синовете си като заложници в султанския двор (такъв е случаят с прочутия Скендербег, с истинско име Георги Кастриоти, син на Гьон Кастриоти, владетел на Средна Албания). По същото време османците раздават малки тимари на дребни аристократи-християни, както е документирано в този регистър. Това положение по-късно се променя, когато османското управление се стабилизира и тимари вече се предоставят само на мюсюлмани.

Обърнете внимание на факта, че текстът разказва за християнин, заменил мюсюлманин като държател на тимар. Как си обяснявате тази промяна? Каква друга форма на сътрудничество е отразена в този извор?

I–8. Сръбски деспот като османски васал (1432 г.)

След Крушевац преминах на сал река Морава и навлязох в държавата на рашкия или сръбския деспот. Земите отвъд реката принадлежат на Турчина, а тези отсам реката са на деспота, който плаща за това на султана 50 000 дуката годишно [...]

Дойдох до град, наречен Некодим [Некудим], град като село, сред хубава и плодородна местност. В този град престоява деспотът на Рашка¹⁹, защото е сред много хубави гори и реки, удобни за всякакъв вид лов на дивеч, и със соколи. Срегнахме господаря в полето, който отиваше да наблюдава лова със соколи над реката, заедно с трима от синовете си и около петдесет конници. Придружаваше ги и един турчин, дошъл от името на Великия Турчин с нареждане деспотът да му изпрати сина си и своите хора във войската, какъвто бил редът. Защото освен данъка, който му плаща, той бил длъжен да изпраща – когато султанът поиска – втория си син с хиляда или осемстотин конници. Освен това, Турчинът получил една от дъщерите му за жена²⁰ и въпреки

16. Мехмед I (1403-1421).

17. Тук означава „се ползваше от него“.

18. Мурад II (1421-1451).

19. Джурадж Бранкович, сръбски деспот (1427-1456). Той изгражда крепостта Смедерево на Дунава като нова столица на Сърбия и се опитва при трудни обстоятелства да поддържа баланса между двете съседни сили, кралство Унгария и Османската империя.

20. Дъщерята на Джурадж, Мара, е една от съпругите на Мурад II (1421-1451).

всичко се страхувал дали той няма да му отнеме цялата държава. Казаха ми, че някои рекли това на Турчина, а той отговорил, че така получавал повече конници, отколкото, ако владееше страната, която [иначе] трябвало да даде някому от робите си и тогава нищо не би получил.

Бертрандон де ла Брокиер, с. 100, 101-102.

Бертрандон дьо ла Брокиер е благородник от Бургундия, който пътувал надлъж и нашир из Източна Европа и Близкия изток. През по-голямата част от периода 1389-1459 г. Сърбия е васална на османците държава.

Как османците осигуряват лоялността на сръбския си васал? Какви са предимствата от това споразумение за двете страни?

I-9. Падането на Ново бърдо (1455 г.)

Оттам императорът²¹ потегли, през 1455 г., и обсади град, наречен Ново бърдо, т.е. Сребърната и Златната планина. Той го завладя чрез споразумение, с което обеща на гражданите, че ще ги остави в домовете им и че няма да им отнеме младите жени и малките деца. И когато градът се предаде, императорът нареди всички порти, освен една, да бъдат затворени. Когато турците влязоха в града, наредиха на всички глави на семейства да излязат през портата, с цялата си челяд, като оставят всичкото си имущество по домовете. Те сториха това, един по един. И императорът, стойки пред портата, направи подбор, като нареди момчетата да минат на едната страна, а момичетата на друга, мъжете бяха отведени до рова, а жените на четвърта страна. След това нареди всички изтъкнати хора между тях да бъдат изклани. Другите бяха свободни да се върнат в града и на нито един не беше забранено да пребивава в имота си. Подбра общо 320 момци и 704 жени. Той разпредели всичките жени между неверниците, а младите мъже взе за себе си за еничари и ги изпрати в Анадола, през морето, където бяха държани.

Аз, който пиша тези редове, също така живеех в град Ново бърдо и бях взет, заедно с двамата си братя.

Mihajlović, pp. 132-133.

Константин Михайлович, роден около 1435 г., близо до град Ново бърдо в Косово, е отведен в Мала Азия като пленник, заедно с други сръбски момчета. След това служи в еничарския корпус и става офицер. По-късно бяга в Полша, където служи в кралския двор и умира след 1501 г. Мемоарите му, написани между 1497 и 1501 г., са публикувани за пръв път в Прага през 1565 г. под заглавието „Турска история или хроника“.

Оценете надеждността на споразумението между Мехмед II и хората от Ново бърдо. Имало ли е местното население по-добра възможност?

Имайте предвид специфичната съдба на разказвача на този текст. Какви чувства изразява по отношение на събитието, описано от него?

I-10. Турски опустошения в Словения — писмо на хабсбургския управител на Карниола (1491 г.)

През целия си живот не съм виждал толкова много злочестини в тази страна. Доколкото мога да видя, доколкото мога да изпратя своите служители и да ги видя да се върнат, те докладват, че [турците] са навсякъде над Шмарье: в Туряк, Чушперк, Добрепоље, Надлишек, Карнек, Жужемберк, Суха крайна, Рибница и Кочевье. В тези околии те опожариха всичко и без съмнение отведоха жителите и добитъка [...] бедните хорица едва бяха събрали реколтата и тъкмо се бяха приготвили да започнат вършитбата. Зърното, сеното и посевите са така опожарени, че [...] нямат нищо за ядене.

Що се отнася до другите турци, те лагеруват с основните си сили край Бела церкев. Чрез палежи и грабежи нанасят такива щети, че е тъжно дори да се пише за тях. Шентърней в полето, Хмельник, Ново место, Прежек, Костаньевица, Оточец, Мехово, всички тези околии бяха опожарени и опустошени [...] Цялата страна, от селските околии до Любляна, е опожарена и разорена. Очакваме ги по всяко време. Нека Бог с милостта си ги отклони!

Gestrin, Kos, Melik, pp. 51-52.

21. Мехмед II (1444-1446; 1451-1481).

? Какви били преките и косвените последици от османския набег в Словения? Преценете кои от тях причинили повече щети на местното население.

► И 2. Османската армия печели битката при Мохач (1526 г.) – османска миниатюра (ок. 1588 г.)

Lewis, p. 285.

? Как са изобразени унгарците? Разпознайте Сюлейман I. Сравнете това изображение на султана с образа от И1. Как са въоръжени еничарските воители?

► И 3. Пленени жители на Белград (1521 г.)

Samardžić, pp. 128-129.

? Отразява ли тази рисунка чувствата на пленниците? Опишете накратко случващото се, изобразено върху картината. Сравнете собствения си текст с текст I-11.

I-11. Християнски пленници в Босна (1530 г.)

Най-напред Долна Босна е много планинска, покрита изцяло с обширни гори и, като изключение малка част от земята, е много лошо обработена, просто защото хърватите и другите често я опустошават. Докато била притежавана от християни, властите не позволявали да се обработва. Но откакто я завладели турците, голяма част от Долна Босна била обработвана [...]

Същата нощ, няколко часа след нас, турците пристигнаха в селото Крушчица [Централна Босна], където прекарахме нощта. Те водеха около двайсетина бедни и нещастни християнски деца, момчета и момичета, които бяха заловили преди седем дни. През нощта, преди заминаването ни, ги предадоха на Усреф бей, пашата на Върхбосна²² (толкова, колкото му принадлежаша). О, нещастно вавилонско робство! [...]

Колко пъти сме гледали към тях, как стоят пред нас с вързани ръце, с очи, извърнати към небето, въздишащи, без право да говорят с нас. Когато един от тях се оказа насаме с нас, ни каза: „Колко много се надяваме да бъдем освободени с помощта на Христа! С радост бихме се преселили

22. Върхбосна е средновековен град (civitas Vrhbosna) в района на Сараево.

в страната ви, далеч от тази тирания. Сега губим надежда, когато виждаме, че и вие трябва да се кланяте на турския император и да го молите за мир”.

Отвърнахме им със съчувствие и ги подкрепихме с надежда за по-добра съдба. Моля те, Боже, всички тези, чиито сърца не могат да бъдат докоснати от турските насилия, да ги видят! Тогава те наистина ще съжалят тези хора, които смятаме за истински християни и които, въпреки неописуемите нещастия и тежки насилия, са останали верни на християнската вяра.

Kuripešić, pp. 17-23.

Бенедикт Курипешич пътува през Босна и други османски провинции до Истанбул като преводач на едно пратеничество на Хабсбургите.

Какви са икономическите резултати от османското завоевание на Долна Босна? Сравнете това положение с опустошенията в Словения. Опитайте се да обясните причините за тези разлики.

Іс. Падането на Константинопол / завладяването на Истанбул (1453 г.)

І–12. Византийски поглед върху падането на Константинопол – Георги Сфранцес

На 4 април, същата година [1453], султанът се завърна и обсади Града с всички видове машини и стратегически ходове, по суша и море. Той обсади всичките 18 мили от Града с 400 малки и големи морски съда откъм морето и с 200 000 бойци откъм сушата. Въпреки големите размери на Града ни, нашите бранители възлизаха на 4773 гърци, а също и само 200 чужденци.

[...] Във вторник, на 29 май [1453], рано сутринта султанът завладя Града ни; по време на завземането бе убит моят покоен господар и император, господарят Константин²³.

[...] Аз бях взет в плен и изстрадах ужасите на проклетото робство. Накрая бях откупен на 1 септември, 6962 г. [1453], и заминах за Мистра²⁴. Съпругата и децата ми преминаха в собственост на някакви по-възрастни турци, които не се отнасяха с тях лошо. После бяха продадени на султанския *Мирахор*²⁵, който натрупа огромно богатство като продаде много други красиви аристократки.

[...] Може би някой иска да узнае за приготвянето на императора преди обсадата, докато султанът

събираше войските си, и за помощта, която ние получихме от християните в чужбина. Никаква помощ не бе изпратена от другите християни [...]. Императорът се съгласи името на папата да се споменава в нашите служби, по необходимост, тъй като се надявахме да получим някаква помощ [...] Шест месеца по-късно получихме от Рим толкова помощ, колкото ни бе изпратена и от султана на Кайро.

Sphrantzes, pp. 69-72.

Георгиос Сфранцес е късновизантийски висш сановник и за известно време пръв министър. След като е откупен, става монах и написва хроника, която е един от основните извори за падането на Константинопол. Опитвайки се да оправдае политиката на късна Византия, Сфранцес обвинява католиците, че не са помогнали на византийците, пропускайки факта, че след религиозната уния от Флоренция (1439 г.) папата успява да организира няколко кръстоносни експедиции срещу османците; вярно е обаче, че след съкрушителните поражения при Варна (1444 г.) и Косово (1448 г.), усилията за изтласкването на османците от Европа и за спасяването на Византия са прекратени, и в момента на последното османско нападение Константинопол получава съвсем малка помощ.

23. Константин XI Палеолог, последният византийски император (1449-1453).

24. Мистра е столица на византийското деспотство Морея, завладяно от османците едва през 1460 г.

25. Османски сановник, началник на императорската конюшня.

 Каква е съдбата на оцелелите византийци след падането на Константинопол? Дали робството премахва благото да бъдеш от благородна и богата фамилия? Мислите ли, че друга политика би спасила Константинопол от османското завоевание?

I-13. Повторното заселване на Истанбул по времето на Мехмед II

На тези новодошли хора били дадени домове. Истанбул започнал да процъфтява. После направили всички тези хора подлежащи на *мукатаа*²⁶. Било им трудно да приемат това. Казали: „Вие ни изселихте от нашето място / имот [мюлк]. Затова ли ни доведохте, да плащаме наем за тези невернически домове?“. Някои избягали, оставяйки жените и децата си. Султан Мехмед имал роб, на име Кула Шахин, който наследил от баща си и който някога бил везир. Той му рекъл: „Мой велики султане! Прадедите ти покориha толкова много места. Те никога не налагаха мукатаа. От теб зависи да не я налагаш“. Султанът приел думите му. Той отменил тази мукатаа. Издал указ, според който, комуто е дадена къща да я запази като своя собственост. Дали документи на хората, в които пишело, че къщите са тяхна собственост. Градът отново започнал да процъфтява. Хората започнали да строят джамии, безистени, домове. Градът започнал да се развива. Тогава султанът имал везир, син на неверник. Той станал приближен на султана. Старите неверници от Истанбул били приятели на бащата на този везир. Те отишли при него и му рекли: „Хей, какво правиш? Тези турци

направиха така, че градът отново да процъфти. Къде е усърдието ти? Завзеha страната, която принадлежеше на баща ти и на нас. Притежават я и я ползват пред очите ни. Сега си приближен на султана. Направи нещо, за да попречиш на тези хора да развият града. Градът трябва да бъде в наши ръце, както беше някога“. Везирът рекъл: „Нека отново въведем мукатаа. Тези хора не трябва да могат да трупат имоти. Градът трябва да остане в бедствено положение. Той трябва отново да бъде в ръцете на нашите хора“. Този везир повлиял на сърцето на султана. Отново била въведена мукатаа. На един от тези заговорнически неверници бил даден псевдомюсюлмански роб за приближен. Те записали думите в съответствие с онова, което казал онзи неверник и заговорник. Въпрос: Кой е този везир?

Отговор: Това е Мехмед паша, Гърка²⁷. По-късно султанът наредил да го удушат, сякаш бил куче.

Aşıkpaşa-zâde, p. 193.

След завладяването на Константинопол през 1453 г., Мехмед II се опитва да го възстанови, за да има столица, достойна за империята му. Планът му за развитие на града включва двореца „Топкапъ“, няколко джамии и различни други обществени сгради. Важен аспект е заселването на града. За да постигне тази цел, той съчетава насилствената колонизация на градско население от териториите, които завладял, и привличането на доброволни заселници от цялата империя. Хрониката на Ашъкпашазаде описва някои от конфликтите, породени от тази политика, и отразява недоволството на турската аристокрация срещу издигането на сановници, подбрани от робите (кул) на султана, често пъти християни, наскоро приели исляма.

Id. Промени на населението и религиозни промени

I-14. Принудително преместване на население (сюрюн) от Мала Азия на Балканите (края на XIV в.)

Говорят, че в земята Сарухан²⁸ скитали чергари

[гъочер евлер], а зимували в полето на Менемен. В тази земя имало забрана върху солта. Те не зачитали забраната. Тогава Баязид Хан²⁹ пратил вест на сина си Ертугрул и му заповядал да излови всичките скитници в полето Менемен, да ги повери

26. По принцип мукатаа означава облагане на земя. В този конкретен случай означава, че тези колонисти трябвало да плащат наем за къщите, в които се нанесли.

27. Мехмед паша е велик везир от 1467 г. до 1470 г. „Рум“ е първоначалното турско название за „грък“.

28. Провинция в Западна Мала Азия. През XIV в. тя е отделно турско емирство, което е присъединено от османците през 1390 г., в началото на управлението на Баязид I.

29. Баязид I Светкавицата (1389-1402).

на свои сигурни хора и да ги засели в полето на Филибе. Ертугрул веднага изпълнил бащината си повеля и изпратил чергарите до един в полето на Филибе. Довели ги и ги оставили около Филибе [Пловдив], та те са сегашният народ на тази земя.

Нешри, с. 132.

? Имали ли са турските номади от Менемен избор дали да се прехвърлят на Балканите или не? Според вас какви са последствията от османското завоевание за турското население на Анадола?

I–15. Османски обещания, отправени към босненските селяни – писмо на крал Стефан Томашевич (1461-1463) до папа Пий II

Турците построиха няколко крепости в кралството ми и са много любезни към селското население. Те обещават свобода на всеки селянин, който приеме исляма. Простият селски ум не може да разгадае тази лукава хитрина и си мисли, че свободата ще трае вечно.

Andrić, p. 15.

I–16. Йоасаф, православен епископ на Видин за насилствената и доброволната ислямизация (XV в.)

О, позор! И мнозина се прехвърлиха към непристойната Мохамедова вяра: едни, които се изпоплашиха от страх, някои, които се омекчиха чрез ласкателства или бяха победени чрез материална придобивка, други пък се присъединиха към враговете, като поради простотията си се подмамваха чрез писма и хитрост.

БИБ, IV, с. 206.

I–17. Кадийска регистрация на приемане на исляма от младо момче без баща (1636 г.)

Зиммията Тотодори, момче на около десетгодишна възраст, от село Ортакъой, каза Лefкоша [рече]: „Сега оставих лъжливата вяра и бях почетен с исляма“. Взема името Мустафа.

Jennings 1993, p. 139.

По принцип хората биват записвани в регистрите с първото и бащиното си име (X, син на Y). Фактът, че в случая с Тотодори няма споменаване на баща му показва, че вероятно той е бил незаконнороден син.

I–18. Молба от младеж, желаещ да приеме исляма (1712 г.)

Ваше Величество, честити и блажени, султано мой. Бъдете здрав!

Аз, Вашият роб, съм бедняк от казата Русучк [Русе]. В родното ми място у мен се породи желанието да стана мюсюлманин и затова дойдох при Вас. Молбата ми е да бъда удостоен с честта да приема исляма в присъствието на Вашата султанска особа. Благоволете да ми отпуснете един кат дрехи и нещичко за препитание. Моля за Вашето разпореждане.

Заповедта принадлежи на Ваше Величество, бляскавия мой султан.

Вашият роб Абдуллах

Радушев, с. 160.

Избройте възможните мотиви на християните да приемат исляма в Османската империя. Погледнете също и текстове III–13 и IV–31.

Възможно ли е приликите между двете религии да са стимулирали ислямизацията?

Свържете това с източника за Божието наказание за християните. Възможно ли е усещането за вина и за Божие наказание да са стимулирали приемането на исляма?

Какъв е цялостният ефект от османското нашествие върху етническата и религиозната структура на Югоизточна Европа?

ГЛАВА II

Институциите на Османската империя

Процесът на завоеванието променя естеството на османската държавна формация. Това, което възниква като племенно княжество, се превръща в световна империя. От османска гледна точка, поголемите територии изисквали нови методи и средства, за да бъдат контролирани, администрирани и експлоатирани. Тези методи и средства са вдъхновени предимно от ислямската политическа традиция, предавана от *улемите* (мюсюлманските учени и правни експерти), но също от монголските и византийските практики, и от реалния опит.

В много отношения Османската държава и нейните институции са хибридни образувания. Силната привързаност към исляма е съчетана с необходимостта от интегриране на различни немюсюлмански поданици и от сътрудничество с техните религиозни лидери, за да се осигури плавното функциониране на османските владения. Идеологията за върховната власт на султана контрастира с ограничения практически капацитет на централната власт да прониква в пространствата и социалните структури. Въпреки неясната и променяща се природа на правилата за наследяване, династията на Осман остава неоспорима за повече от 6 столетия. Разграничаването между частната и публичната сфера е ключово в организацията на османския дворец. Военната система съчетава средновековни черти (воини, сражаващи се за религиозни идеали, за плячка или за доходи, определени за тях посредством феодална система, създадена за ползване на недостатъчно мобилните икономически ресурси) с ранномодерни характеристики – постоянна армия с парично възнаграждение. Доста показателно, тази армия обединява средновековната ислямска институция на робската гвардия на монарха с оригинална система за набиране [*девширме*], която превръща млади поданици-немюсюлмани в привилегирована социална група, горда със своя специален статус *капъкулу*³⁰ (роби на [Високата] порта). В провинциите властта на военните губернатори е балансирана от реалната администрация на съдиите [*кадиуи*], набирани сред улемата, и от практическото самоуправление на много местни общности. Създаването на общи институции на територията на империята не слага край на разликите и особеностите на отделните провинции. Прякото османско управление съществува заедно с институцията на християнските васални държави. За някои от тези държави статутът на данници се оказва само преходна фаза преди пълната им анексия, докато за други той е трайно решение.

Османската империя е ислямска държава. Така че, тя се опира плътно на мюсюлманското право (*Шариат*). Основано на Корана и Преданието (*сунна*, съставена от разкази, които припомнят как Пророка Мохамед постъпвал в определени случаи), мюсюлманското право се развива през Средните векове, по-късно и от различни учени (улеми). Въпреки че различни тълкувания придават на Шариата известна приспособимост, османците предпочитат да прибавят закони и правила към него, издадени пряко от султана, на базата на суверенната му власт. За разлика от модерното право, тези закони и правилници, формиращи Султанското право (*канун*, дума произхождаща от гръцкото канон), не се появяват под формата на систематични извлечения от по-висши принципи. Вместо това, в голямата си част те са компилации и преформулиране на обичайното право, ето защо включват също така и предосмански

30. Капъкулу буквално означава „роби на [Високата] порта“. Този термин включва не само еничарите, но и другите „шест полка“ на воините капъкулу и разнообразния дворцов персонал.

местни обичаи. Въпреки че теоретично властта на османския султан е неоспорима, Султанското право трябвало да се придържа към висшите принципи на Шариата и най-високопоставеният мюсюлмански учен в империята – *шейх-юл-ислямът* – трябвало да удостовери съответствието с тях във всеки закон, правилник или заповед на султана.

Независимо че официалната идеология се осланя на политическата стабилност и традиция, всъщност османската политическа система не е имунизирана срещу промените, свързани с хода на времето. Природата на тези промени е много спорна. Според някои историци измененията, които настъпват предимно от края на XVI в. бележат упадък в сравнение с почти съвършената организация на т.нар. „класическа епоха“. Други твърдят, че промените представляват приспособяване към предизвикателствата на ранното Ново време и са сравними с формирането на модерната държава в други части на Европа или Азия. За съжаление, ограниченията на това Учебно помагало не ни позволяват да осветлим всички аспекти на османските политически промени. Въпреки това е важно да се запомни, че османските институции са не статични, а динамични същности. Изворите, включени в тази глава, разглеждат сложната природа на османските политически институции. Като цяло изворите представят различаващи се и дори конфликтни гледни точки по един и същ проблем. Те трябва да засилят уменията на учениците да анализират сложната природа на политическото управление.

IIa. Султанът и дворецът

II–1. Титлата, използвана от Сюлейман в кореспонденцията му с Фердинанд I (1562 г.)

Падишах и султан на Бяло [Средиземно] и Черно море, на високо почитаемата Кааба и просветлената Медина, на свещения Йерусалим, на трона на Египет – най-ценния в нашите времена, на провинциите Йемен, Аден и Сана, на Багдад – Дома на мира, и на Басра и Лахса, на градовете на Ануширван³¹, на земите на Алжир и Азербайджан, на страната на Златната орда и страната Татария, на Диарбекир, Кюрдистан и Луристан, и на цяла Румелия, и Анадол, и Карамания, и на Влахия, Молдова и Унгария, и освен тях на още много велики и почитани страни и земи [...]

Bayerle, pp. 46-47.

Намерете на картата териториите, изброени в титлата на Сюлейман. Открийте какво липсва.

Какво е посланието, което изпраща един владетел, използвайки подобна титла?

II–2. Качествата на идеалния владетел, както са представени в поема, посветена от Джелялзаде на султан Селим II (1566-1574)

Този, който иска да е добър цар
Трябва да има камък вместо възглавница
Нека се откаже от удобствата
Нека откаже пиенето
Нека не дружи с онези, които не го заслужават
Нека невежите да не бъдат край него
Както се казва, децата имат малко ум
Онези, които са влюбени в държавата
Онези, които са господари на високия олтар
Те трябва да рискуват главата и живота си
Те трябва да желаят да се сражават по всяко време [...]
И ако, и когато бъдеш султан
На света, чист и завършен,
Никога не се усмихвай на изнежения
Подай ухо за праведното слово,
Ако си умен,
Приемай и го възприемай
Ако си наистина скромна [ehl-i dil]
Истински мъж е онзи, чийто възгледи
Са зрели и умерени
В сърцето му няма ревност, мъст или пък гняв
Нека добротворецът се бои от Бог
Нашия Господ, през цялото време
Нека очите му съзират разликата

31. Старата персийска столица Ктезифон, в днешен Ирак.

Между главата и опашката
 Нека прости провалите и грубата,
 Или пък обикновената грешка
 Нека вижда всемогъщия Бог
 В своята готовност навсякъде
 Нека да не е скъперник
 Или пък алчен
 Нека бъде милостив
 Дори към съгрешилите срещу него
 Нека винаги въздава справедливост
 В съзвучие със Шариата
 Нека познава истината [или Бог; *Нак*]
 Нека прогонва тиранията
 Човек без познания
 Наистина не е истински човек
 Не тече истинска кръв
 Във вените на глупака [...]
 Ако не бе фигурата на султан Селим
 Този щедър цар, този извор на щастие
 Врагът щеше да овладее
 Страната от край до край
 Господ не би ни помогнал,
 Не би ни дарил и със завоюването.

Celâlzâde, pp. 77-78.

Светите към владетеля са литературен жанр, използван широко в света на Средновековието и Ранното ново време. Представянето на образа на идеалния владетел е средство за създаване на рамка от идеологическите очаквания, ограничаваща поведението на теоретично пълновластните господари. Това личи особено ясно, когато имаме предвид, че поемата е посветена на Селим II, пияница, който рядко се грижел за държавните дела.

Обобщете качествата, приписвани от Джелилзаде на идеалния владетел. Кое от тях оценявате като най-важно?

Като се има предвид какво знаете за истинския Селим II, опитайте се да си представите какво е намерението на поета и какво си е мислел в действителност. Бил ли е ироничен (защото описаните черти на идеалния владетел са почти като тези на светец) или просто е изразявал своето тесногръдо преклонение?

II–3. Смесени чувства спрямо братоубийството в императорското семейство – хрониката на Мехмед Нешри за екзекуцията на Кючук (Малкия) Мустафа

Говорят така. По същото време, когато султан Мурад³² отишъл да преследва Дюзме Мустафа, той имал един малък брат. Наричали го Кючук Мустафа. Баща му³³ му бил дал Хамид Или³⁴, а Гермияноглу³⁵ го осиновил. Насъскали го негодниците. Гермияноглу и Караманоглу³⁶ събрали рат и се отправили към Бурса. [...]

Тогава пашите, със знанието на султан Мурад, тайничко известили Шарабдар Иляс³⁷: „Повелителят ти даде анадолияския бейлербейлик!“ — казали те и даже нарочния берет му проводили. Казали още: „Дорде ние дойдем, ти се дръж здраво и не изпускай момчето!“. Склонил тогава Шарабдар Иляс бей на измяна и зачакал. [...]

Говорят, че султан Мурад се запътил с най-голяма бързина и на деветия ден стигнал от Едирне в Изник. [...]

Докато се водил боят, Шарабдар Иляс бей свалил от коня Кючук Мустафа и го хванал в прегръдките си. Кючук Мустафа попитал: „Ей, Лала! Защо ме хващаш?“. „Ще те изпратя на брат ти Мурад Хан!“ — отвърнал Иляс бей. „Ей, подъл изменнико!“ — извикал Кючук Мустафа. — „Не ме давай на брат ми, защото той ще ме смаже!“.

Навел глава Иляс бей, звук не издал и изпратил момчето при Повелителя. Главният конюх го завел при Мезид бей, а Мезид бей сложил момчето върху един тъпан, поклонил му се и го целунал. После го занесъл на Мурад Хан. Докато Мурад Хан да каже: „Свършете с тази работа“, грабнали момчето от ръцете на Мезид бей. Край пътя извън Изник растяло голо смокиново дърво. Отворили под него един кепенк и удавили момчето във водата. След като изпълнили повеленията, изпратили [трупата] му към бащината му столица Бурса. Народът на

32. Мурад II (1421-1451).

33. Мехмед I (1403-1421).

34. Османска провинция в Южна Мала Азия.

35. Гермиян е емирство, по-късно османска провинция в Централна Мала Азия.

36. Караман е турско емирство в Южна Мала Азия, главен противник на османците в Анадола, до присъединяването му през 1468 г.

37. Възпитателят [лала] на Кючук Мустафа.

Бурса го посрещнал и го погребал според шариатските повели. После казали на Шарабдар Иляс бея: „Защо извърши това предателство?“. Той отвърнал: „Макар и да изглеждам изменник, аз постъпих правилно. Защото оставех ли го, двете войски щяха да се ударят, да се развихрят и да опропастват страната. Такива са прастарите обичаи. Аз не съм единствен!“. Ала след всичко, бейовете загубили почитта си към него.

Нешри, с. 218-220.

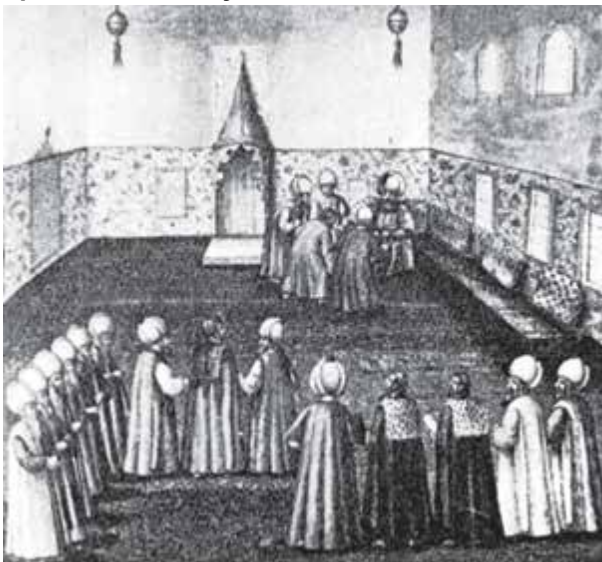

Нешри пише хрониката си в края на XV в., по време на управлението на Баязид II (1481-1512). Практиката на царското братоубийство е превърната в законодателно изискване от Мехмед II, който повелява всеки султан да избива своите братя при възшествието си на трона, за да подsigури вътрешния мир в империята. Разказът на Нешри за убийството на Малкия Мустафа представя както официалния аргумент, така и факта, че голяма част от османското общество не одобрявало тази практика. Това неодобрение в крайна сметка води до отмяната на царското братоубийство в началото на XVII в. (последният документиран случай е при възкачването на трона на Мехмед III през 1595 г.).

Опитайте се да си представите защо ексекторите избират точно този начин за убийството на младия принц. Освен цитираните оправдания на Шарабдар Иляс има ли в този текст признаци за други възможни мотиви за поведението му?

► И 4. Императорски посланик на аудиенция при османския султан

İnalçık, 1973, ill. 12.

Каква информация за османската история и цивилизация през XVII в. ни дава това изображение? Направете списък с цялата информация, която можете да извлечете от изображението, след това го обсъдете с колега и сверете резултатите.

Намерете илюстрация на аудиенция с посланици в западноевропейски двор от XVII в. Сравнете изображенията и обърнете по-голямо внимание на церемониите по посрещането, отношението на монарха, поведението на посланиците и жестовете на представените фигури.

► И 5. План на двореца Топкапъ в Истанбул

İnalçık, 1973, ill. 3.

Схема № 1: Владетелски двор и висша администрация на Османската империя

<p>А. Вътрешен дворец (Ендерун)³⁸</p> <p>Главни подразделения:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Харем ■ Лични покои (<i>хас ода</i>) ■ Военни покои (<i>сеферли ода</i>) ■ Частна хазна (<i>хазине</i>) ■ Килер <p>Висши сановници:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Ага на портите (<i>капъ агасъ</i>) ■ Ага на момичетата (<i>къзлар ага-съ</i>) ■ Началник на Личните покои (<i>хас ода башъ</i>) ■ Пазител на оръжията (<i>силяхдар</i>) ■ Частен ковчежник (<i>хазинедар</i>) ■ Пазител на дрехите (<i>чохадар</i>) ■ Пазител на стремената (<i>рика-бдар</i>) 	<p>В. Външен дворец (Бирун)</p> <p>Главни подразделения:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Дворцова гвардия (<i>капъкулу</i>)³⁹ ■ Императорска кухня ■ Императорски конюшни <p>Висши сановници:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Ага на еничарите ■ Знаменосец (<i>мир алем</i>) ■ Началник на конюшната (<i>мирахор</i>) ■ Началник на охраната на портите (<i>капъджъ башъ</i>) ■ Началник на императорските пратеници (<i>чауш башъ</i>) ■ Главен градинар (<i>бостанджъ башъ</i>) ■ Главен соколар (<i>чакърджъ башъ</i>) 	<p>С. Императорски съвет (Диван)</p> <p>Постоянни членове:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Велик везир (<i>визир-и азам</i>) ■ Везири⁴⁰ ■ Военни съдии (<i>кадъаскер</i>) на Анадола и Румелия ■ Канцлер (<i>нишанджи</i>) ■ Главен ковчежник (<i>баш дефтердар</i>) ■ Адмирал (<i>капудан паша</i>) ■ Главен писар (<i>реис-юл-ки-таб</i>)
---	--	--

? Сравнете плана на Двореца със схемата в дясно. Опитайте се да определите някои от главните служби и да обясните защо те са разположени на конкретните места.

II–4. Възкачването на Мустафа I на трона (1617) 23 Зилкаде 1026 (24 ноември 1617).

Когато, в съответствие с Божията воля, вечният и вездесъщ султан Ахмед хан прекрати управлението си на този свят, неговите собствени принцове бяха все още много млади. Брат му, султан Мустафа, от друга страна, бе достигнал пълнолетие. В резултат на това той бе възкачен на трона, на гореспоменатата дата.

Но везирите и командирите, шейховете, учените

и другите знатни люде се колебаеха дали да се закълнат във вярност на новия владетел. Мустафа ага, агата на Портата на щастието [*дар-юс сааде агасъ*], който бе придобил голямо влияние в държавните дела по времето на султан Ахмед хан, отново не се въздържа да въздаде на всеки заслуженото, като издигна глас и каза на върховния законовед [шейх-юл ислям] Есат ефенди, и на заместник великия везир [*садарет каймакамъ*] Софу Мехмед паша, че султан Мустафа хан не е достатъчно умен и разумен, и че мислите и действията му не заслужават доверие. Беше оба-

38. Лични служби на султана. По принцип са разположени в Третия двор на императорския дворец. Освен жените, хората, служещи във Вътрешния дворец са или млади момчета (*ичоглан*, пажове), или евнуси.

39. Освен еничарите, отрядите капъкулу включват още шест елитни единици.

40. Висши сановници, назначени като членове на императорския съвет. Броят им се променя с течение на времето от четирима до повече от десет. Генералният губернатор (*бейлербей*) на Румелия, а понякога и другите генерални губернатори, също взимат участие в императорските съвети.

че преценено, че ако един такъв принц, току-що възмъжал, бъде пренебрегнат, за да се постави на трона едно дете, не би било възможно да се предотвратят слухове и клюки сред народа, и това ще доведе до много отрицателни последствия. Също беше казано, че във всеки случай, в този момент именно султан Мустафа има законни претенции за трона с оглед на династическия произход, и че ако това бъде пренебрегнато, то ще предизвика силна реакция от страна на народа. Впоследствие се твърдеше, че неговото умствено разстройство е вероятно в резултат от това, че е бил затворен и не му е било позволено да говори с никого дълго време, и че ако има възможност да влезе в контакт с други хора за известно време, умът и разсъдъкът му може би ще се възстановят. И така стана, че султан Мустафа бе приет за падишах по необходимост.

Peçevi, p. 337.

► И 6. Императорски празник по време на военен поход

Hegy, Zimanyi, colour ill. 40.

Формулирайте аргумент срещу възкачването на Мустафа I.

❓ Хрониката на Печеви не отразява специфичните интереси на различните политически групировки, а е ценна поради „обществените“ спорове сред османския политически елит. Въпреки това, Мустафа I управлява само няколко месеца и е сменен през 1618 г. от племенника си Осман II (1618-1622). След смъртта на Осман II, убит по време на еничарски бунт, Мустафа I отново е качен на трона за няколко месеца, но в крайна сметка е отстранен в полза на Мурад IV (1623-1640).

► И 7. Султан Баязид II (1481-1512) на лов край Филибе [Пловдив]

Hegy, Zimanyi, colour ill. 38.

IIb. Системата девширме

II-5. Системата девширме⁴¹, описана от бивш еничарин

Когато нахлуят в дадена страна и покорят народа ѝ, царският писар веднага идва след тях и взема момчетата за еничари. За всяко момче той дава пет жълтици (дуката) и ги изпраща през морето в Анадола, където ги държат. Има около 2000 такива момчета, които са отведени. И ако не успее да получи достатъчно от враговете, тогава всички млади християнски момчета в страната му се вземат от всяко село, като се определя квота на всяко село, за да се достигне пълната бройка. Момчетата, набрани от неговата страна, се наричат чилик. Те имат правото да оставят своето имущество след смъртта си, на когото пожелаят. Но тези, които са взети от неприятелите се наричат *пенджик*. Те не могат да завещават нищо и цялото им имущество се конфискува от императора, освен ако някой не заслужава да бъде освободен заради добро поведение. Той именно вече може да се разпорежда свободно със своята собственост и да решава къде тя отиде след неговата смърт.

Mihajlović, pp. 164-165.

II-6. Християнска критика срещу системата девширме в Житието на Свети Георги Нови Софийски (1539 г.)

Това стана в царуването на нечестивия, безбожния и скверен турски цар Селим⁴²... Тайно с някаква хитрост, на третата година той изпрати своите пратеници и писари по всички свои области, по

много царства и им заповяда да отидат с войници, където има християнски жилища. И ако намереха у някой християнин трима синове, вземаха двама за царя, а третия оставяха на родителите му. Ако ли пък някой християнин имаше един син, и него вземаха за царя с насилие... Те извършиха всичко над тях според царската заповед, обрязват ги в нечестивата сарацинска (мохамеданска) вяра и ги научават на Мохамедовото измамно учение. След това царят им заповяда в училище да ги научат на всякакво военно дело, на бой и на яздене на кон. Царят ги удостои с голяма чест, когато достигнаха мъжка възраст и бяха наречени от него еничари. И те дотолкова биват заблудени, че започват дори и над своите родители – всеки над своя баща и майка – да безчинстват над християните и да ги убиват по-лошо от сарацинския род.

Георгиева, Цанев, с. 126-127.

? Сравнете данните на извори II-5 и II-6 за броя на момчетата, включени в системата девширме, като имате предвид, че през периода, описан от двата извора, християнското население в Югоизточна Европа под османска власт наброява поне 4 милиона души. Обяснете защо единият от изворите преувеличава мащабите на този феномен. Какви са предимствата на системата девширме за Османската държава? Имало ли е някакви предимства за едно немюсюлманско момче да бъде включено в девширмето?

41. Първоначалната османска система за набиране на мъже на султанска служба се формира от XIV в. Основният елемент на тази система е набор от млади момчета, произлизащи от средата на селските немюсюлмански (християнски) поданици на Османската държава. Впоследствие тези младежи са интегрирани, т.е. ислямизирани, учат турски език и се обучават за работа в различни сфери на държавната администрация. Повечето от тях са зачислявани в отрядите капъкулу, по-специално като еничари, но някои са назначавани на служба във Вътрешния или Външния дворец. През XV и XVI в. по-голямата и често пъти доминираща част от османския военнополитически елит се състои именно от бивши девширмета. С други думи, системата девширме предоставяла и възможност за възходяща социална мобилност. Поради засиления натиск от страна на мюсюлманските поданици на султана за получаване на достъп до военна и политическа кариера, системата постепенно е прекратена през XVII в.

42. Селим I (1512-1520).

► И 8. Записване на деца като девширме

❓ Каква информация ни предоставя тази картина? Кои са представените образи и как са разположени? Можете ли да обясните смисъла на жестовете им? Как мислите – защо има толкова много изобразени жени?

Hegy, Zimanyi, colour ill. 41

II-7. Лютфи паша си припомня своята служба от времето, когато е взет чрез системата девширме

Авторът на трактата е най-слабият от рабите Божии, Лютфи паша, син на Абдулмуин. Поради щедростта на султаните, аз, смиреният, бях заведен във Вътрешния дворец по времето на покойния султан Баязид⁴³ (чийто дом е Раят). На прага на тази Османска династия, бях добре поставен пред тях с Божията помощ, и докато бях във Вътрешния дворец, изучавах много видове науки. При възшествието на [...] султан Селим⁴⁴ напуснах поста на пазител на султанските връхни одежди [чухадар] и постъпих във Външната служба, като царедворец [мютеферрика] с 50 акчета надница. След това ми бяха поверени постове на пазител на портите [калъджъ], знаменосец [мир алем], губернатор [санджакбей] на Кастамону, генерал-губернатор [бейлербей] на Караман и Анкара, и накрая, по времето на нашия султан Сюлейман⁴⁵, заех постове на везир и на велик везир. Когато аз, смиреният и несъвършеният, напуснах Двореца, влязох в общение с много учени [улема], поети и културни хора, и се опитах на предела на своите възможности да облагородя характера си чрез сдобиване със знания.

İnalçık 1973, p. 84.

Лютфи паша (ок. 1488-1563) е велик везир в периода 1539-1541 г. Роден в Албания, той е взет чрез системата девширме. Последователните постове, които заема на служба при султана, са типични за кариерното развитие на султанските роби през XV и XVI в. (ранната кариера във Вътрешния дворец позволява на даден човек да заеме добри постове във Външния дворец и после да бъде изпратен директно за управител в провинциите, което принципно е предварително условие, за да бъде назначен като везир в Императорския съвет). Въпреки че личните постижения на Лютфи са изключителни, не бива да забравяме обстоятелството, че от управлението на Мехмед II до края на XVI в. повечето от великите везири са набирани от средите на бивши роби, вербувани чрез системата девширме. Лютфи паша е изключение заради своето пристрастие към културата и с оглед на факта, че след като се оттегля от поста на велик везир, става водещ политически писател. Разказът му е съществен и по отношение на проблема с ислямизацията: в даден момент, след вербуването на младия Лютфи, баща му очевидно също приема исляма.

43. Баязид II (1481-1512).

44. Селим I (1512-1520).

45. Сюлейман I (1520-1566).

Погледнете в Схема 1 и определете постове, заемани от Лютфи в османската централна администрация, преди да бъде изпратен за управител на различни провинции.

Какво ни показва случаят на Лютфи относно османската социална мобилност? Мислите ли, че можем да направим генерални изводи от този случай?

► И 9. Агата на еничарите.

Hegyi, Zimanyi, colour ill. 43

Опишете дрехите на персонажите. Смятате ли, че това облекло е имало специална социална роля в Османската империя?

IIc. Тимарската система

II–8. Османски правила, регулиращи разпределението на тимарите

Приходите, които се получават от тях, са наречени „плодове на войната“ [*мал-и мукателе*]. Това означава, че подобен доход се дава в замяна на воюване срещу неприятеля. [...]

В случая с тимарите [...], [те] биват два вида. Единият е наречен „приписан и одобрен“ [*тезки-релю*], а другият – „не приписан“ [*тезкиресю*]. Смясълът зад термините „приписан и одобрен“ и „неприписан“ е следният. Съществува размер [или количество], който всеки генерал-губернатор [бейлербей] може да даде въз основа на свой указ [*берат*], за който издава сертификат [*тезкире*] за приписване, като след това се издава грамота в императорския двор [в Истанбул], и така са възникнали тези определения „приписан и одобрен“ и „неприписан“.

Hezarfen, p. 139

? Кой вид тимар е бил по-голям: „приписаният и одобрен“ или „неприписаният“? Защитете мнението си.

II–9. Списък с приходи, събирани като тимар от страна на спахията

Четиридесет мъже – глави на селски домакинства [*kirk nefer geaya*], и три държания [*zemin*], и селото Ардъч Аъл, чиито регистрирани приходи включват събраното от зърнения десятък [*юшур*] и данъка върху фуража [*саларие*], данъка върху житото [*ресм-и гендюм*] и поземления данък [*ресми чифт*], и поземления данък за селяни с малки участъци [*ресм-и беннак*], и дължимото от безимотните ергени [*ресм-и джебе*, *ресм-и джаба*], а също и данъка върху лозята [*юшур-и баа*], което всичко възлиза на 5000 акчета, както е записано в подробния тефтер [*дефтер-и муфассал*], в ръцете на надзорника, и съобразно краткия тефтер [*дефтер-и иджмал*], който указва, че 3000 акчета от тази сума трябва да бъдат разпределени на друго място...

Barkan, pp. 771-772.

? Защо държавата подробно регистрира приходите на тимариотите?

II–10. Преназначаване на държател на средноголям тимар

Мустафа бин Ахмед чавуш, който бе отстранен от тимар на стойност 15 000 акчета в Кайсери. Сега му се дава следното: тимар на стойност 1600 акчета в Ендирлик и други села в околията [*нахията*] Джебел Ерджиш; тимар на стойност 2000 акчета в колибите [*мезраа*] Газилер и на други места в околията Корамаз, преди това в държание на покойния Абдул Керим; тимар на стойност 2000 акчета от приходите [*махсул*] от бозаджийницата [*бозахане*] в град Кайсери, които принадлежаха на Абдул Керим; тимар на стойност 800 акчета в село в околията Кенар-ъ ърмак; тимар на стойност 3000 акчета в Истефана и други села на Джебел Ерджиш, и няколко други малки държания, и пр. На обща стойност 15100 акчета.

Jennings 1972, p. 212.

? Обяснете защо източниците на приходи, включени в по-големите тимари са разпръснати?

II–11. Съдебни решения за тимариоти, които не се включват във военните кампании (1635 г.)

Тимар на стойност 2500 акчета, в околията [*нахията*] Костере, като незаеет [*махлюл*], тъй като Сюлейман не участва в Реванската [Ереванската] кампания тази година. Той пропусна както службата си [*хидмет*, *хизмет*], така и проверката [йоклама]. На базата на похвално писмо от страна на полковия командир [*алай бей*] на Нидже, Муса, тимарът бе даден на Махмуд, който има документ за владение [*берат*] за тимар на стойност 3000 акчета. На генерал-губернатора [бейлербея] на Караман, Ибрахим, бе изпратено удостоверение [тескере] за оформяне на тимара.

Дервиш Мехмед, който притежаваше [беше мютесариф на] тимар на стойност 3000 акчета в околията Сахра, не отиде към Ереван. Махмуд чавуш получи владение над тимара му, но после

и той не помогна в кампанията и затова тимарът отново е незает. Даден е на Хамзе, с прехвърляне [тахвил] от Мехмед, в съответствие с удостоверение на генерал-губернатора на Караман Хасан. [Дата]: 1 Зилкаде, 1025 г., в Ерегли.

Jennings, 1972, p. 212.

🔑 Към края на XVI и през XVII в. войните срещу Австрия и Иран стават по-тежки. Заради огромните разстояния тимариотите често нямат достатъчно време да се върнат, за да приберат приходите си и да контролират своите владения. Ето защо, мнозина тимариоти се отказват от участието си във военните действия, което, според правилата, принуждава властите да отнемат тимарите и да накажат непокорните.

❓ Какви мерки са предприети, за да бъдат заставени тимариотите да служат според очакванията? Сравнете османската тимарска система с феодалната.

Опишете оръжията и екипировката на спахиите. Сравнете изображението с тези на други европейски кавалеристи от XVI в. Открийте приликите и разликите.

Ако не бяхме дали обяснение за изображението, какво бихте си помислили за него? Има ли в него специфичен елемент, който би ви позволил да разпознаете в тези мъже османски войници?

► И 10. Въръжени спахии

İnalçık 1973, ill. 25.

III. Идеология на защита на поданиците и практикуване на справедливо управление

II–12. Препоръки на Мурад I при назначаването на Евренос бей за управител (1386 г.)

[...] Приеми и запомни този съвет:

Трябва да знаеш, че местата в провинция Румелия⁴⁶ са разположени далеч едно от друго. За тяхното управление и удовлетворяване на нуждите им, а също и за поддържане на реда, със сигурност ще имаш нужда от много хора на меча и перото. Внимавай да не посягаш към богатствата на хората си [...] Онзи, който си затваря очите за вярата в този свят, забравя страха от Бога. Не се намесвай в тези дела. Не се осланяй никому и не се разкривай пред никого. Мнозина могат да

бъдат видени да постят през деня и да стоят на крака през нощта, въпреки че се кланят на идолите. Пази се от такива хора. Не се подвеждай от външния вид...

И когато пожелаеш да сложиш някого на своето място, не разчитай на онова, което знаеш за него до този момент. По-късно той може да се промени. Защото тялото на сина човешки преминава от едно състояние в друго... Съобразно с това, обърни очи и уши към човека, когото си натоварил с някаква работа. Виж дали настоящото му състояние съответства на по-раншното и прецени думите му според това. Не давай никой да бъде обиждан. Вслушай се и в този съвет:

46. Буквално „страна на гърците“ (Рум или). В османските текстове от XIV и XV в. с това име се означава европейската част на Османската империя, управлявана от генерал-губернатор (бейлербей). След завоеванията от XVI в. османците създават и други административни единици в Европа, но провинцията Румелия продължава да включва по-голямата част от Балканския полуостров.

Ако заместниците, които назначаваш във вътрешността на страната са старателни, състоянието на поданиците [*раята*] ще бъде добро [...]. И нареди всеки да смята мюсюлманите в своята област за братя. И нека се държат добре с поданиците. Нека никой от тях не пострада и не бъде притесняван. Нека помнят, че ще дойде ден, в който списъците с делата, сторени в миналото, ще ваят като сняг в деня на Страшния съд. Нека се грижат за бедните хора. Нека приготвят достатъчно средства за живот. Бедните са мили на Бога. Той ще приеме върху себе си бедността на нищите. Той не ще погледне онези, които имат земни богатства...

Бъди особено почитателен по отношение на прочутия сред учените Елвана Фекиха – нека знанието му нараства – който е назначен за шейх-юл ислям на цяла Румелия. И се грижи за своите духовници, които са наследници на потомците на Пророка. Дай им цялата си любов и милост, уважавай ги и ги закрилай...

Отвори вратата си за награди и дарове за спахиите. Внимавай да не прахосваш и да не бъдеш стиснат. Не се намесвай в назначенията на спахиите, не вземай нищо от тях в замяна на положението им. Когато вземаш, не демонстрирай сила. Работи внимателно. Не хвали своята храброст и смелост, но дръж меча си наострен. Храни коня си. Не спирай да показваш богатството си и да даваш дарове. Не се отчайвай, ако приходите от страната, която завладя с меча си, те карат да казваш: „Не са достатъчно за моите разходи!“. В случай на нужда ни пиши. Няма да се въздържим да ти дадем от онова, което имаме тук. Ще ти пратим всичко, което е възможно [...].
Написано в благословения месец Шевал, в годината 788 (1386).

Одбрани, I, с. 187-189

❓ Какво е скритото послание на някои от съветите („Храни коня си!“)? Каква е ролята на религията в препоръките на Мурад?

От кого трябва да се бои Евренос и защо? Какво мислите за съветите на султана? Дали са били практични в ежедневието на един османски управник? Кой от общите препоръки биха могли да бъдат полезни и в живота на един днешен ученик?

II-13. Ферман на Мехмед I, издаден в полза на монасите от манастира Маргарит, в района на Серес (1419 г.)

Повеля на императорския нишан и причина за издаване на щастливата заповед – дано Бог всевишният даде тя да се изпълнява до края на света – е следното:

На носителите на свещения документ, монасите от манастира Маргарит, покойните ми дядо и баща са благоволили да издадат заповеди. Те са признали за безспорни и са освободили [от облагания] имотите и недвижимата им собственост, състояща се от лозя и воденици, вакъфите им, [обхващащи] села, земи, овощни градини и къщи, освободили са къщите на раята в Зъхна и овцете им от облагане с данък.

И аз, също така, съгласно техните заповеди, признах владенията им за безспорни и издадох настоящата свещена заповед. От тях самите и от иноците да не се взема обичайният харач. Нека те да владеят гореспоменатите земи, намиращи се в тяхно притежание, както и в миналото. Изобщо за всичко, което те от времето на моя дядо и на баща ми, та до наши дни са придобили, да важи същото разпореждане.

Никой [лица] да не им пречат, да не им се противопоставят и да не ги безпокоят, да не правят промени и преобразувания. Те [монасите] да бъдат освободени от куриерски служби, от ангарии и от всички извънредни налози. Да не посягат и на лозята им в Св. Анастасия.

Написан на седми Зилхидже, година осемстотин двадесет и втора [25. XII. 1419 г.]

Тодорова, с. 49

❓ Обсъдете защо монасите от Маргарит искат нови привилегии от Мехмед I, въпреки че са се ползвали и от стари, предоставени им от Мурад I и Баязид I.

II-14. Решение на кадията относно конфликт между християнин и еничарин (София, 1618 г.)

Написано за това, че немюсюлманинът на име Илия, жител на град София, махала Банишора, се яви в шариатския съд, и призова на съд еничарина Осман беше от същата махала, и в негово присъствие се изказа така:

„Поменатият Осман беше държи в къщата си съпругата ми Петкана, въпреки че му я искам, той не ми я дава, като от доста време насам я надумва да се разведе с мене; така, повече от

една година, той я крие в къщата си, без да е сключил брак; моля съда да запита [ответника] по въпроса и да протоколира изказването му. При тези думи на Илия поменатият Осман беше бе запитан от съда [да се изкаже по въпроса]. В отговора си той призна казаното, и доведе в съда поменатата немюсюлманка [Петкана], и я предаде на съпруга ѝ Илия.

Турски извори, с. 119

❓ До какво заключение стигате за положението на жените в обществото? Защо Петкана не е разпитана по делото? Какво мислите, че би казала тя, ако беше поканена да избере? Била ли е теорията за покровителство над поданиците [раята] обикновена реторика?

II-15. Решение на кадията относно конфликт между мюсюлманин и християнин (Видин, 1700 г.)

Иван, синът на Никола от град Видин, махала Караман, се яви на заседанието на шариатския съд в присъствието на берберина Уста Юмер, син на Али. Той е завел дело против него за следното: На баира, в местността Козловец, Иван има лозе от $\frac{3}{4}$ ара, придобито по наследство, при следните съседни: лозята на Мануш, хлебарина Йован, Никола и държавния път. Поменатият Юмер го присвоил незаконно... Разпитан, Юмер казал следното: преди известно време той купил казаното лозе при същите съседни за 15 гроша⁴⁷ от чиновника по държавните имоти, като безстопанствено. След смъртта на предишния му стопанин Иван Симитчията, който умрял, без да остави наследници, то станало държавно. Никола възразил, че казаното от Юмер не било вярно, и представил двама свидетели, които потвърдили, че действително лозето било негово. След това съдът казал на ответника да представи свидетели, които да потвърдят неговите показания, и му определили срок. Понеже до изтичането на срока [Юмер] не могъл да представи свидетели, съдът му предложил клетва в смисъл, че той действително е купил лозето като безстопанствено. Юмер приел

клетвата и се закле в името на Бога. Въз основа на това съдът решил да забрани на Иван да води дело за лозето.

Георгиева, Цанев, с. 293

❓ Ако бяхте кадия, какво би било вашето решение в този случай? Дали наистина кадията е повярвал на клетвата на Юмер или е бил подведен? Какво знаете за практиката на заклеване в средновековното правосъдие? Дали кадийските съдилища винаги са подпомагали мюсюлманите срещу немюсюлманските поданици [рая]? Дали кадийските съдилища винаги осигуряват справедлива система на правосъдие? Защитете мнението си, като използвате горните извори.

II-16. Общността на остров Миконос решава да се отърве от кадията (1710 г.)

Година 1710, 9 септември, Миконос.

Ние, долуподписаните от общината на Миконос, като видяхме злощастията и размириците, които претърпя островът ни от почитаемия господин съдия, който търси всякакви начини, за да ни обвини, и с оглед на всички тези клевети, и на онова, което замисля да ни стори, всички ние се събрахме, млади и стари, духовенство и миряни, цялото паство на църквата „Света Богородица“, покровителка на този остров, и намерихме за справедливо да отпратим гореказания съдия, за да сложим край на скандалите и размириците; и ние, цялата община, обещаваме, че ако някой пострада във връзка с тези действия срещу съдията, ще го браним и ще го подкрепяме пред всеки съд, и за да удостоверим това, записваме имената си отдолу [Подписи].

Zerlentou, pp. 67-68.

❓ Оценете риска, поет от общината на Миконос при надигането ѝ срещу кадията. Какво било мнението на хората от Миконос?

47. Грош [гуруш, куруш] – османско название за големи сребърни монети (талери). След като използвали грошове, сечени в различни европейски страни, в края на XVII в. османците започват да сечат свои собствени. Грошът, също така, става и монетна единица, използвана в счетоводството, и равна на 40 пари и 120 акчета.

II–17. Присъда срещу коджабашията Тодораки от Самакоджук (1762 г.)

Решение на заместник-съдията [*наиб*] на околията [*нахията*] Мидие [*Мидия*]:

Хаджи Ибрахим, след като се представи и се оказа, че има право да събира поголовния данък [*джизие*] за Истанбул и прилежащите му околии, изложи как в околията Мидия, бидейки част от тях, в селото Самакоджук, което е в района на Мидия⁴⁸, един немюсюлмански поданик [*зимми*] на име Тодораки, който е коджабашия за справедливо покровителстваните [*немюсюлмански*] поданици [*раи*] от селото, като събра повече от сто и петдесет от поданиците мъже около себе си, казвайки: „Ние, поданиците от Самако[джук] не подлежим на изискването за събиране на поголовен данък [*джизие*], няма да позволим крака ти да стъпи в нашето селище”, прояви упорита съпротива. Реченият Тодораки стигна дотам, че удари охраната, придружаваща гореказания тъжител, и упорстваше в бунтовническата си дейност, като по този начин стана причина държавните приходи да бъдат събрани частично и непълно. Той [Хаджи Ибрахим] ме помоли да издам императорска заповед, осъждаща гореказания поданик [*зимми*] да гребе в галерите, докато не поправи поведението си. Нека това да бъде моя писмена заповед, така че ако той отново се опита да противодейства на реченото плащане от страна на поданиците, на техния поголовен данък, предписан от Свещения закон [*Шариата*], нека бъде доведен насила в моя имперски съд [т.е. в Истанбул], за да бъде изпратен да гребе на галерите с цел да се подsigури неговото правилно поведение.

Kal`a, p. 177

 Обърнете внимание, че събирачът на данъци се оплаква не пред кадията, а директно пред имперския съвет в Истанбул. Каква форма на съпротива използват хората от Самакоджук срещу събирачите на данъци? Какво е отношението на султана? Дали присъдата е оставила на Тодораки някаква възможност да се измъкне?

48. Малък Самоков, дн. Демиркьой в Турция – бел. ред.

II–18. Османска грамота за покровителство на босненски манастири (1785 г.)

Буюрулдия [вид османска грамота] на пашата. До вас – съдиите от областта на Босна, до вас – командири, и до вас – събирачи на данъци, да се знае, че братствата на три манастира [Крешево, Фойница и Краљева Сутьеска] са освободени от всички видове публични данъци по силата на тази грамота и благородните фермани, които вече имат в ръцете си. Никога не трябва да позволявате на когото и да било да ги третира несправедливо или да ги безпокои с искания за данъци, където и да било, било то в манастирите им, или в селата на областта Босна, или по улиците и пътищата, и по принцип не бива да позволявате нищо, което е в противоречие с тази грамота и с другите благородни фермани. Вие ще ги покровителствате и браните във всякакви обстоятелства, и ще действате, както ви беше наредено чрез съдържанието на тази грамота [*буюрулдия*], и ще се задължите да не предприемате нищо против тази грамота. Това са моите заповеди.

Benić, p. 303.

В края на XVIII в., когато централната власт вече не е така ефективна на местно равнище, поданиците често молят за специални грамоти, издавани от провинциалните власти.

Сравнете обхвата на привилегиите, дадени в II–13 и II–18.

IIe. Провинции и васални държави

II–19. Постановления относно статуса на Рагуза, потвърдени в ахиднаме, издадено от Мурад III (1575 г.)

[...] Преди време, поради покорството, подчинението, отдадеността и почтеността, показани от бейовете и управниците на Дубровник [Рагуза] по времето на моите покойни славни предци – нека Бог осветли доказателствата за тяхното величие – бе им дадена грамота.[...]

Те трябва да изпращат всяка година, в съответствие със стария обичай, 12 500 жълтици [филори, флорин], които те изпращаха от стари времена в нашия двор, седалище на славата, заедно с пратениците си.

Допълнителен данък [харадж], освен гореканите 12 500 жълтици, не трябва да се изисква. От страна на моите губернатори [санджакбейове], офицери [субаши], тимариоти, и, накратко, от страна на всички онези, които се намират под сянката на моята власт, не бива да се нанася никаква щета върху страната им и владенията им, замъците им и върху самите тях.

По същия начин, по който техният град и страна пребиваваха преди в сигурност и под покровителство, така отново трябва да са в сигурност и под покровителство.

От съседните страни, [всеки един] приятел или враг, дали по суша, или по море, може да идва, и да си отива от града им; никой няма да забрани това или да се намесва.

Техните търговци могат да търгуват в моите Покровителствани [от Бога] Владения; могат да идват и да си отиват; никой няма да се намесва относно принадлежностите им, животните и другите стоки, или пък да им причинява неудобство. Нито пък трябва да се иска от тях пътна такса [бач].

Biegman, p. 56-57

❓ Какви са задълженията на данъчнозависимата Рагуза? Какво мислите за специалните постановления относно търговията и търговците? Опитайте се да обясните защо те са били благоприятни не само за рагузанците, но и за османците.

49. В османската практика ахиднамето е грамота, издавана от султана на немюсюлманска държава, с която сключвал мир. Такива ахиднамета са давани не само на „класически“ васални държави, но и на Венеция, Полша и др. Дълго време османците не желаят да приемат практиката на официални двустранни договори. Въпреки това, условията на ахиднаметата по принцип са договаряни между страните преди издаването на официалния документ.

50. Габор Бетлен, княз на Трансилвания (1613-1629).

II–20. Ахиднаме⁴⁹ на Ахмед I за Трансилвания (1614 г.)

Кълна се и обещавам следното [...], докато гореспоменатият принц [бей], и капитаните, и другите сановници от Горна Унгария са подчинени на моята Порта на щастието, от дъното на сърцето си, с вяра и чест, те са приятели на моите приятели и врагове на моите врагове; и като съм в съюз и споразумение с гореспоменатия Бетлен Габриел⁵⁰, те ще полагат усилия да се вдигнат и да унищожат неприятеля, който би се надигнал, от която и да е страна, срещу земята на Трансилвания, и за да докажат, че са верни и покорни, ще изпратят тази година, по собствена воля и по всеобщо съгласие, даровете си [пешкеш] до моята Императорска порта, в съответствие с производството и възможностите на страната им.

Тогава аз, на свой ред, ще ги защитавам по всякакъв начин, по който мога, от техните врагове, когато биха имали нужда от помощта и подкрепата ми; всичките крепости и градове, а също и териториите под тяхно владение ще останат в техни ръце отсега нататък, и абсолютно никой, било то генерал-губернатор [бейлербей], или губернатор [бей] под мое командване, нито пък главнокомандващият ми [сераскер], ще има право да се меси. И без промени и поправки по някакъв начин на обичая, реда, правилата, религията, а също и на обичаите, които те практикуват от векове, като ги оставим да бъдат такива, никой не бива да предприема нищо, но да ги остави намира под сянката на справедливостта.

[...] И от речената страна няма да искаме данъци, по-високи, от онези, които са били досега.

Gemil, p. 165

❓ Какви са били задълженията на васалната страна? Коментирайте фразата „приятели на моите приятели и врагове на моите врагове“.

II–21. Автономията на Молдова (1716)

Князете на Молдова били лишени от правото

си да обявяват война, да сключват мир и да подписват договори, да пращат пратеници до владетелите на съседните страни с въпроси относно държавните дела, въпреки че получили пълна свобода и почти същата власт, която имали, да създават закони, да наказват населението, да издигат хора до ранга на бояри⁵¹ или да отнемат това достойнство, да налагат данъци и дори да назначават епископи, и други неща от този вид. И тази власт, която князът притежава, се разпростира не само над сановниците и поданиците на Молдова, но също и над турските търговци и всякакви други лица, докато пребивават на негова територия. Животът и смъртта им са в ръцете му [...], всички цивилни и военни сановници са под милостта му; той дава на онези, които са му мили, и взема от онези, които не харесва. И чрез този акт на даряване, князът не трябва да се съобразява с никакви правила [...]. Князът има същата власт не само над нисшия клир, но и над митрополита, епископите, архимандритите, игумените и над всички църковници, ако са несправедливи или сторят нещо, което може да навреди на хората, или заговорничат срещу княза и държавата, в който случай, князът може, без проблем и без съгласието на константинополския патриарх, да ги свали от поста им и да ги лиши от ранга им в църквата, но не и от свещеническия им сан, и ако се налага – да ги накаже със смърт [...]. Въпреки това, не му е дадена същата огромна власт над имотите на населението. Вярно е, че независимо колко са високи данъците, които е наложил в страната, никой не може да се противопостави или да не се подчини на заповедите му без страх, че ще изгуби главата си; но, на свой ред, и той е принуден от османския двор да докладва какво е събрал. Положението е такова, че макар и никой да не може да съди княза (освен ако не бъде съобщено на великия везир, че е пролял кръвта на невинен), той изпада в голяма опасност, ако цялата страна се оплаче от прекалено високи данъци. И ако бъде намерен виновен за това, той обикновено се наказва с изгнание или с конфискация на имуществото му, тъй като само бунт или отказ да плаща годишния данък заплашва князете със смъртно наказание. Но тази забрана няма такава сила, че хората да се опрат на нея. Всъщност,

ако князът е подкупил везира с дарове, а също и заместника му [*кетхюда*], ковчежника [*дефтердар*] и други, които имат специално влияние над императора, той не следва да се бои от оплакванията на болярите и дори на цялата страна, тъй като няма случай, при който обвиняем, с ръце пълни с дарове, да не може успешно да се защити пред турския съд. Затова, колкото и тежка би могла да бъде турската тирания за Молдова, князът ѝ може, въпреки това, да прави каквото си иска, без да се бои от каквото и да било: нито един гражданин не би могъл да се опълчи срещу волята му, без да бъде наказан.

Cantemir 1973, pp.127-128

Димитрие Кантемир (1673-1723) управлява два пъти като княз на Молдова (1693 г.; 1710-1711 г.) и е принуден да избяга в Русия след неуспешно въстание срещу османците през 1711 г. Прекарвайки голяма част от младостта си в Истанбул, той се утвърждава като един от водещите европейски учени и изследователи на Османската империя, сред чиито трудове са история на Османската империя и трактат за мюсюлманската религия. Неговото „Описание на Молдова“ е написано на латински за западните читатели.

Одобрява ли Димитрие Кантемир, или критикува размерите на вътрешнополитическата власт на молдовските князе?

Оценете предимствата и недостатъците на живота във васална държава, а не в „нормална“ османска провинция, за населението от тези територии. Опитайте се да определите различните последици за разните социални групи.

II-22. Френският пътешественик Флаша за специалното положение на влашките князе (1741 г.)

В Букурещ забелязах нещо, което ми се стори много странно. Въпреки че султанът разполага с това княжество според милостта си, турците нямат никакви джамии там и не са под властта на княза. Те признават само властта на султанския „представител“, който единствен има право да ги наказва. Обаче е различно с румънците, гърците и другите християни. Войводата или „хосподар“ на Влахия може да разполага като деспот с живота и богатствата им, ако мерките и решенията му не бъдат оспорени от султана, тъй като зависи напълно от него и винаги когато закъснее с данъка, дължим

51. „Бояр“ – болярин. С тази титла се означавало едновременно благородник и сановник.

на Портата или пък не изпълни задълженията си към нея, трябва да е готов да бъде детрониран и понякога е заплашен да загуби главата си. Повече е вицекрал, отколкото владетел. Войводата Константин [Маврокордат]⁵² заслужава по-добра съдба; всички страни биха били щастливи да го

имат за владетел.

Călători, IX, p. 257

❓ Какви са ограниченията за османците във васалните държави? Сравнете изворите в този раздел с извор I-8.

Схема 2: Типология на териториалното османско управление (XVI в.)

<p>А. Османски провинции от „ядрото“ (еялет, наричани още лива или вилает):</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ управляват се от генерал-губернатор, наречен бейлербей; ■ по принцип са разделени на няколко санджака (управлявани от губернатори, наричани санджакбейове), формирани от няколко кази (управлявани от кадии); ■ по-голямата част от земята е разпределена чрез тимарската система; ■ примери: Анадол, Румелия, Буда, Кипър и др.; ■ специално положение: малки региони и общности, които имат особени привилегии или местна автономия (примери: манастирите на Света гора Атонска и в Синай, някои планински или островни общини в Черна гора, Албания, Гърция и др.).
<p>Б. Османски провинции от „втория пояс“:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ по принцип са еялети, управлявани от генерал-губернатори, назначени от султана; ■ повечето от тези провинции са организирани съобразно специални финансови правила (системата саяне; само частично или въобще не са интегрирани в тимарската система); ■ примери: Египет, Багдад, Басра, Тунис, Йемен и др.; ■ специално положение: рядко на ниво еялет и по-често на ниво санджак, някои от тези провинции се управляват от наследствени управители (примери: Лахса, Адана – под властта на фамилията Рамазаноглуларъ, някои кюрдски санджаци, Видин – под властта на фамилията Михалоглу през XV-XVI в., и др.).
<p>В. Мюсюлмански васални държави:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ държави, които признават османското върховенство, но запазват своята традиционна организация; въпреки това султанът се меси в избора на владетелите им; ■ по принцип притежават важно политическо, военно и / или символно значение за Османската империя и получават османска финансова подкрепа под различни форми; ■ примери: Кримското ханство, шарифата на Мека и др.; ■ специално положение: Персия, също така, плаща данък в периода 1590-1603 г., но не е трайно васална на османците държава.
<p>Г. Християнски васални държави:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ държави, които признават османското върховенство, плащат кръгла сума като данък на султана, трябва да се съобразяват с османската политика, но запазват автономията си и традиционните християнски институции (не приемат мюсюлманското / османското право); ■ примери: Рагуза (Дубровник), Влахия, Молдова, Трансилвания, Грузия, Хиос (до 1566 г.) и др.; ■ специално положение: някои християнски държави плащат данък или само за част от територията си (напр. Венеция за Кипър, 1517-1570; Хабсбургите за Горна Унгария, 1533-1593), или като „пари за покровителство“, за да не бъдат нападани (напр. Полско-литовската държава на Кримското ханство, понякога и на османците), но запазват политическата си независимост.

52. Константин Маврокордат (р. 1711 г., ум. 1769 г.) е един от най-изтъкнатите представители на константинополския православен елит с гръцка култура, т.нар. „фанариоти“ през XVIII в. Между 1730 и 1769 г. управлява шест пъти във Влахия и четири пъти в Молдова. Изключително образован, той отменя крепостното право и също така предприема различни други реформи в духа на просветения абсолютизъм.

ГЛАВА III

Религиозни институции, общности и практики

Османската империя обхваща много народи с различни религии. Принадлежността към исляма е основна за легитимността на султана и на османските елити, но също толкова важна е и необходимостта да се намерят начини за интегрирането на немюсюлманските поданици. Освен това, религиозното разнообразие е значително по-голямо в Югоизточна Европа, отколкото в близоизточните или африканските османски провинции.

Тази глава е опит да се реконструира централната роля на религията в живота на народите от Югоизточна Европа по време на османското управление. Религията е водещ принцип в политически аспект. Разделението между мюсюлмани и немюсюлмани е основополагащо в османската социална структура, а немюсюлманските поданици са разделени допълнително и по линия на религията в православна, еврейска и арменска общност [*миллет*]. Религиозните институции имат роля в изразяването на интересите и нуждите на тези общности. Православната църква се радва на специални отношения с османските власти, от друга страна и религиозните лидери на останалите вероизповедания също си сътрудничат с Османската държава. Но за повечето хора, все пак, религията е по-малко въпрос на политика и институции и много повече е свързана с вярата и с общуването с Бог. Религиозните практики заемат основна част в живота на много хора, и изворите, включени в тази глава, се опитват да хвърлят светлина върху някои от тези практики.

Голям брой извори засягат твърде спорния проблем за османската религиозна „толерантност“. Много историци акцентират върху мюсюлманския характер на Османската империя и върху факта, че тя всъщност е потискала християнските си поданици въз основа на религията. Други историци твърдят, че по същото време, докато Европа се раздира от религиозни войни и нехристияните са принудени или да се покръстят, или да емигрират, османците са далеч по-толерантни, позволяват на своите немюсюлмански поданици да запазят религията си и дори приемат на драго сърце бежанци по религиозни причини. Въпреки че и в двете мнения се открива частица истина, те, също така, съдържат ясни идеологически наслоения и значително опростяват историческите свидетелства. Изворите, включени в последния раздел на главата, имат за цел да помогнат на учениците да усетят сложността на съжителството между религиите и дискриминацията в османска Югоизточна Европа, както и да ги поставят в сравнителна перспектива.

IIIa. Мюсюлманите

III-1. Надпис над портала на джамията „Сюлейманийе“ в Истанбул (средата на XVI в.)

[Султан Сюлейман] се приближи до Бога, Господаря на величието и всемогъществото, Създателя на света на господството и върховенството, [султан Сюлейман], който е Негов раб, получил мощта си

чрез Божията сила, халифът, блестящ чрез Божията слава,

Този, който изпълнява заповедите на Скритата книга

и изпълнява разпоредбите ѝ във (всички) земи на обитаемия свят:

Покорител на земите на Изтока и Запада, с помощта на всемогъщия Бог и Неговата победоносна армия,

Владетел на земното царство,

Сянка на Бога над всички народи,
 Султан на султаните за арабите и персите,
 Обнародващ султанските закони [канун],
 Десети от османските хагани.
 Султан, син на султан, Султан Сюлейман хан
 [...] Нека линията на неговия Султанат продължи
 до края на времената!

Imber, p. 75.

? Обяснете предполагаемата връзка между Бог и османския владетел. Бил ли той (и много други владетели, претендиращи, че са свързани с Господа) истински вярващ, или просто се е опитвал да манипулира поданиците си? Каква е ролята на улемите в този случай?

III–2 Димитрие Кантемир за мюсюлманските молитви

Мохамед нареди да се извършват публични и частни молитви пет пъти в рамките на 24-те часа [на денонощието][...] Те полагат големи грижи за четири неща, когато изпълняват молитвите си: 1. да се измият; 2. да кажат тези молитви в отреденото за това време, защото, ако го направят преди или след определеното време, вярват, че това ще бъде напразно и неприятно за Бога; 3. да се уверят, че мястото е чисто и, ако имат съмнения относно чистотата му, да сложат под нозете си или малък килим, или шала си; 4. да насочат лицето си в посока от север на юг, което те наричат *кибла* и за което казват, че сочи към храма в Мека [...]. Молитвите се състоят от множество поклони, коленичения, докосвания на земята с чело, изправяне и моление. [...].

В големите джамии не отстъпват мястото си никому, дори и на султана, но всеки остава неподвижен и невъзмутим на мястото, което е заел първоначално. И преди края на молитвите е забранено да отроните дори дума или да се движите (О, милостиви Господи, колко много по-благочестиви са те в това отношение от християните и колко повече усърдие проявяват в почитта към Бога!), и дори да плюете или кашляте, освен ако нуждата не ви притисне, а плюнката трябва да поемете в кърпичка, защото смятат за нередно да плюят или да духат носа си на чисто място.

В петъците, които на езика на Корана се наричат *джума* (което означава ден за събиране или съе-

диняване), след молитвите по пладне, в големите джамии (които наричат *селатин*), проповедниците извършват проповед за два или три часа. Те обясняват текста на Корана върху тема, която предварително са подбрали. Към това добавят, изговаряйки красиви слова, нещо морализиращо, според обстоятелствата, и го украсяват с фигури, тропи, метафори и други реторични образи. В мирно време те прибавят нещо за изпълнението на справедливостта, за грижата по управлението на държавата, за Божията милост и за предотвратяването на ходовете и намеренията на враговете. А ако е по време или в навечерието на война, или поход, султанът нарежда на проповедниците да говорят по-често, като показват на хората и ги убеждават, че войната срещу неприятелите е по заповед на Бога и неговия Пророк, а не за земни богатства, нито пък за специални придобивки или слава, но само за разпространение на вярата, за Божията слава, за благополучието на целия мюсюлмански род и други такива.

Cantemir 1987, pp. 289-295

Този фрагмент е от трактата на Кантемир за мюсюлманската религия, написан по време на изгнанието му в Русия (1711-1723). Кантемир използва обширните си познания за османското общество, които натрупал през повече от две десетилетия, прекарани в Истанбул преди 1710 г.

Какви правила трябва да спазва мюсюлманинът при молитви? Потърсете аргументи в подкрепа на „демократичната“ природа на общността на вярващите мюсюлмани (умма).

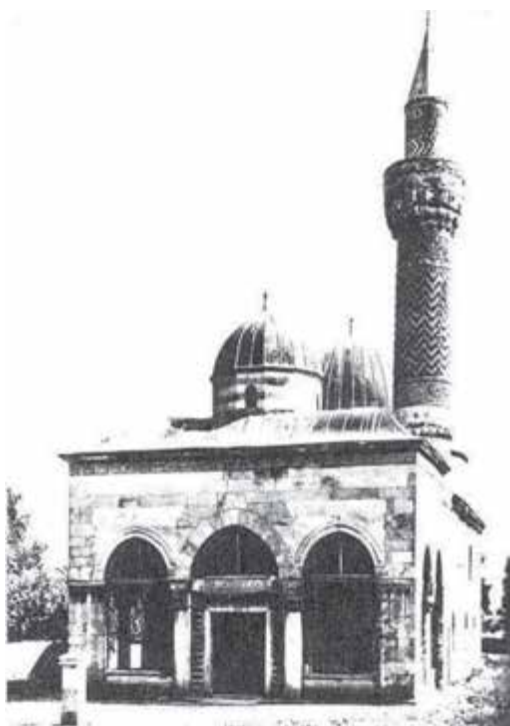
Била ли политическата намеса в религиозните служби оправдана? Изтъкнете аргументи в полза и против тази намеса. Открийте примери за подобно вмешателство и в други общества. Има ли подобна намеса във вашето общество?

► И 11. „Сюлейманийе” („Джамията на Сюлейман”) в Истанбул (1550-1557)

Снимка на Елен Филон

► И 12. Джамия от XIV в. в Изник (Никея)

Lewis, p. 294

? Сравнете двете джамии. Ако нямате хронологически данни, как бихте определили коя е по-старата от тях и коя – по-новата?

III–3. Мюсюлманин, разсъждаващ за връзката между Аллах и дъжда (1779 г.)

Не валя дъжд три или четири месеца, така че имаше масови молитви за дъжд (такава молитва се нарича дова) навсякъде в джамиите в Сараево. Но всичко има своя смисъл, защото Аллах не променя решенията Си и висшият духовен свят е свързан с нашия. Ако трябва да завали дъжд, за това си има друга причина, която е позната на астрономите, а молитвите за дъжд са само символ на покорство и служба на Бога, не главна причина за дъжда. Защото, ако всяка молитва бъде удовлетворена, тогава светът ще загине и тайните няма да ни бъдат разкрити. Но когато наближи времето за дъжда и някой се моли, хората го наричат „добър човек”, чиято молитва ще бъде чута. Аз, грешният бедняк, чух преди близо месец от един астроном, че след един месец (тоест сега) ще се появи определено подреждане на съзвездията и „портата ще се отвори”, което значи, че ще завали – както и стана. Тогава някои невежи започнаха да правят собствени заключения, което е нормално, но не е важно, защото ще се случи онова, което желае Аллах, независимо дали ние го искаме, или не.

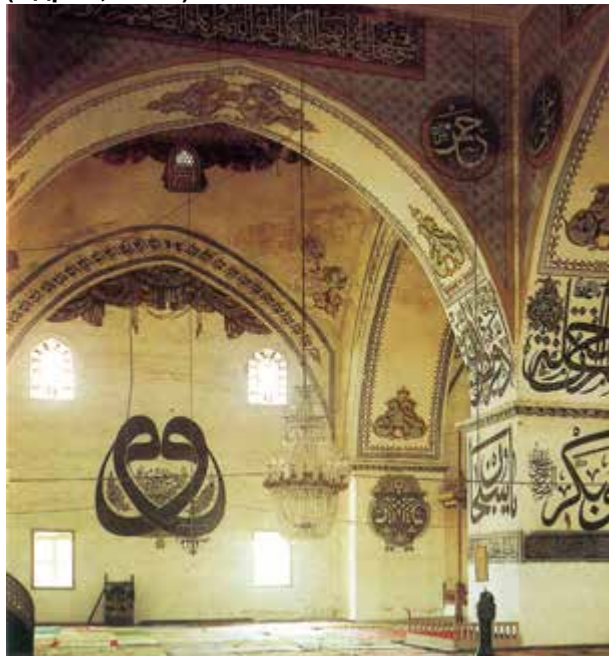
Vašeskija, p. 235

Целият живот на Мула Мустафа Башеския (1731/1732-1809) преминава в Сараево. Той бил имам и хатиб в джамията на Бузаджи Хаджи Хасан, а по-късно работи като писар (*кятиб*). Мула Мустафа ни е оставил хроника, прекрасен извор за историята на политическия и ежедневиения живот в Сараево (Босна) и съседните страни. Този текст, освен това, показва, че наравно с европейските интелектуалци от XVIII в., Башеския е бил твърде критичен към предразсъдъците на съвременниците си, но критичното му отношение не го отвежда до съмнения във всемогъществото на Аллах.

? В какво всъщност вярва Мула Мустафа Башеския? От какво е причинен дъждът – от природни или от божествени сили?

- И 13. Орнаментални коранически надписи във вътрешността на „Ески Джами” в Едирне (Одрин, XV в.)

Hegyi, Zimanyi, colour ill. 90.

- И 14. Джамията на Хюсеин паша в Плевля, изградена през 1559 г.

Kasalica, p. 76

- И 15. Стенна украса в интериора на джамията на Хюсеин паша в Плевля

Kasalica, p. 77

Джамията на Хюсеин паша е построена през 1569 г. от Хюсеин паша Болянич (ум. ок. 1594 г.), който е роден край Плевля. Той бил санджакбей на Босна, Херцеговина и Египет, и везир на Багдад. Джамията е част от именията му. Вътрешността ѝ, по-специално шестоъгълният *михраб*, е богато украсена с флорални и геометрични мотиви. В джамията се съхранява и Коран, датиран от 1571 г., който е един от шедьоврите на ислямската калиграфия.

- И 16. Турска дама, яздеца камила на път за поклонение в Мека

Hegyi, Zimanyi, colour ill. 62.

III–4. Мюсюлманската хетеродоксия – шегите на бекташите

Мюсюлмански учен [ходжа] проповядвал в една джамия, като описвал силата и атрибутите на Бога: – Аллах не е нито на земята, нито на небето; нито на сушата, нито в океана. Накратко, той няма пространствено измерение, но съществува само в сърцата на вярващите.

В този момент един бекташ, който се намирал сред публиката, не могъл вече да се сдържа и рекъл:

– О, членове на общността, моля да обърнете внимание. Когато казах оня ден: „Аллах не е тук“, мърморехте, че съм „станал неверник“, но когато ходжа ефенди казва, че Аллах не съществува, никой от вас не обелва и дума.

Един бекташ бил запитан: „Защо светът е пълен с толкова хълмове и склонове, скали и планини? Защо не навсякъде е равно и гладко?“

Той отвърнал: „Хайде, хайде, какво очаквате от място, за чието създаване са отишли само шест дни?“

Dursun, p. 78

Бекташите формирали религиозно братство, което твърдяло, че следва примера на Хаджи Бекташ Вели, прочут дервиш-мистик от XIII в. Официално тясно свързани с османските власти, и с голямо влияние сред еничарите, бекташите практикували мистичната (суфи) форма на исляма, понякога по-близка до шиизма, отколкото до официалния за Османската империя сунизъм. Бекташите демонстрирали особен вид липса на почит към социалната йерархия, а също и към традиционните обичаи и ритуали – всичко това било въплътено в безбройни шегички, свързани с архетипния образ на възприемания най-вече като анонимен Бекташи баба (буквално „татко“ или „отец“) или понякога дедо (буквално „чичо“ или „дядо“), който е признат за една от най-големите фигури в турския хумор. Както е с много други елементи на устната традиция, шегите на бекташите не могат да бъдат лесно датирани, съдържайки свидетелства за различни пластове на социалната памет.

Какво мислите за тези шегички? Помагали ли са за мобилизацията на хората срещу религиозната върхушка или са просто безобидни забележки от страна на личности със собствено мнение?

Познати ли са ви и други форми на хетеродоксия в Юго-източна Европа?

Може ли мистицизмът да се подчини на официалните религиозни институции?

► И 17. Астрономическа обсерватория в Истанбул (ок. 1580 г.)

Lewis, p. 200.

Кои от научните прибори са ви познати? Колко от тях използваме и до днес? Защо на това изображение са нарисувани само мъже? Защо всички носят бради? Какво е това – мода, професионално изискване или социален знак? Мислите ли, че има определена причина или просто става дума за въображението на художника? Какво е впечатлението ви от картата, изобразена на картината?

► И 18. Популярният герой Насреддин (Настрадин) ходжа

Hegyi, Zimanyi, colour ill. 75.

Знаете ли някакви истории за Настрадин ходжа? Как е представен той в тези анекдоти?

Колко популярни са историите за Настрадин ходжа във вашата страна? Кога неговите истории са публикувани за пръв път на вашия език? Попитайте приятелите и роднините си какво знаят за Настрадин ходжа?

IIIb. Християните

III–5. Изборът на Генадиос Схолариос за пръв православен патриарх след османското завоевание на Константинопол (1453 г.)

На третия ден след падането на града ни, султанът отпразнува победата си с голям, весел триумф [...].

Той издаде заповед за избора на патриарх, според обичая и протокола, тъй като патриархът ни беше умрял малко по-рано. Висшите духовници, които присъстваха тук и много малко свещеници и миряни посочиха учения Георги Схолариос и го избраха за патриарх под името Генадиос [...]. Нашият обичай и традиционната церемония предписват християнския император да дари на патриарха златен жезъл. Тогава онзи долен султан реши да мине за император на Града ни, подражавайки на християнските императори. Той покани Генадиос на вечеря и на разговор с него, като го прие с големи почести. Те говориха продължително и султанът му обеща целия свят. Когато дойде време Генадиос да си върви, той бе дарен с онзи скъп жезъл и бе помолен да го приеме.

Melissenos, pp. 133-135.

 Преди завоюването на Константинопол Схолариос е един от водачите на православната опозиция срещу Флорентинската уния (1439 г.), с която византийският император Йоан VIII решава да подчини Православната църква на папата в замяна на католическа помощ срещу османците.

 Какъв е интересът на Мехмед II да постави Генадиос за патриарх?

III–6. Френският пътешественик Пиер Лескалопие за манастира „Свети Сава” в Сърбия (1574 г.)

На 21 [март] пристигнахме в Увац, малко турско градче. Оттам видяхме манастира „Св. Сава”, манастир със сръбски монаси. Те са облечени в черно, говорят славянски и живеят по гръцкия обряд. Заведоха ни да целунем дълга кост от ръката на свети Сава. Твърдят, че имат цялото му тяло. Видяхме евреи и турци да целуват тази кост със същото уважение, както християните, и

да дават повече дарове за благотворителност. Тези монаси плащат някакъв данък [харадж] на султана. Нашият куриер [чауш] ни каза, че един турчин, който дошъл веднъж да събира данъка, сторил нещо лошо на монасите и рухнал мъртъв пред вратите на манастира. Дадоха ни супа от олио и праз лук за ядене, а също риба и пълнозърнест хляб.

Samardžić, p. 135

 Какви форми на благочестие преобладавали между православните? Били ли са характерни само за православното население?

Защо вярващите от други религии почитали сръбската православна реликва? (Това е зона, където религиите се смесват). Каква е причината за това? Знаете ли за подобни примери от други части на Европа и света или от друга епоха?

► И 19. Османски сребърен съд от XVI в., с гръцки надпис, използван за православни ритуали

Музей „Бенаки”, Атина

III–7. Павел от Алепо за молдовските църкви (средата на XVII в.)

Във Васлуй са неговите [на бившия княз Стефан Велики] дворци, баня, градини и голямата

висока църква с извисяващи се кубета. Около цялата църква има сводове и полукръгли арки, а отвътре има рисунки и икони на всички светци. Освен това, до вратата, отвъд ниската стена, в злато и лазурносиво е изобразен Страшният съд, след това Мойсей, водещ Анна и Каяфа, и всички останали евреи пред нашия Бог. Тези стенописи са грозни. Те обаче са последвани от друг вид изображения: рисунки на турци, носещи бели тюрбани на главите си, големи кадифени роби с различни цветове, с дълги висящи ръкави, вълнени жълти воали, и дервиши, преследвани и подигравани от дяволите. Начело е Сатаната, с шапка на главата. Един от дяволите се закача с него и бута шапката от главата му. По този начин е изрисувана целият интериор.

Архитектурата е прекрасна. На върха на централния купол е лицето на нашия Господ Иисус Христос [...]. Отвъд портите на църквата виси огромна камбана.

Църквите в тази страна се състоят от три части: първата е навън, втората е отделена със стена и порта, и е запазена за вярващите, а третата част, също отделена със стена и врата, е запазена за княза и двора му.

Călători , VI, p. 29.

❓ Каква роля са имали изображенията на турци в църквата в религиозния живот на молдовците? Как е възможно подобни стенописи да съществуват в страна, васална на Османската империя? Не е ли това пример за религиозната толерантност на османците? Сравнете йерархичната структура на интериора в молдовските църкви с положението в мюсюлманските джамии, описани в извор III-2.

III-8. Козма Етолийски призовава християните да образуват децата си

И вие, родители, давайте на децата си християнско образование, учете ги да четат и да пишат. Направете нужното за създаване на училище, намерете учител и му плащайте да образова децата ви, защото е тежък грях да ги оставите слепи и неграмотни; нека да не бъде единствената ви грижа да им оставите богатства и имоти, така че да могат да пият и ядат след смъртта ви, и да ви помнят. По-добре да ги оставите бедни и образо-

вани, отколкото богати и невежи.

Menounos, p. 173.

🔑 Козма Етолийски (1714-1779) е възрожденски мисионер, особено деен в Западна Гърция и Албания, но също свързан и с Атон. Призивите му за съчетаване на образованието с православно благочестие и религиозни практики са типични за ранната форма на Просвещението в Югоизточна Европа.

❓ Съгласни ли сте с твърденията на Козма Етолийски? (Особено с последното?). Защо той мисли, че образованието е толкова важно? Обсъдете дали подобно отношение дава тласък на социалния прогрес.

► И 20. Манастирът Воронец в Молдова (построен през 1488 г.; външните фрески са от 1547-1550)

<http://www.users.cloud9.net/romania/vor/Voronet.html>

III-9. Кирил Пейчинович за напрежение между православни селяни и свещеници (1816 г.)

А както гледам в едни села, да пази Господ, че е дип грубо, ни християни мога да ги нарека, ни пък неверници, на Велики петък и Велика събота ядат и пият, по време на Велики пост [...] вършат грехове, псуват се, бият се, и на самия Великден чакат причастие, а като е взел осем села попът, къде по-напред да стигне, търчи от село на село и

с още един човек пренася светото тайнство. Дори ми е жал за някои сиромаси християни, защото чакат попа до пладне да им донесе причастие и викат: „Попът се забави, това било, онова било?“, а други пък казват: „Хайде да го набием, за да не бави вече“. А някои чорбаджии, които са малко по-богати, пък казват: „Не бива така да го бием, ще ни глоби забитинът, но така, както сме се събрали в куп да идем, да отнесем овен на агата или на пашата, и после да набием попа и да го зарежем, да вземем друг поп, ако и да му е по-далеко къщата“. Пък друг един, кметът, казва за другия поп: „Оня какви глоби взема и той много взема, махни го и тоя. Нашият поп се бави, ама барем по-малко взема, хем и на вересия пее, чака за парите с години, а другият поп с турци си взема хака, ако му не платиш“. Така един говори едно, друг – другояче, но всичките хулят попа, дете им е законник, що ги е кръстил в името на Света Троица, и ги венчал, и ще ги закопае, и който им е татко и по-голям от родител. Те не постят и хулят попа, и чакат причастие до пладне, и аз, грешния и недостоеен йеромонах Кирил, що съм по-грешен от тях много пъти, и събрах още грях, че ги осъдих. И аз, грешникът ги видях така, какво говорят, и не ми хареса, и им рекох: „Защо християни чакат до пладне? Защо не надробите хляб и не сипете вино на хлебеца, за да не чакате попа? Тия ми викат: „Попът що носи на Великден, що ни дава на нас, това не е хляб и вино, а е кръв Христова, затова чакаме до пладне, зер сме чули от старите, че без нея не може човек да бъде жив. Аз им казвам: „Кой ви казва това, дали попът?“. А те ми викат: „Бре, попът досега никаква реч не ни е казал от неговата уста, нему кажи му с нас барабар да ходи по сватби, на теферич, на хора, на лов, на забава, на альш-вериш, да прекупи, да препродаде, а за поучение нито ние го питаме, ни той сам ни казва“. И аз, грешният, гледам и от двете страни кабае и от християните, защото не питат попа, и от попа, защото сам не ги понаучи, колко знае, толкова нека каже, гледам, че не го е грижа за енорията, дете я е взел на шията да му виси...”

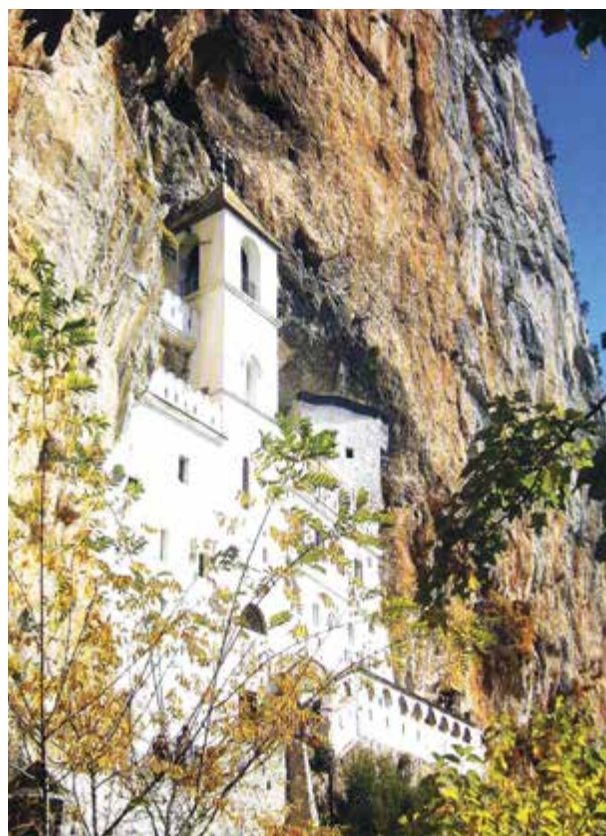
Одбрани, II, с. 14-16.

► **И 21. „Тайната вечеря” – фреска от манастира Ставроникита, Атон (1546 г.)**

Koliopoulos-Chassiotis, p. 169.

► **И 22. Манастирът Острог в Черна гора, 1650 г.**
Kasalica, p. 54.

Манастирът Острог е изграден около 1650 г. от херцеговския митрополит Василие Йованович (1610-1671). Състои се от две части: Горен и Долен Острожки манастир. Особено впечатляващ е Горният манастир, скътан в естествена каменна вдлъбнатина. Той включва църквите „Въведение Богородично“ и „Свети кръст“, както и една страноприемница. В църквата „Въведение Богородично“ се пазят мощите на свети Василие. Култът към митрополита Василие се развива след смъртта му и провъзгласяването му за светец. Манастирът Острог е най-популярното поклонническо средище в Черна гора. Посещават го привърженици на всякакви религии от Черна гора и от съседните страни. Най-голям брой поклонници прииждат в манастира на 12 май, празник на свети Василие Острожки.

IIIc. Евреите

III–10. Писмо на Исаак Царфати, равин на Едирне (Адрианопол, Одрин), до евреите в Централна Европа (средата на XV в.)

Мои братя и господари мои, като се помолих на Бог да ви дари с мир, искам да ви опиша обстоятелствата, при които младият равин Залман и неговият другар равинът Давид Коен дойдоха при мен. Те ми изредиха всички мъчения, по-жестоки от смъртта, през които са преминали братята ни, синовете на Израил, които живеят в Германия, и които все още търпят; решенията, взети против тях, които се случват ежедневно, и ги принуждават да се скитат от страна в страна, от град на град, без край, без да има нито едно място, което да ги приеме [...].

Когато пристигнаха тук, в Турция, страна, върху която Божият гняв не се стовари силно, когато видяха мира, спокойствието и изобилието, което владее в тези земи, и когато видяха, че разстоянието между Турция и Йерусалим е кратко и може да бъде преодоляно по суша, бяха обхванати от голяма радост и рекоха: „Без съмнение, ако евреите, живеещи в Германия знаеха за една десета от благодеянията, които Бог изсипа върху Своя народ на Израил в тази страна, нито снегът, нито дъждът, нито денят, нито нощта биха имали значение, докато не се доберат дотук“. Те ме помолиха да пиша на изгнаниците, до еврейските общини, които пребивават в Германия, в градовете

Опишете религиозните чувства на селяните. В какво вярват? По какъв начин тяхната религия се отличава от официалната?

Какви са причините за техните религиозни особености? (Бедност, липса на образование, по-голямо внимание към религиозните дела?).

Защо селяните са недоволни от свещениците си? Правилна ли е позицията им? Защитете аргументите и на двете страни.

на Швабия, Рейнската област, Щирия, Моравия и в Унгария, за да им опиша колко благоприятна е тази страна [...]. Когато осъзнах, че желанията им стихнаха, реших да удовлетвори техните молби, тъй като бих искал да дам възможност на Израил да придобие своите заслужени пустини...

Shaw, pp. 31-32.

Антиеврейските гонения се засилват след епидемията „Черната смърт“ от средата на XIV в., не само в Германия, но и в по-голямата част от Западна и Централна Европа. Съчетавайки религиозни предразсъдъци, икономическа конкуренция и социално изключване, тези гонения принуждават значителен брой евреи да търсят убежище в по-сигурни и, като цяло, по-слабо населени страни каквито са Полско-литовската държава и Османската империя.

Може ли някоя страна в света да е така съвършена, както я описва текстът? Дали предимствата на живота в Османската империя са описани честно и почтено? Не липсват ли възможните недостатъци? Защо писателят се опитва да внуши на евреите да се преместят в Османската империя?

III–11. Елия Капсали за благоденствието на евреите в Османската империя при Мехмед II

През първата година на султан Мехмед, цар на Турция [...], Господ подбуди духа на царя [...] и гласът му премина през царството чрез едно обръщение, което гласеше: „Това е словото на Мехмед, царя на Турция, Господ Бог в небесата

ми даде царство на Земята и ми нареди да увеличи народа му, семето на Авраам, Неговия слуга, синовете на Яков, избрания Му народ, и да им дам подслон в страната, и да им осигурия спокоен пристан. Нека всеки, със своя Господ, да дойде в Константинопол, седалището на моето царство, и да седне под лозата му и под смокинята му, със златото и среброто си, с имуществото и добитъка си, да се засели в страната, да търгува и да стане част от нея”.

Евреите се събраха от всички градове на Турция, отблизо и далеч, всеки мъж дойде от дома си, и общността се събра с хиляди и с десетки хиляди, и Господ им помагаше от небесата, докато царят им даде хубави имоти и къщи, пълни с блага. Евреите живееха там със семействата си и се увеличиха много [...].

Тъй като евреите се бояха от Бога, Той им даде благоденствие и на мястото, където преди, по времето на византийските царе, имаше само две или три конгрегации, евреите се увеличиха и нараснаха и станаха над 40 общности на брой, и страната не им позволи да се заселят заедно, тъй като имотите им бяха толкова големи. Конгрегациите в Константинопол заслужаваха похвала. Тората, богатството и почтеността се увеличиха в тях. В общностите славеха Бога, извора на Израил, извършител на големи чудеса. Те отваряха устата си, за да пеят на небесата, и благославяха Господа, всички Господни слуги, които стоят в дома Господен, в нощната тъма.

Shaw, pp. 30-31.

Очевидно е, че Елия Капсали, писал през XVI в. за събития, които се случили във втората половина на XV в., се интересува по-слабо от историческата достоверност, отколкото от засилването на традиционния еврейски морал. Затова текстът изобилства с парафрази от Стария завет (напр. Битие 13:6, 34:10; Изход 1:7; 1:21; Псалмите 68:27, 134:1 и др.)

Какви са намеренията на автора? Какво се опитва да постигне с написването на този документ? По какъв начин се опитва да направи връзка между двете религии? Открийте какво е особеното в ролята на Авраам в исляма и юдаизма. Кои елементи подкрепят довода, че речта, приписвана от Елия Капсали на Мехмед II, е исторически неточна?

III–12. Еврейско сектантство: случаят на Сабатай Цви (1666 г.)

[...] Минаваме към другата [година 1666], в която ще ви разкажем накратко за Сабатай Сви, представящ се за Месия на евреите, който първо се появил в Смирна и там заявил, че е техен Месия, разказвайки за величието на приближаващото им Царство, за силната ръка, която Господ уж щял да им протегне и да ги събере от всички краища на света. Той бил син на антиквар, роден в Смирна, владееел отлично еврейски и арабски, но бил отстранен заради размирици в синагогата, скитал се известно време насам и натам из Гърция, продължително пребивавал в Йерусалим, където се срещнал с някой си Натан, мъдър софист. Оня, като приел да е пророк на Сабатай, бил толкова дързък, че да предскаже, че една година от 27-и Кислау, Месията ще се появи пред Великия Синьор⁵³, за да го подготви за приемането си. Когато пристигнал в Смирна и открито приел титлата „месия”, се обърнал с възвание към всички еврейски племена по този въпрос. Но [...] някои от собствената му нация му се противопоставили като на измамник, той обаче отстоявал позицията си и обявил след това, че е призван от Господ да посети Константинопол, където трябва да извърши най-важната част от делото си. Но при пристигането му везирът⁵⁴ решил, че е правилно да го тикне в гаден затвор, от който после го преместил край Дарданелите, където евреите, от различни отдалечени краища, се стичали при него на тълпи, и където имал време да създаде своя нов метод и култ. Тъй като евреите се събирали все повече около него, и понеже Великият Синьор по това време получил разнообразни сведения за тази лудост, наредил онзи да бъде изправен пред него, и султанът, понеже не можел да бъде убеден без някакво чудо, наредил Сабатай да бъде съблечен, и го поставил за мишена пред изкусните си стрелци, и [решил] ако стрелите не пронижели тялото му, тогава щял да повярва, че онзи е Месия. Но тъй като Сабатай се отказал от тази проверка, бил принуден да приеме мохамеданството, за да спаси живота си. Повечето евреи обаче твърдят, че не било така, а че само Сянката му останала на Земята, а Тялото и Душата му

53. Термин, с който европейците наричали османския султан, по това време Мехмед IV (1648-1687).

54. Фазъл Ахмед Кьопрюлю паша, велик везир между 1661 и 1676 г.

били взети на Небето, където да пребивават до времето, определено за изпълнението на тези чудеса. *Хахамите*⁵⁵ на Константинопол осъдили учението му като греховно и ги приканили да се върнат към древните си вявания, под заплахата от отлъчване.

Jones, II, pp. 175-176.

❓ Какви са мотивите на Сабатай Цви? Дали наистина е вярвал, че е Месия? Коментирайте края на „кариерата“ му: защо е приел исляма? Защо евреите последвали Сабатай Цви? Било ли е подобно движение характерно само за евреите? Знаете ли за някакво подобно месианско движение в историята на вашия народ? Преценете начина, по който султанът решава делото на Сабатай Цви. Каква е целта му? Успял ли е да я постигне?

❓ Как мислите, защо за френския гравьор / пътешественик е важно да изобрази еврейския лекар? Имало ли лекари с друг етнически или религиозен произход в Османската империя? Има ли някаква връзка между облеклото на еврейския лекар и по-нисшият статус на немюсюлманите, както ни внушават и текстове III–19 и III–20?

► И 23. Еврейски лекар – френска гравюра (1568 г.)

Nicolay, p. 182.

III d. Религиозно съжителство и дискриминация

III–13. Диалог на религиозна тема по време на пленничеството на Григорий Палама (1354 г.)

Той [имамът] започна да говори, че те [мюсюлманите] приемат всички пророци, Христос и четирите книги, произлезли от Бога⁵⁶, сред които е Евангелието на Христа. И за да приключи, каза [...]: „А вие, защо не приемате нашия Пророк и не приемате Книгата му, която също е низпослана от небесата?“. Отвърнах му: „И вие, както и ние, имате обичай [...] да не приемате и да не усвоявате

нищо за истина без доказателства [...]. Христос, покрай многото и велики чудеса, които е извършил, е също засвидетелстван от самия Мойсей и от други пророци; и той е единственият в цялата вечност, който е провъзгласен дори и от вас, за Божието слово; и единствен той, в цялата вечност, е роден от девица; и само той, в цялата вечност, се е възнесъл на небето и е останал безсмъртен. Ние се надяваме, че Той ще се върне да съди живите и че ще възкреси мъртвите. Аз казвам за него само онова, което и вие, турците, приемате. Затова ние

55. Термин за старейшините на еврейската общност.

56. Петокнижието, Псалмите, Новият завет и Коранът.

вярваме в Христа и в неговото Евангелие. Ала що се отнася до Махомет, не виждаме той да е засвидетелстван от пророците, и не е извършил нищо необичайно или запомнящо се, което да ни накара да повярваме в него. Ето защо не вярваме в него, нито пък в неговата книга.

Имамът [тассиман] бе смутен от тези думи, но се защити, казвайки: „В евангелията има неща, казани за Махомет, но вие сте изличили тези свидетелства. И освен това, идвайки от дълбините на Ориента, той е дошъл като победител и на Запад, както можете да видите сами“ [...].

„[...] Вярно е, че Махомет, идвайки от Леванта, е напреднал като победител до Запада, но това е станало чрез война, меч, грабежи, потисничество и убийства, нищо от тези неща не произлиза от Бога, тъй като Той е добър [...]. Нима Александър не тръгна от Запада, за да покори накрая целия Изток? И мнозина други, в други времена, са започвали походите си и са владели цялата Вселена. Но на нито един от тях хората не са отдавали душата си, така както вие сте сторили с Махомет. И освен това той [Махомет], макар че използва сила в същото време, в което препоръчва наслада, е завладял само част от Вселената. За разлика от него, Христовото учение, макар и да отхвърля всички сладости на живота, обхвана и най-далечните вселенски краища и владееше сред онези, които се борят срещу него, при това без да използва никакво насилие, но винаги завършвайки победоносно над насилието, изправено срещу него, така че тук имаме победа, която надделя над целия свят“.

Тук присъстващите християни, като усетиха гнева, надигащ се у турците, ми дадоха знак да прекратя речта си. Но аз, за да успокоя положението, им казах все пак с лека усмивка: „Ако ние все пак намерим съгласие в думите си, ще споделяме една и съща догма. Нека разбирацията да разбере смисъла на онова, което беше изречено“.

А един от тях рече: „Ще дойде време, когато всички ние ще се споразумеем“.

Philippides-Braat, pp. 154-157; 160-161.

По време на пленничеството си при османците (1354-1355) Григорий Палама (за подробности вижте обяснителните бележки към текст I-6) се впуска в няколко богословски дискусии с мюсюлмани и евреи, между които и един с племенника на Орхан – Исмаил, както и един с учени, изпратени от самия Орхан. В писмо до паството си в Солун, той, също така, си спомня за друго прение с мюсюлмански имам в покрайнините на Никея. Въпреки че Палама е непреклонен в излагането на своите аргументи, разказът му включва и доста от доводите на мюсюлманите срещу християнската вяра, и свидетелства за сложността на религиозните взаимоотношения в териториите, завладени от османците.

Какво мислите за желанието на османските турци да обсъждат религиозни въпроси с техния пленник? Какво мислите за аргументите, изложени в тези диспути? Могат ли подобни аргументи да обяснят някои от помюсюлманчванията, които се случват след османското нашествие?

III-14. Съжителството на различни религиозни общности в османските градове (ок. 1660 г.) [Белград]

По бреговете на реката Сава има три цигански [кѳбтъ] квартала [махалле], а по бреговете на река Дунав – три квартала на гръцки [рум] неверници, а също сърби и българи, живеещи в три квартала. Точно срещу крепостта е кварталът на евреите, които принадлежат към седем общини, познати като евреи-караими. Има също и квартал на арменски неверници, но няма нито франкски⁵⁷ или унгарски квартал, нито пък някакви техни консули или байли. Всички останали квартали са мюсюлмански, така че семействата на последователите на Мохамед владеят най-добрите, просторни и проветриви дялове, разположени във високата или средната част на града.

[...] Има общо 217⁵⁸ джамии [михраб], но само от султанските джамии може да се отправя зов за петъчна молитва, а също и везирските джамии, и тези на местните благородници и първенци са описани [по-надолу].

[...] Има девет църкви или манастири, казано най-общо, където извършват зловредните си ритуали. Има храмове на гърците, арменците, сърбите, българите и на евреите, но не и места за идолопоклонството на франките и на унгарците [...]. [Сараево]

57. Общо османско название за хора, произхождащи от Западна Европа, католици или протестанти.

58. Това число вероятно е преувеличено, подобно и на други в разказите на Евлия Челеби.

Църквите – всички църкви са малки, няма нито една църква с камбана. Църквите на сръбските и латинските християни са в добро състояние. Франките и гърците също изпълняват религиозните си ритуали в тези църкви. Има и една еврейска синагога.

Evliya Çelebi, p. 195-198.

Сравнете оценката на Евлия Челеби за християнските църкви в Сараево с описанието на молдовските църкви от Павел от Алепо (в тази глава, извор III–7).

III–15. Отношенията между православните, католиците и лутераните в България и Влахия (1581 г.)

В заключение на изслушването от апостолическия пратеник на малцина католически търговци за състоянието на католиците в България и Влахия, бе отбелязано следното. Посещението на Силистра и Провадия, разрешено от нашия владетел чрез писмата на високопочитаемия монсиньор [кардинал] на Комо, от 11 март 1581 г. На деня 5 декември, рагузките търговци [...], които живеят в място на Дунава, наречено Силистра, а от местните Деристор [Дръстър], на два дни път от Варна, се представиха; страната се нарича Добруджа, в стари времена това била Мизия, езикът е български или илирийски. От другата страна на реката се управлява от султана, а отпред се простира Влахия, данъчнозависима от турците. Горекананите българи са православни, имат църкви, свещеници и епископи. Казват, че само 10 са католическите семейства, от рагузка националност. Те нямат църкви или усърдни свещеници, но са довели от Рагуза, заедно с онези от Провадия, която е на два дни път от Силистра, човек, на име отец Николо Години от Антивари [Бар]. Той е човек с голямо сърце и служи тук от шест месеца, с приход от 100 талера⁵⁹ годишно.

Те питат дали им е разрешено да посещават православните църкви, за да се молят и да почитат тайнствата си с цялата си отдаденост; дали им е позволено да получават от православния свещеник светите тайнства на кръщението и на

опрощението, когато имат нужда, тоест когато са на смъртен одър. Също така искат разрешение за католически младеж, който живее с православна девойка, обещавайки ѝ да се ожени за нея и да има деца от нея, да се откаже от думата си с чиста съвест. Също казаха, че когато ходят отвъд Дунава, към Трансилвания, са открили много лутерани от немски произход във Влахия, които винаги се опитвали да ги заговорят за вярата им и им давали безплатно книги за извратената си вяра [...]. Силистра [е] на разстояние два дни от Провадия и [се намира] на Дунава. Има 1500 християнски и погански къщи. Осем са католическите къщи там, обитавани от 40 души, всичките търговци от Рагуза, и сега техен капелан е брат Челестино, със заплата от 2000 акчета годишно; те са добри християни, [макар и да] нямат църква; мѐсата се отслужва в стая. Обещаха да издигнат малка къщичка, която да бъде тяхна църква; нямат други свещенически одежди, освен тази на капелана, който служи тук от три години и всички се изказват добре за него. През годината той е тук шест месеца, а другите шест – служи в манастира в Търговище [във Влахия].

Călători, II, p. 504.

Какви въпроси задават католиците от България и Влахия на апостолическия пратеник? Какви практически затруднения разкриват тези въпроси? Представете си какви биха могли да бъдат отговорите на апостолическия пратеник.

III–16. Фетва на Ебу Сууд относно мюсюлманите шиити (средата на XVI в.)

Въпрос: Позволено ли е според Свещения закон [Шариата] да се сражаваме срещу Сефевидите⁶⁰? Свещен воин ли е човек, който убие един от тях, и мъченик ли е онзи, който загине от ръката им? Отговор: Да, това е велика свещена война и славно мъченичество.

Въпрос: Имайки предвид, че е редно да се бием срещу тях, дали това е заради бунта им и враждата срещу [османския] Султан на народа на исляма, тъй като те са извадили меч срещу воините на исляма?

59. Големи сребърни монети, идващи от Централна или Западна Европа.

60. Династията на Сефевидите управлявала Персия от 1502 до 1736, като наложила радикална шиитска версия на исляма, която през XVI в. била много привлекателна за мнозина османски поданици в Анадола.

Отговор: Те са бунтовници и от много гледни точки – неверници.

Imber, p. 86.

 Ебу Сууд (ок. 1490-1574) е учен, високо ценен от Сюлейман, заемал поста на върховен законовед [шейх-юл-ислям] почти три десетилетия. Неговите постановления [*фетви*] оказват трайно въздействие върху османското общество.

 Какво разкриват тези постановления относно границите на мюсюлманската солидарност? Сравнете отношението на османците към мюсюлманите шиити с войните между католици и протестанти през XVI в.

III–17. Имперска заповед срещу „франкския” прозелитизъм сред арменците в Източен Анадол (1722 г.)

Арменският патриарх в Истанбул и околностите му, на име Оханнес, се обърна с молба към моя императорски дворец, за да издам заповедите си срещу ереста на франкския обряд, която понастоящем е разпространена сред арменците от Ерзурум, Диарбакър [Диарбекир] и Токат. Нещата са на път да се успокоят и подредят, но някои франкски свещеници, преоблечени като лекари или нещо друго, живеят там и се смесват с богатите хора и първенците. Без да знаят, първенците ги вземат за лекари и им помагат във всичките им начинания. Така, според патриарха, франкските свещеници работят упорито, за да провокират местните арменци, и ги извращават да приемат франкския обряд. Той помоли да не бъде позволявано на франките да живеят там на основание, че са лекари или по други причини. Също бедните поданици трябва да бъдат защитени от провокациите им и да бъдат оставени на мира. Затова е издаден и императорски ферман, в съответствие с тази петиция.

BOA, CA, 3126.

 Какво мислите за обстоятелството, че и арменският патриарх Оханнес, и султанът наричат всички западняци „франки” и не се интересуват особено от различните деноминации на „ереста на франкския обряд”?

III–18. Османските власти в Босна посредничат между православните и католиците (1760 г.)

След като проучихме тази много сложна ситуация, накрая изпратихме вест за пристигането си на заместника на пашата [*кехая-бей*] чрез един посредник. Той даде разрешение за посещението ни, така че нашият дякон и нов пазител от манастира Фойница си замина за вкъщи. Последните му думи бяха: „Ако искате да спечелите това дело, най-напред трябва да напълните двацет чанти с пари в държавната хазна” (това са около 2600 венециански жълтици).

Така видяхме, че усилията ни ще пропаднат безусловно, ако не му дадем това огромно количество пари.

Впоследствие, преди да се срещнем с опонентите си в съда, посетихме пашата и заместника му. По необходимост обещахме да им дадем каквото трябва, за да се успокоят и за да получим закрилата им. От друга страна, гръцките⁶¹ водачи предложиха огромно количество пари на същия паша, много по-голямо от нашето, да издаде присъда според условията на техния ферман [османски указ]. С оглед на факта, че нямаме достатъчно пари, взехме кредит от държавната хазна.

Първо съдията прочете документите на нашите опоненти и проучи същността им. След това помоли гръцкия митрополит (той бе там, заедно с патриарха) да каже какво въсъщност иска чрез това съдебно дело. Той отвърна: „Искам тези братства да са послушни и да се покорят на всичко, което е записано в този указ [*ферман*], издаден от нашия велик султан, и на всичко, което бе казано сега.” Тогава съдията ни попита: „Какво ще посочите като причина за непокорство пред вашите опоненти?”. Нашият дякон отговори: „Почти 300 години откак великият султан Мехмед е покорил Босна и никога не сме имали нищо общо с гърците, защото те имат една религия, а ние друга, което може ясно да се види в този *хатишериф* [друг вид османска грамота], както и в други документи и грамоти, издадени от милостивите султани. От онези времена досега, винаги сме имали свобода да практикуваме нашата латинска религия”.

Като чу това, съдията веднага издаде присъда: „Патриархът и митрополитът нямат никакви права

61. Православните.

над вас, братствата и римокатолиците. Те не могат и не бива да се осмеляват да искат паричен данък или каквото и да било друго от вас, защото ферманът не може да стои над хатишерифа”.

И така, този процес приключи. Митрополитът си отиде посрамен (Господ желаеше това). О, Братко, ти просто не можеш да свършиш работа с турците без пари!

Benić, pp. 187-190.

? Сравнете текста с предишния извор за ереста на франкския обряд: и в двата случая османските власти едва ли са разбирали особеностите на християнската вяра. Мислите ли, че са имали подобни трудности при разграничаването на различните направления в исляма? (Същият въпрос може да бъде зададен относно чувствителността на християнските власти спрямо разделенията между мюсюлманите).

Какви са били взаимоотношенията между двете християнски църкви в Босна? Кого са уважавали повече – османските власти или „родствената“ християнска църква? Какви са възраженията на автора срещу османските власти и срещу Православната църква?

III–19. Имперски ограничения срещу немюсюлманите (1631 г.)

Установено е, от гледна точка на шариата и закона, щото *кяфирите* [християните] да личат чрез облеклото и външния си вид въобще, че са презрени и унижени, като не яздят на коне, не се обличат в дрехи, приготвени от разни копринени и атлазени материи, не надяват самурени кожуси и калпаци, а жените им да не се разхождат с облекла като тия на мюсюлманките и да не надяват фередже, приготвено от персийски плат. Обаче, от известно време насам, на тоя ред е погледнато с пренебрежение, като с разрешение на кадиите – кяфирите и евреите почнали да се разхождат из улиците, яздейки на коне, надянали самурени кожуси и облечени със скъпи дрехи.

Що се отнася пък до жените им, те не слизали от калдъръма, за да отстъпят място на срещналите ги из пазара мюсюлмански жени. Въобще както мъжете, така и жените им се носят по-великолепно от мюсюлманите, което показва, че тия хора не се смятат за презрени и унижени. Належащо е тия наредби да се обявят и разгласят наново, за да се постъпва съгласно гореизложеното.

Георгиева, Цанев, с. 121.

? Защо ограниченията срещу немюсюлманите са така сурови? Защо християните не им се подчиняват? Мислите ли, че подобни ограничения могат да бъдат напълно приложени в смесена религиозна среда?

III–20. Екзекуция на православен, облечен в неподходящи дрехи (1785/1789 г.)

Също така, в гореказания месец [Мухаррем], на 21-ия ден, когато нашият славен господар [султан Абдулхамид I] пътуваше инкогнито, той видя един гръцки неверник. Гъркът носеше жълти обувки, кафтан с флорални мотиви, дълга роба и обшито с кожи палто, а също и шал. Той [султанът] повика палача. Гъркът трябваше да бъде обесен, но султанът нареди вместо бесило да го обезглавят.

Taylesanizade, p. 419.

? Сравнете текст III–19 и III–20. Какви са престъпленията на гърка, който е екзекутиран?

III–21. Имперска заповед за църква, построена без позволение в Станимака [Асеновград], близо до Пловдив (1624 г.)

Назърът Ахмедъ, на вакъфското село Станимака... с писмо ни явява, че християните на това село, противно на заповедите и на свещения закон, били съградили една нова и голяма църква, която била украсена с мрамор и други изобретения.

Назърът се стараел да уталожи оплакванията на мюсюлманите, но сега не могъл повече, и моли да се издаде височайша заповед, за да се разруши въпросната църква, тъй като разрушението се налагало от верските закони на държавата.

Заповядвам, щом получиш това, основно да видиш и се погрижиш, щото ако въпросната църква не е от старо време, а е от после съградена, както ни се представя – да разрушиш по законен ред наново съградената църква и да не позволиш никому да се възпротиви на свещения закон и на султанската ми заповед.

Георгиева, Цанев, с. 120-121.

Какви са аргументите, използвани за разрушаването на църквата в Станимака?

III–22. Християнска нетолерантност към хора от различни религии, живеещи като двойка (Кипър, 1636 г.)

Милу, син на Андони от селото Челие в околията Тузла, казва: „Досега, както и предците ми, принадлежах към християнската общност [миллет]. Не съм станал мюсюлманин. Неверник [кяфире] съм. Когато исках да изпълня лъжливите ни ритуали в църквата, монасите, които са нашите свещеници, не ми дадоха да вляза, като рекоха: „Ти се ожени за мюсюлманка“. Вероятно, когато умра, няма да ме погребат в съответствие с неверническите ритуали. Искам документ, който да удостовери, че съм неверник.

Jennings 1993, p. 142.

Защо християнските монаси не разрешават на Милу да влезе в църквата и му отказват тайнствата? Какви са техните съображения, за да постъпят така? Прави ли са били? Имайте предвид, че мюсюлманският закон забранява на мюсюлманка да се омъжи за немюсюлманин, а православният канон отказва причастие на православен християнин / християнка, който склучи брак с нехристиянка / нехристиянин.

III–23. Религиозни разпоредби в Трансилвания (1653 г.)

[Част I, Титул 1]

Член 2. Четирите официални религии, според правните разпоредби на страната, от днес нататък трябва да останат завинаги официални. Тези официални религии са следните: реформирани евангелисти (по народному калвинисти), лутерани или августини, римокатолици, унитарии или анти-тринитарии. Отсега нататък те трябва да получат свобода на вероизповеданието в обичайните си места, в съответствие със законите на страната [...].

Член 3. Освен четирите официални религии, нито отделни лица от какъвто и да било социален статус, нито събрания биха могли да се осмелят да правят каквито и да било нововъведения или

отделяния по въпросите на вярата и религията, под заплахата от наказание за неверничество [...]. Член 4. Юдаизмът, появил се в древни времена, не само не се брои между четирите официални религии, но напротив – той е забранен от обществените закони на страната и е санкциониран чрез сурово наказание. Признатите за виновни в това са наказвани според законите. Затова се реши те да бъдат наказани завинаги, както са били и онези преди тях [...].

Член 8. Беше решено, че никой няма право да кара насилва дадена общност, крепостни селяни, хората в дома му или когото и да било друго под негово управление, да се присъединява към религията му по насилствен път или с насилствени средства, нито пък земевладелец от друга вяра да има право да окупира селската или градската църква, да въвежда или налага свещеници от друга религия, или да позволява на свещеници от своята религия да отслужват светата литургия по какъвто и да е повод: под страх от глоба в размер на 200 флорина [...]

[Титул 8]

Член 1. [...] Влашкият народ не спада към тази страна нито сред привилегированите съсловия, нито сред религиите. Тези, които не се броят сред официалните религии [...], са толерирани [...] за благо на страната.

Constituțiile, pp. 47, 49, 50, 58.

Одобрените конституции (*Constitutiones Approbatae*) са издадени от Диетата [събранието] на княжество Трансилвания по време на управлението на Дьорд Ракоци II (1648-1660). Възщност те систематизират разпоредби, приети в княжество Трансилвания от XVI в. насетне, а понякога и от по-рано. Отбележете, че дискриминацията засяга не само по-малобройните малцинствени групи, но и православните власи, които са мнозинство сред населението в княжество Трансилвания.

Имало ли е религиозна свобода за всички жители на Трансилвания? Дайте доводи за и против религиозните разпоредби, които съществували в Трансилвания през XVII в.

III–24. Антиеврейско решение на епископския събор в Стон, Рагуза (Дубровник, 1685 г.)

Дяволски крайници, които разпънаха Христа,

неприятели на християнското име, разбойници, магьосници, пиещи кръвта на цивилизованите хора, подобно на отровни змии, те започнаха да се събират в това епископство преди няколко години. Молим се смирено Божията справедливост да унищожи всички тях, тъй като Бог е справедлив съдия от небесните селения. Доколкото зависи от нас, заповядваме на всички люде, които са под нашата опека, да не се осмеляват да споделят покрив с евреи в домовете си, да не им служат без наше писмено позволение, всичко това под заплахата от отлъчване. Синове мои, избягвайте дори да говорите с тях, освен при търговия или при неизбежните контакти. Имайте предвид, че те са врагове на кръста Христов и вие, които сте крайници на Христа, отхвърляйте крайниците на Дявола.

Stulli, p. 31.

Какви са обвиненията срещу евреите? Какви ограничения се опитва да въведе епископът?

III–25. Привилегия за евреин в Рагуза (1735 г.)

[...] Симон, син на Витал Витали, е истински и честен поданик на тази република и затова има всичките привилегии и милости на останалите наши поданици. Желаям му да се радва на цялата милост, на която се радват нашите поданици из целия свят.

Stulli, p. 41.

Сравнете тази привилегия с извор III–24. Каква би могла да е причината за различното отношение на светските власти?

III–26. Мъченичеството на света Кирана в Солун (1751 г.)

Това сторили еничарите през деня. През нощта тъмничарят я провесил през мишниците ѝ, въпреки че ръцете ѝ вече били оковани. Той вдигал всякакви парчета дърво и я биел немилостиво, докато не се уморил и я оставили да виси в зимния студ, тъй като това било през зимата. Един християнин, който видял това, изчакал точния момент и когато разбрал, че гневът на тъмничаря отминал, той оти-

шъл и го попитал дали ще му даде разрешение да я сваля долу. Светицата излъчвала такова търпение, спокойствие и безмълвие, че изглеждало, че не тя е онази, която страда, а някой друг, и целият ѝ дух и съсредоточеност били в небесата. Имало и други християни, държани в затвора, и евреи, и няколко туркини, поради непочтени дела, те също обвинили тъмничаря в немилостивост, в липса на страх от Бога, защото мъчел жена, която не му била сторила нищо лошо. Но този християнин не спирал да напомня на тъмничаря за Божието възмездие (тъй като той не се притеснявал от него). [...] Говорил всичко това, за да го укроти и за да престане да причинява страдания на светицата. Но Сатаната направил сърцето му като камък и въпреки всичките им молби, той я мъчел дори повече. Еничарите, които я измъчвали многократно, упорито се опитвали да я накарат да яде, за да не умре. Понякога ѝ давали стафида, понякога фурми. Светицата обаче отказвала да яде, така че се опитвали да отворят устата ѝ насила, но не могли да го сторят.

Synaxaristis, pp. 336-337.

Кирана, младо момиче от село, наречено Авусока [Висока, дн. Оса], близо до Солун, отхвърлила опитите на един османски еничарин да я съблазни. За да пречупи съпротивата ѝ, еничаринът я хвърлил в затвора и я измъчвал. След като умишлено отказала да се храни, умряла в затвора в Солун на 28 февруари.

Дали Кирана, като християнка, не е била повече изложена на насилията на еничарина, отколкото би било едно мюсюлманско момиче?

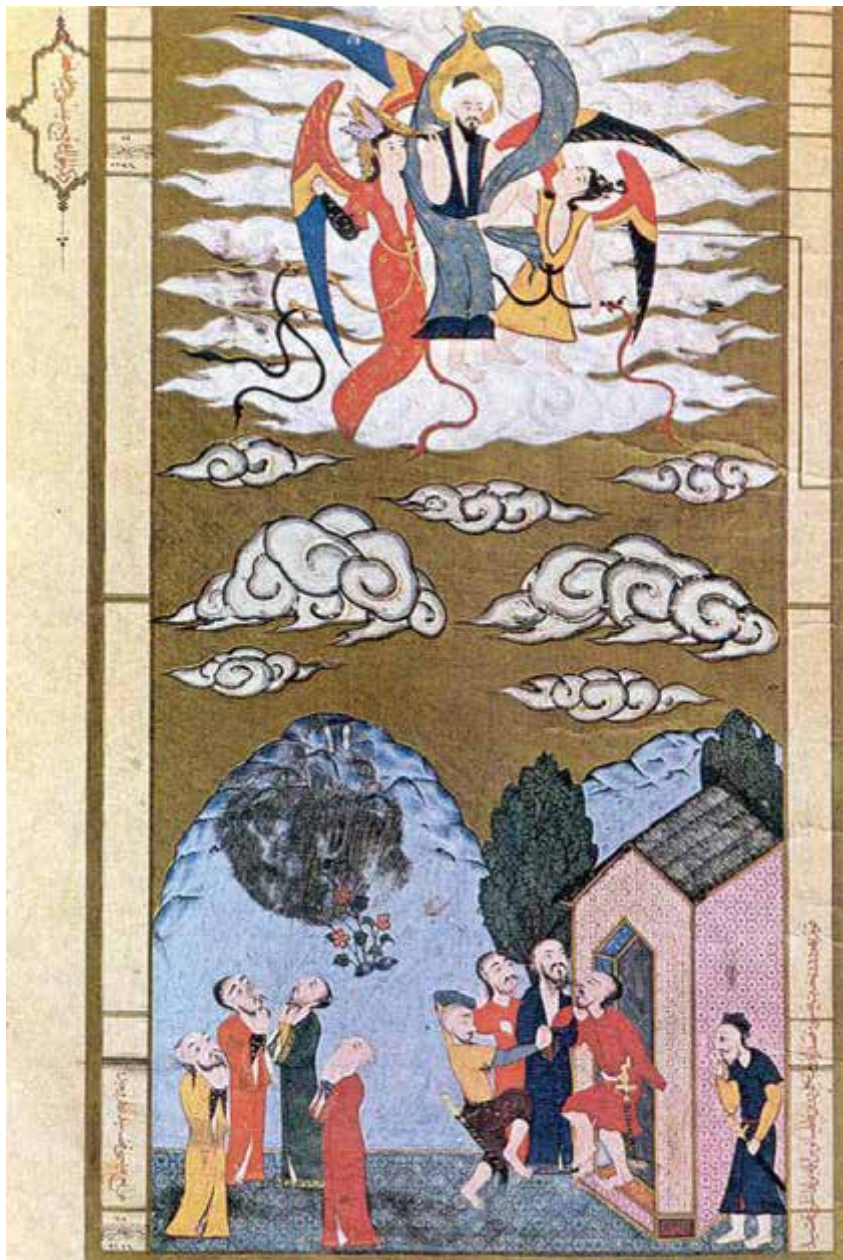
Как мислите: защо съкилийничките се опитвали да помогнат на Кирана? Били ли са религиозните различия пречка в това отношение? Известни ли са ви други примери на човешка солидарност отвъд религиозните граници? Защо Кирана е решила умишлено да гладува?

Обобщаващи въпроси към дял IIIд

Коментирайте съчетанието между религиозна толерантност и дискриминация в света на ранното Ново време. Сравнете ситуацията в Османската империя, Трансилвания и Рагуза. Как те се съпоставят с положението в съвременния свят?

► И 24. Османска миниатюра на Възнесение Христово (1583 г.)

Nicolay, p. 182.

❓ Как е представен Христос в тази османска миниатюра? Защо? Виждали ли сте християнски изображения на Възнесението? Какво мислите по този въпрос?

ГЛАВА IV

Социални типове и ежедневието

Османската идеология определя статуса на социалните групи съобразно отношенията им с държавата. Основното деление е между управляващите групи и „стадото“ (рая) от обикновени поданици. Управляващите групи включват военните (аскери), учените (улема) и писарите (кятиб). Всички те служат на султана чрез специфичните си дейности и поради това са освободени от данъци. По принцип са мюсюлмани, но има и документирані случаи на военни и писари-немюсюлмани. „Стадото“ обхваща по-голямата част от населението, мюсюлмани и немюсюлмани, селяни и граждани. Тяхна основна черта е, че са длъжни да плащат данъци.

В действителност социалната стратификация е по-сложна. Религиозните и професионалните разделения, местоположението и етническата принадлежност, а също и полът, възрастта и неравномерното разпределение на богатствата, оформят различията в рамките на отделните социални групи. Описанието на османските социални типове, въпреки че не е в състояние да ни представи пълна картина, ни дава възможност да надникнем в това разнообразие.

Основната цел на тази глава не е да бъде описано статично социално разслоение, а да осветли аспектите на ежедневието и на взаимодействието между хората. Специално внимание бе отделено на конкретни форми на взаимодействие в граничните зони, съчетаващо ожесточени сблъсъци със споделени общи навици и взаимопомощ. Последният дял е посветен на ролята на жените. В онези времена жените съставляват, както и днес, половината от населението. Но и в мюсюлманската, и в немюсюлманската социална среда те са възприемани като подчинени на мъжете и по принцип са изключени от публичната сфера. Поради това изворите за историята на жените са по-оскъдни в сравнение с действителната им историческа тежест. В действителност именно жените раждат и възпитават децата, а повечето домакинства на практика се поддържат от жени. Изворите, включени в тази глава, отразяват както дискриминацията срещу жените, така и методите, използвани от тях за сдобиване с власт.

IVa. Елити и обикновено население

IV-1. Презрението на османския елит към турските селяни

Един ден двама турци си говорели, използвайки в разговора си непристойни думи:

Единият попитал: „Какво ще се случи, ако станеш господар? Ако станеш големец, какви блюда най-вече би ял, братко? Чорба, изискани ястия или пилета?“

Другият рекъл: „Бих ял мек хляб и пресен лук. Това е най-хубавото ядене“.

„А ти? Какво би предпочел, ако станеш господар? Когато ти се отдаде възможност“.

Първият отвърнал: „Че то какво остана за ядене? Ти не остави нищо за мене. Нито една храна не е по-добра от онази, която предпочиташ ти“.

Тези турци са странни хора. Те не могат да различат доброто от лошото. Устата им не могат да оценят добрия вкус. Думите им не си струва да бъдат повторени.

Güvahi, pp. 167-168.

Ключ *Пенднаме* е популярен стар персийски литературен сборник, преписан и обогатен от Гювахи в първата половина на XVI в., който използвал нов литературен материал. Текстът илюстрира факта, че членовете на османския елит използвали термина „турци“ не за себе си, а за „нецивилизованите“ анадолски селяни.

Османски социални типове

► И 25. Акънджии

İnalçık 1973, ill. 26.

Акънджия: „Нападател“, доброволец от нередовната конница, както от турски така и от нетурски произход, която нахлувала на неприятелска територия за плячка. Акънджиите имат ключова роля за османската експанзия през XIV-XVI в. В Югоизточна Европа са формирани четири основни групи акънджии, начело на които стоели наследствени вождове от родовете Михалоглу, Малкочоглу, Тураханоглу и Евреносоглу.

? Какви са аргументите на поета срещу „турците“? Знаете ли за подобни примери на презрение на елита спрямо обикновените хора във вашата история?

► И 26. Спахия

Hegyí, Zimanyi, p. 55, ill. 51.

Спахия: „Кавалерист“, който се сражавал в османската армия в замяна на доходоносно имение (тимар или зиамет). По принцип спахиите се набирали от синовете на военните, но султанът можел да дари имот и на други хора, отличили се в службата си. Спахиите служели в провинциални подразделения, предвождани от местните управители, обикновено между април и октомври, а после се връщали в имененията си, за да съберат определените им приходи.

► И 27. Еничарин

Nicolay, p. 159.

Еничарин: „Войник от новата армия”, елитна редовна пехотна част, създадена през XIV в. Еничарите са набирани до XVII в. от военнопленници или чрез събирането на немюсюлмански момчета от османските провинции (девширме). След като приемат исляма, те са смятани за роби на султана, но получават постоянно възнаграждение. Служат или в столицата, или по време на военни походи, предвождани от султана. През XVI-XIX в. броят им нараства. Разположени са не само в Истанбул, но и в провинциалните градове. Заемат се с търговия и занаяти, женят се и предават по наследство имота и социалния си статус на своето потомство.

► И 28. „Войници в Албания” – рисунка на Жан-Батист Илер (1809 г.)

Левенд: „Платен войник”, наеман от държавата или от провинциалните управители за определени кампании. Набирани от различни социални групи, левендите използват широко огнестрелното оръжие и се превръщат в ключова военна сила през XVII и XVIII в., доказвайки, че са по-ефективни във военно отношение от старомодните спахии и еничари. Понякога левендите се присъединяват към частни армии и грабят османските провинции.

► И 29. Шейх-юл-ислям

Hegyí, Zimanyi, p.39, ill. 31.

Алим: „Учен”, мн. ч. улема. Улемите са мюсюлмани, образовани в религиозни училища (медресе). След като ги завършват, имат правото да оглавяват обществените ритуални молитви в джамиите (имами), както и да станат учители (ходжи), преподаватели в медресетата (мюдерриса), съдии (кадии) или духовни лица с религиозни и юридически правомощия (мюфтии). Най-високите позиции, запазени за османските улеми, са тези на военния съдия (кадъаскер) на Румелия или Анадола и на върховния законовед на империята (шейх-юл-ислям), но те можели да бъдат назначени и на други постове, включително и като велики везири.

► И 30. Високопоставен османски писар

Hegyí, Zimanyi, colour ill. 121.

Кятиб: „Писар”, член на османската бюрокрация. Набирани са от различни социални слоеве и служат първоначално като чираци, а после и като чиновници в имперската канцелария и във

финансовите ведомства. По-малко от стотина до средата на XVI в., впоследствие техният брой нараства поради разширяването на централните и на провинциалните бюрократични служби. Въпреки че рядко са назначавани на високи постове, кятибите са изключително влиятелни.

► И 31. Арабски търговец

Nicolay, p. 223.

► И 32. Търговец от Дубровник (Рагуза)

Nicolay, p. 242.

Търговец: Усвоявайки търговския занаят било от семействата си, било като служели при по-старши в професията, османските търговци пътуват надалеч или практикуват на дребно по места. По време на техните търговски пътувания съпругите им поддържат домакинствата. Въпреки че официално са смятани за обикновени поданици (рая), търговците се отличават със своето богатство, с високия си жизнен стандарт, с широките си познания, опит и способности. Търговците мюсюлмани и немюсюлмани често подкрепят религиозните институции и развитието на културата.

► И 33. Османски шивач

Hegyí, Zimanyi, colour ill. 133.

Занаятчия: Някои селяни, обитаващи извън градовете, също практикуват занаяти. Множество най-различни специализирани занаятчии заработват хляба си в османските градове. Постепенно онези от тях, които притежават собствени работилници, се организират в гилдии (сънъф, мн. ч. еснаф), които регулират достъпа до професията, производството и дистрибуцията. По принцип, за да стане майстор (уста), човек трябвало първо да стане чирак, а по-късно и калфа.

► И 34. Овчар

Hegyí, Zimanyi, colour ill. 130.

Селянин: Повечето османски селяни, мюсюлмани или християни, изкарват прехраната си като съчетават земеделие и животновъдство. Те са свободни владетели на домакинствата и на движимата си собственост, но трябва и да се съ-

образяват с правилата, наложени от селската община, тимариотите и държавата. Животът им е утежнен от наложителността да плащат данъци и от нестабилността на несигурните им доходи. Въпреки че могат да се обръщат към кадийските съдилища, по-голямата част от тях предпочитат да уреждат споровете си с помощта на селските старейшини и свещеници.

► И 35. Рибар

Hegyí, Zimanyi, colour ill. 138.

Моряк: Османците използват най-разнообразни кораби с гребла и платна, както за военни цели, така и за търговия и риболов. Повечето османски моряци произхождат от островите или пък от крайбрежните райони с морски традиции, и работят за надници, плащани или от корабопридетелите, или от флота. Освен тях и чужденците са добре дошли. Корабите с гребла използват също роби и затворници, а в случай на война властите дори мобилизират гребци от вътрешността на страната. Османските моряци плават надлъж и нашир както в Средиземно море, така и в Черно и Червено. Те дори достигат до Индонезия и Източна Африка, но като цяло нямат големи успехи в Индийския океан.

► И 36. Дервиш

Hegyí, Zimanyi, colour ill. 69.

Дервиш: Посветен член на мюсюлманско религиозно братство (суфийски орден). За да стане дервиш, мюсюлманинът първо трябва да премине през ритуално посвещаване, което включва мистични упражнения и аскетическа медитация. Дервишите могат да живеят в общности или да пътуват и да изпълняват религиозните си практики в селата и градовете. Като цяло хората вярват, че дервишките практики са много важен посредник на небесните сили при проявлението им на Земята. Дервишите имат голямо влияние в мюсюлманското общество, допринасят много за развитието на османската поезия, музика и танц, но понякога се изявяват и като открити критици на османската власт.

► И 37. Арменски монах

Hegyí, Zimanyi, colour ill. 74.

Монах: Православен или католически християнин, който взема решение „да се откаже от света“ и да живее според примера на Христа. За да стане човек монах, първо трябва да бъде послушник в манастир и после да положи клетва за смирение, бедност и целомъдрие. По принцип монасите живеят в манастири, но някои от тях се изолират в уединени местности. Повечето монаси са мъже, но има и женски манастири. Наред със съзерцанието и молитвите, монасите участват в управлението на манастирите и в културна дейност.

► И 38. Православният патриарх на Константинопол

Asdrachas, ill. 3.

Свещеник: Човек, определен да изпълнява божествената служба в християнските общини. Според религиозните предписания свещениците трябва да познават Библията, да са ръкоположени от епископ, но в по-изолираните селски общини тези изисквания не винаги са изпълнявани. Свещениците се смятат за посредници между вярващите и Бога. Те отслужват литургията в енориите си и извършват тайнствата за вярващите. Много влиятелни са и често действат като посредници между общините си и османските власти. Католическите свещеници са обречени на безбрачие, докато православните имат право да се женят.

► И 39. Великият равин на Истанбул (края на XVIII в.)

Juhasz, p. 124.

Равин: „Господар” или „учител” – почетна титла за еврейски учител или специалист по религиозно право. Обикновено равинът действа също като служител в синагогата и осъществява духовното ръководство на общността си. Високообразованите равини имат огромен принос за еврейската култура. Те са също така и посредници в отношенията между османските власти и еврейските общини.

► И 40. Знатен християнин от XVIII в.

Istoria, vol. 11, p. 137.

Знатен християнин: По време на експанзията си, особено през XV и XVI в., османците до голяма степен отстраняват наследствената висша аристокрация в страните, които покоряват, лишавайки по този начин от водачество дребната аристокрация. В дългосрочен план обаче, те зависят от нея и от другите местни елити „за да опознаят страната“ и да я управляват, така че мнозина християнски първенци (коджабашии или архонти) получават статут, подобен на благородническия. Особено е положението в румънските княжества Влахия и Молдова, където боярите (болярите) запазват социалния си статус през целия период на османско върховенство. Болярският ранг първоначално е свързан с произхода и поземлените владения, въпреки че князете дават болярски сан и в замяна на заслуги във военната или гражданската служба.

Доходите на боярите се формират от задълженията и плащанията на зависимите селяни в именията им, а също и от държавните служби. През XVI в. все по-голям брой християни от османските територии постъпват на служба при князете на Влахия и Молдова, получават имения и стават бояри. Реакцията сред местната общественост, която изтъква качествата на местните жители (*rământeau*) се оказва без особено значение. В средата на XVIII в. Константин Маврокордат създава няколко подкатегории бояри и свързва техните рангове с изпълнението на служебните им задължения към държавата.

► И 41. Един прочут аянин: Али паша Янински (1741-1822) – рисунка от Луи Дюпре (1819 г.)

Istoria, vol. 12, p. 72.

Аянин: „Първенец“, богат човек, получил полуофициален управленски статус, за да помага при събирането на данъците от дадена административна единица. Предимно мюсюлмани, аяните откупват данъци от държавата дългосрочно или пожизнено и после използват позицията си, за да превърнат данъкоплатците в свои длъжници. Признати официално през XVIII в., аяните натрупват значителни богатства от лихварство и търговия, организират частни армии и получават политически контрол в провинциите. Султан Махмуд II (1808-1839) успява да сломи силата на аяните.

► И 42. Османски сарафин

Hegyí, Zimanyi, colour ill. 140.

Сараф: „Обменител на пари”. В големите османски градове професионалните сарафи – било то мюсюлмани, православни, юдеи, арменци или католици – си изкарват прехраната като печелят от употребата на множество разнообразни сребърни, златни и медни монети. Също така отпускат кредити с лихва и често пъти са обвинявани в „лихварство”. Богатите сарафи понякога се заемат с дейности по откупуване на данъци и упражняват значително икономическо и политическо влияние.

► И 43. Драгоман: Пиер Ямоглу, преводач във френското посолство (1787 г.)

Hitzel, no. 59.

Драгоман: „Преводач”, на турски терджюман. Езиковите бариери пораждат нуждата от преводачи при общуването между османските власти и чужденците. Предимно от не-

мюсюлмански произход, преводачите можело да бъдат наети от османската държава или от чужди посланици, търговци и пътешественици. В края на XVII в. преводачите са включени в османската бюрократична система. Най-висшите постове са преводач на императорския съвет и преводач на флота. Чак до ранния XIX в. османците, назначени на тези постове, са предимно православни поданици от истанбулския квартал „Фенер”.

► И 44. Шведски посланик (1788 г.)

Theolin, p. 60.

Посланик: Още Венеция през XV в., а после и другите големи християнски държави изпращат постоянни посланици в Истанбул с двойствената мисия да ги представляват в отношенията със султана и да докладват по различни политически въпроси. Някои западни посланици идват в Истанбул за определен брой години, докато други не знаят предварително колко дълго ще трае мисията им. Тъй като са предимно от благородническо потекло, посланиците получават официални резиденции и се радват на покровителството на султана и на определени парични суми. Те рядко знаят турски, персийски или арабски, и затова разчитат на преводачи в общуването си с властите и с местното население. Често са надзиравани от османски агенти и по принцип предпочитат да общуват с чиновниците от посолството, с християнските търговци и с колегите си посланици.

► И 45. Роб на галера, носещ дажбата си вода

Hegyí, Zimanyi, p. 74, ill. 83.

Роб: В Османската империя има голямо разнообразие от роби, мъже и жени, бели и черни, местни или „вносни“, използвани за домашна прислуга или пък за различни стопански дейности. Както в много други мюсюлмански общества, практиката за доброволно освобождаване на нечии роби е доста разпространена. Свобода се дава и в случай, че робът приеме исляма. Робите (кул) на султана, които служат или в двореца, или в армията и администрацията, са особен случай. През XV-XVII в. някои от най-способните османски държавници, включително и мнозина велики везири, се облагодетелстват от този статус в кариерата си.

❓ Ако живеехте в Османската империя, какъв социален тип бихте предпочели да бъдете? Обяснете избора си?

IVb. Животът в селата

IV–2. Предписание за селското самоуправление във Видинска област (1587 г.)

Кнезозете и примикюрите... помагат на служителите, пристигнали да събират хараджа, и на емините на фиска при събирането.

Кнезозете и примикюрите са натоварени да намират [избягалата] от техните села рая и отново да я връщат по местата ѝ.

Срещу службата си те са освободени само от харадж, испенче, данък върху овцете... и всички аваризи и обичайни данъци.

[...]

Ако някой от споменатите умре, да се даде [службата му] на [един от] годните му синове. Докато споменатите служат изправно на фиска, бейовете да не ги угнетяват и да не ги изпращат насилствено на поход.

Георгиева, Цанев, с. 151.

❓ Защо османските власти позволяват известна степен на самоуправление в селата?

IV–3. Задълженията на селянина да обработва парцела си (поземлен закон на Караман, 1525 г.)

Всеки поданик [*райет*], обработващ еквивалента на пълнен поземлен участък [*bir çiftlik yer*], трябва да го засее с четири муда⁶² зърно за посев, измерени по муда на Бурса. Нека да бъдат взети петдесет акчета от него всяка година, в която е оставил участъка незасят. Но ако трябва да засее един муд, измерен по муда на Караман, нека бъдат взети 25 акчета и не му се месете другояче. Ако някой от поданиците пострада по някакъв начин и поради това остане неспособен да продължава, и изостави парцела си, неговият спяхия трябва да даде държането му на някой друг и да изисква от него само минималния поземлен данък (*resm-i bennâk*), а не пълния поземлен данък (*resm-i çift*).

Barkan, pp.751-752.

❓ Защо османските власти се грижат за това дали земята се обработва или остава необработена? Какви средства използват те за принуда на селяните?

62. Mudd – наименование на група османски мерни единици за вместимост от византийски произход – модий – бел. прев. Както може да се види от текста, точната стойност на mudd варира в различните части на империята.

► И 46. Българска къща от Трявна (XVIII в.)

IV–4. Български къщи край Русе, описани от френския пътешественик Пиер Лескалопие (1574 г.)

На 13 [юни] спяхме в Кацело, последната планина в България, откъдето през скали и пресечени пътища дойдохме в Русци, град на брега на Дунав, до Влахия. На 14 юни ние дадохме пак почивка там на нашите коне, изтощени от тия планини, гори и лошите пътища в България, толкова слабо населена, където често и ние, и конете ни оставахме през нощта навън. Къщите им не са издигнати на етажи. Имат само едно приземие, оградено с пънове и пръти, забодени в земята, преплетени със ситни пръти като плетовите в Пикардия⁶³. Тия стени са измазани с пръст, [смесена] с начупена трева, от което те приготвят мазилка. Тези къщи са издигнати на шест стъпки височина и са покрити със слама, с един отвор всред покрива, за да излиза димът от огнището, което се прави в средата на мястото. Под един и същ покрив живеят всичките им животни с тях така нечисто, че не можейки да понасяме миризмата, ние често се настанявахме под някое дърво.

Георгиева, Китанов, с. 133.

❓ Какъв е опитът на Лескалопие със селата в България, и по-специално с условията за живот? Какво можете да заключите относно условията за живот в неговата родина? Какво е отношението му към селското население в България?

63. Провинция в Северна Франция.

IV–5. Описание на хората край Пловдив и тяхното облекло от Ханс Дерншвам (1553-1555)

На 14 юли тръгнахме рано сутринта от Филипопол и към 4 часа стигнахме, като из пътя ни спирахме да се храним до едно село, наречено Ветрен по български, а по турски – Хисарджик. Това е голямо българско село. Имат 2 попа, няма и следа от турчин. Народът е хубав и силен, в много къщи имаха собствено вино за продан, младо винце. Всички носеха за продан погачи, сено, ечемик, кисело мляко, извара, месо, а също така и круши.

Българите нямат право да носят хубави дрехи, ходят всички в сиви и бели ямурлуци, нямат нито обуца, нито ботуши, а само цървули от необработена волска кожа и чорапи до коленете. Шапките им са от бяла плъст или от бяло сукно, а също и от кафяво просто сукно, със заострена форма. Мъжете нямат горни дрехи, ходят само по ризи зиме и лете. Не са остригани като турците, а отзад им висят дълги кичури коса, по която се познава, че не са турци. Никой не носи оръжие, само големи тояги.

Възвъзова-Каратеодорова, с. 211.

❓ Какви влияния на османското управление върху живота на българските селяни са упоменати в текста?

IV–6. Храната и напитките в Албания (ок. 1810 г.)

Основната храна на тези хора е пшеничен или овесен хляб, или питки от варена или печена царевича, сирене, направено от козе мляко, ориз, смесен с масло, яйца, сушена риба, маслини и зеленчуци. На празници се колят агънца и овце, а също и птици, които навсякъде са в изобилие; но пропорцията на животинска храна е чувствително по-малка от другите съставки на диетата им. Пият вино и мохамеданите, и християните, а също и твърд алкохол, добиван от гроздови зърна и ечемик, наричан ракия, подобен на уискито. Доста рядко запазват мляко за друго освен за сирене. Всъщност основно пият студена вода и от нея отпиват големи глътки дори в летните горещини и по време на най-тежки усилия, без да изпитват

никакво неудобство от това разхищение. Кафе може да срещнете в много къщи, а също винаги и италиански ликьор от рози, както и ликьорите, произвеждани в Кефалония и Корфу.

Broughton, pp.130-131.

Сравнете описанията на храната от XVI в. и началото на XIX в. Какви разлики откривате?

► И 47. Стая в Арбанаси (XVIII в.)

IV–7. Пътуване през български села (1761 г.)

Отправихме се към Карабунари в осем сутринта. По пътя се натъкнахме на голяма и дълга гора. Първо срещнахме пазача от Факи, а после онзи от Карабунари. Някъде преди селото имаше кладенец, а до него покрита постройка, която хората използват за молитви, за убежище от дъжд и дори като място за нощувка. По пътя ни към него имаше много кал, така че пътуването ни отне пет часа, вместо обичайните четири.

Карабунари е доста голямо село с около петстотин-шестотин турски и български къщи. Разположено е в прекрасна равна долина, покрита с трева и цветя. Пресичат я малки рекички. Долината изглежда, че е половин миля широка и няколко

мили дълга, разположена между върха на планината, от едната страна, и спускащи се хълмисти склонове, от другата страна. При пристигането ни дадоха къща, за да отседнем в нея, близо до християнски дом, в който се бе появила едра шарка. Казаха ни, че вариола има на няколко места. Селският „чорбаджия“ – име, давано на еничарските командири, но обикновено употребявано за първенеца на селото, както в този случай, ни предостави своята къща. Това беше най-добрата къща в селото, която обикновено не се отстъпва никому. Увериха ни, че в нея няма вариола.

Във всеки случай решихме, че е по-добре да опънем палатки извън селото, за да бъдем по-сигурни. Прекосихме моста и разпънахме палатките в долината край склоновете на хълмовете, които бяха доста ниски. Когато се качвате по тези хълмове, се натъквате на най-прекрасната гледка, която можете да си представите: отвисоко, от едната страна, виждате селото, стада овце, а от другата се простира друга обширна долина с редица прекрасни хълмове. Едва бяхме разпънали палатките си, когато започна да вали проливен дъжд. Щом спря, дойдоха някакви хора от селото, за да ни забавляват и да получат бакшиш, докато свиреха дивите си песни. [...]

Добрал е малко българско село с около 60 къщи, разположено в тиха обширна долина между планините, където започва веригата на Балкана, т.е. Емо⁶⁴ [...]. Негово сиятелство се настани в нов български дом, който имаше само една обширна чиста стая. Останалите намериха най-добрия подслон, който можеше в други малки български къщи. Малко след пристигането ни няколко девойки дойдоха да танцуват и да пеят пред вратата на посланика. Те повториха националния си танц няколко пъти и накрая хвърлиха кърпичка, първо на Негово сиятелство, а после на някои хора от ескорта, за да получат малко монети. Разходихме се из селото, въпреки че не беше особено хубаво, търсейки нещата, които биха ни помогнали да отпътуваме на другия ден, но не успяхме да намерим решение.

На другия ден осъществяването на плана ни изглеждаше още по-трудно, защото всички мъже от селото избягаха, отвеждайки и воловете, кои-

64. Хемус, Стара планина – бел. прев.

то трябваше да получим в замяна от тях. След многобройни сериозни заплахи всички трудности бяха преодолени. Принудихме волските коли от Карнабата да продължат напред и открихме шест чифта волове за нашите две коли в околните села.

Vošković, pp. 40-41, 51.

? Какви са отношенията между балканските селяни и чуждите пътешественици? Какви несгоди в живота на селяните са споменати в извора?

► И 48. Жени, перящи на открито (Лариса, началото на XIX в.)

Istoria, vol. 11, p. 165.

► И 49. Мъже и жени от остров Парос свирят на музикални инструменти и танцуват

Istoria, vol. 11, p. 288.

IV–8. Пътища и писма в османска Албания (ок. 1900 г.)

Въпреки че се случи да следвам разбит и опасен път, все пак той беше главният през Албания, водещ от Македония до Дурацо на брега. По него, макар и сега опустял, бе преминавала могъща армия от отдавна умрели и забравени хора, в продължение на повече от 20 века история.

Турците не са направили нищо, за да подобрят този път. Той бе такъв, какъвто е създаден от природата и римляните. На едно място изглеждаше, че се спускаме по стръмнина, между черни скали. Криволичещото, зигзагообразно трасе е изравяно в течение на толкова стотици години, че в скалата се бе врязал канал, чиято дълбочина достигаше до коленете на пешеходците.

[...]

Пътят водеше до мост, изграден от римляните, с добра извивка и толкова годин за употреба днес, колкото и във времената, когато те са го използвали.

Видях няколко от тези римски мостове в Албания. Някои от тях и днес са така използвани, както и винаги са били; други са отчасти разрушени, като отделни греди и камъни са отнесени от реката, трети пък са пречупени на две части. Но никъде не видях мост, който турците да са поправили.

[...]

Не съществува нито редовна търговска, нито друга връзка от Елбасан. Исках да изпратя писма. Казаха ми също така, че около един път седмично пощата отива до Монастир, но не тръгва преди да се натрупат много писма, които да вземе; до-

като пък пътят за Дурацо, който бе най-бързият маршрут за изпращане на писмо до Англия, ако би тръгнало веднага, бе по-несигурен, защото превозът е много нередовен и никой не би могъл да каже дали писмата ще бъдат изпратени в рамките на няколко месеца.

Fraser, pp. 242, 251-252.

Защо пътищата в Албания са толкова лоши? Дали това се отнася за цялата Османска империя или само за покрайнините ѝ? Защо западните пътешественици винаги акцентират върху лошата инфраструктура на селските региони в Османската империя? Какъв е писателят – авантюрист-пътешественик или представител на „цивилизация“ свят?

IVc. Животът в градовете

IV–9. Описание на Белград (1660 г.)

[...] Вътре в този голям град има общо 160 дворци, принадлежащи на везири, техни заместници или други първенци. (Целият град обхваща 17 000 помещения, тъй като във всяка къща били регистрирани от пет до десет стаи) [...].

Отделно от това, всички домакинства, били те богати, или бедни, обитават големи или малки постройки с каменна конструкция [*кяргир*], със сутерен и горен етаж, с покриви, покрити с керемиди – красиви къщи със стройни, многоетажни павилиони и еркери, обградени от павирани градини или лозя. Тъй като всички те са подредени в редове, една над друга, всичките им прозорци и балкони гледат към Дунава, Сава или към Земунското поле. Всички домове са богато украсени, с елегантни комини и двукрили портали.

[Ханове-Кервансарай]

Има шест такива [хана], които приютяват пристигащите и заминаващите пътници. [Най-главният] от тях е кервансараят на мъченика за вярата [*шехид*] Соколлу Мехмед паша⁶⁵, вътре в Големия

пазар, каменна или тухлена [*кяргир*] постройка със сто и шейсет стаи на първия и втория етаж, сайванти за камилите и обори, а също и харемско отделение [за жените]. Този кервансарай прилича на крепост с желязната си порта, отвъд която пазачите и нощната охрана първо бият барабани преди да затворят тази порта всяка нощ и когато я отворят [на сутринта].

[Пазари]

Има общо 3700 магазина на имперския пазарен площад, но по-красив от останалите е покритият пазар [*безазистан*, безистен] на Женския пазар [Аврат базаръ]. Той не е каменна постройка с куполи и железни порти, но въпреки това е прекрасен, царствен пазар, който е най-известният от всички, наричани красиви пазари.

И на Дългия пазар [*Узун чаршъ*] могат да бъдат открити всякакъв род занаятчии, а той представлява дълга улица, която се простира на 3000 стъпки по целия път от джамията „Капуджу“ до Рибния пазар. Тук могат да се видят всички най-ценни стоки от земите на Индия, Инд, Йемен, Балх и Бухара, заедно с онези от Арабия и Персия. Всички

65. Мехмед паша Соколлу. Роден през 1505 г. в Сокол (Босна), той е взет чрез системата девширме (кръвен данък) и има отлична кариера, издигайки се до поста велик везир, който заема четиринадесет години при трима султани (1565-1579). Дори преди да стане велик везир, той се застъпва успешно за възстановяването на Сръбската патриаршия в Печ през 1557 г. Достойнството на „мъченик“ му е присъдено, тъй като е убит при съмнителни обстоятелства през 1579 г.

те са откриваемы на този дълъг пазар, без да се налага да се молите или пък да плащате твърде много за тях.

Пазарът на казанджиите [Казанджилар чаршъсъ], Рибният пазар и Централният площад [Ортабазар], Пазарът на Байрам бег, заедно със шкембеджийниците и кафенетата и Малкият пазар, са също прекрасни пазарни пространства.

Всички пазари и чаршии, а също и всички главни улици на различните квартали на града, са павирани с кръгли, бели калдъръми, подобни на рибена кост.

[Облеклото на хората]

Всички първенци са с одежди от самурени кожи, атлас и омекотена коприна. Хората с по-скромни възможности носят дрехи от обикновени вълнени платове и лисичи кожи. Дори и бедните са с вълнени гайтани и горна дреха [кафтан] от памучна тъкан. Селяните [рая] са облечени в шаяк и вълнени аби в червено и бяло, с босненски калпаци на главите си.

[...] Най-вече носят наметала от вълна и плоски кепета терпуш с воали, увити около тях по благочестив начин.

[Езици]

Макар че местните жители на Белград са ислямизирани [лотур, потурнаци], въпреки това знаят сръбски, български и латински език, и дори говорят на босненския език. [...].

Всичките им подчинени селяни [рая], а също и свободните хора [берая], са сръбски неверници, включително и всички колари от Срем. Езикът им е родствен на българския, латинския и босненския, въпреки че съдържа елементи и от различни други езици; те, все пак, са част от християнската нация, като книгата им е Библията, която са превели на собствения си език. Мнозина от тях знаят хърватски език, френски [галски] език, словенски и италиански език, защото тези сръбски неверници са древен народ, чийто произход стига чак до Айс⁶⁶, така че те имат достойна за уважение и достоверна история за сърбите и латинците. Въпреки това броемето им напомня все още босненския език [...].

[Търговия]

Стоки от Египет, Дамаск, Триполи, Сидон, Бейрут, Акра, Измир, Арабия, Персия и Индия биват докарвани с каруци и камили, около 5-6000 камилски товара и коли, докарвани от всички тези страни ежегодно, разопаковани и отново опаковани в този град, с товари, отиващи за и идващи от всички унгарски, полски, чешки, шведски, австрийски, босненски, венециански и испански владения, тъй като този град е Египет за Румелия и всички негови хора се броят за търговци. Много хиляди негови жители са дошли от други страни и са заселили тук, тъй като това е град на изобилието. [...] Когато реката Дунав замръзне, на десет дла̀ни дебелина през зимата, стотици хиляди коли и шейни прекосяват по ледената покривка без да трябва да плащат мито [бач] или пазарна такса [базар харчъ], като и подчинените селяни [рая], и свободните [берая] носят стоките си, така че пада голямо продаване и купуване, градът Белград се радва на голямо изобилие и бедните печелят от тази възможност да забогатеят.

[Празници]

По това време всички жители на Белград, в отоплените си с печки стаи, организират големи празненства помежду си, като подготвят четиридесет или петдесет различни блюда, и десет вида сладки и баклави, заедно с десет разновидности на сварени и охладени плодови напитки [хошаф, хошаб – ошав], канейки се взаимно на големи тълпи да пият и да се забавляват. И дори ако само една от тези десет разновидности на сладкиши или пък компоти се случи да липсва, стопанинът е призован да домакинства на още един празник. Това показва колко далеч е достигнало веселието и насладата в този град на изобилието.

Evliya Çelebi, pp. 195-200.

Пътеписът на Евлия Челеби е един от шедьоврите на османската литература през XVII в. Но трябва да се има предвид фактът, че Евлия има склонност да преувеличава, за да подчертае приказните черти на различните региони, които посещава. Неговите персонажи са почти винаги силно разкрасени, сведенията му обаче са ценни, тъй като разкриват сложния и многопластов характер на градския живот.

66. Персонаж от арабската митология, смятан за прародител на славяните.

❓ Опитайте се да отделите фактите от измислиците в текста на Челеби. Каква е ролята на характера и настроението на Челеби в този портрет на Белград? Опитайте се да промените два или три пункта от неговото завладяващо описание с по-реалистични бележки. До каква степен градовете са етнически хомогенни? Какви са предимствата за градското население, сравнено със селяните?

► **И 50. Турчин, пътуващ с големи кошове за пресни плодове и зеленчуци.**

Hegyí, Zimanyi, p. 155, ill. 162.

IV–10. Резиденцията на влашкия княз Константин Маврокордат, описана от френския пътешественик Флаша (средата на XVIII в.)

Отидох до двореца за почивка на княза, който, както и княжеския дворец в [града], напомня все още за едно от основните си предназначения. И двата палата са манастири, разкрасени по някакъв начин от предшествашите го князе. Повечето от нашите второкласни частни резиденции изглеждат далеч по-добре и няма нито една в страната

ни, където мебелите да са по-лоши от тези тук. Следвах течението на Дъмбовица, река, която тече много бързо и никога не пресъхва. По нейното протежение има много воденици. Техните механизми не са особено интересни. Говоря за тях, само защото те дадоха възможност на г-н Андронаки, когато ми показа онези край портите на дворците, да ми каже, че градините са в много лош вид, че артезианските кладенци са изпочупени и че никой в страната не се осмелява да ги ремонтира, въпреки че князът би платил всяка поискана цена за това. Казах му, че ще им дам план за помпа, която не само ще пусне в действие артезианските кладенци, но ще докара течаща вода до всяка стая [...]. Князът изглеждаше много доволен от това и ме увери, че ще заповяда на някого да я построи колкото се може по-скоро.

Едва като видях как изглежда резиденцията му, добих отлично впечатление за неговата доблест, но също така успях да оценя и интелигентността, и сърцето му. Успях да открия навсякъде художника и човека с добрия вкус. Сбирката му от книги бе богата и изискана. Притежаваше ценни картини, прекрасни скулптури, множество различни уреди и части от много необичайни механизми, донесени му от Германия или Англия. Мисля, че заслужава моята похвала като кажа, че бе учен без преднамерени идеи и напълно безпристрастен. Можеше да говори всички европейски езици и бе запознат с най-важните писатели, които се опитваше да опознае колкото се може по-добре. Бях изумен от напредъка, който имаше по отношение на науката.

Călători, IX, p. 256.

❓ Защо авторът създава контраста между критиките си към лошата инфраструктура и възхвалите на качествата на влашкия княз? Изненадан ли е бил Флаша от изтънчеността на своя домакин? Защо? За повече информация относно Константин Маврокордат вижте текст II–22, по-специално бележка № 52.

► И 51. Шествие на пекарите в Истанбул (1720 г.)

Hegyí, Zimanyi, colour ill. 158.

IV–11. Устав на гилдията на бакалите в Мосхополис (1779 г.)

Първо, трябва да изградим любов между нас като основа за победа над всички неприятели. Второ, майсторите ще бъдат особено почитани, тъй като те ръководят младите и всеки, който не се подчинява на заповедите на майсторите ще бъде прогонен от гилдията като вреден и опасен [...]. Седмо, всеки брат, който е третиран несправедливо, обиден или компрометиран, не трябва да търси отмъщение на друго място, но трябва само да се яви пред гилдията и ще бъде въздадено съответ-

ното наказание. Осмо, ако бъде установено, че някой ругае по-старите или обижда почтени люде, които посещават пазара, трябва да бъде наложен с пръчки в пазарните складове и така да бъде върнат в подчинение. Девето, когато са повикани от майстора, подчинените трябва да прекратят всякакви други работи и да го последват, освен това, когато умре наш брат, всички ние трябва да присъстваме на погребението. Десето, всеки член, за когото се установи, че се побратимява с турчин, заради осолена риба, боб или каквото и да било друго, трябва да бъде изгонен от гилдията. Единайсето, магазините се затварят в неделите, но може да се стои пред вратата, и ако някой дойде и потърси нещо, може да му го даде; също и онези, които имат собствени магазини нямат право да излагат свои неща на други места [...].

Bees, pp. 527-528.

Какви са основните цели на бакалите? С какви средства смятат да постигнат тези цели? Различават ли се хората от Мосхополис в това отношение от занаятчиите в Западна Европа?

IV–12. Договор с чирак от остров Скирос (1793 г.)

Това писмо удостоверява, че Константис Айстратис се споразумява с Мastroиракис да приеме племенника му Стаматис на работа при него за две години, без заплата. Мastroиракис ще го научи на занаята си и ще му осигурява храна, дрехи и обувки. В края на втората година ще стане помощник, ще получава надница и ще му се дадат сечива. Ако Мastroиракис отпрати момчето, ще трябва да плати 30 гуруша годишно, а ако детето напусне преди края на втората година, то не ще има претенции към Мastroиракис, докато последният има право даже да си вземе всички дрехи, които евентуално е направил за него. Настоящият документ беше оформен пред надеждни свидетели. 1 май 1793 г.

И ако друг занаятчия примами момчето при себе си, той трябва да заплати осемдесет гуруша на Мastroиракис.

Папаянис, син на Христофис, свидетел
Йоргис Микарос, свидетел

Папа-Йоаннис, син на Ангелис, свидетелствам.

Antoniadi, p. 176.

? Какво мислите за този договор? Бил ли е справедлив за всички участници? Според вас не е ли било нужно и Стаматис да бъде попитан за мнението му по този въпрос?

► **И 52. Османски дечица на въртележка по време на байрамските празненства**

Негюй, Zimanyi, p. 149, ill. 154.

IV-13. Фетва на Ебу Сууд относно имперската забрана за кафенетата (третата четвърт на XVI в.)

Въпрос: Султанът, Убежище на религията, многократно забрани кафенетата. Но група престъп-

ници не обръщат внимание на това, а поддържат кафенета, за да изкарват прехраната си. За да привлекат тълпите, те наемат голобради чираци и подготвят средства за забавления, а също и игри, като шах и табла. Градските развратници, измамници и млади вагабонти се събират там, за да пушат опиум и хашиш. На всичкото отгоре пият и кафе, и когато се напушат, започват да играят на разни игри, занимават се с лъженаука и пренебрегват предписаните молитви. Според закона какво би се случило на съдия, който може да забрани тези кафеджии и пияници, но не го прави?

Отговор: На тези, които извършват подобни грозни деяния трябва да се попречи и да бъдат възпирани чрез сурови наказания и продължителен затвор. Съдии, които не се трудят да ги спрат, трябва да бъдат уволнени.

Imber, pp.93-94.

☞ Кафето се появява в Османската империя от Източна Африка в средата на XVI в. През XVI и XVII в. османските власти забраняват употребата му неколккратно, но без траен успех.

? Какви са аргументите на Ебу Сууд и каква е била житейската реалност в големия град?

IV-14. Кръчмарска песен от Сень

Всеки пее в града Сень
Но не и майката на Лука Десанчич
Тъжно броди тя из сеньските улици
И влиза във всяка механа
А кръчмите са пълни с хора
В една от тях открива Иве Сенянин
С трийсет други мъже
Пият вино и пеят
Ридае майката на Лука Десанчич
Влиза и им дума:
Бог да те благослови, сеньски капитане!
Да помага Бог, стара жено!
Майко на моя побратим Лука Десанчич!
Налива той чаша вино
И я подава с тези думи:
„Пий вино, стара жено!”

Mijatović 1974, pp. 39-40.

❓ Като имате предвид, че механата била обикновено място за социални контакти на мъжете, опитайте се да си представите защо сеньските мъже се съгласяват да пият вино с майката на Лука Десанчич. Дали защото тя е стара жена или защото е майка на техния другар?

IV–15. Евлия Челеби описва белградската баклава

Преди всичко най-известна в земите на Рум и в земите на Арабия и Персия е белградската баклава, която за пиршества по повод на царските празници се точи с големина колкото колело на каруца от 1000 кори [güllâç] и въпреки това е приготвена с чисто бяло брашно, масло и бадеми, и е изпечена в подземна пещ [tennur]. Толкова е голяма, че не може да се побере в [обикновена] пещ и всяка една може да нахрани повече от триста души. Тя е голяма, бухнала и вкусна, но ако пуснете монета от едно акче върху нея, тя ще потъне между корите. Това е най-висококачествената баклава, която правят. И подсладеният ориз [zerde], който имат, приготвен с бадеми и канела, с карамфил и шафран, е толкова вкусен, че няма нищо друго равно на него където и да било по света [...].

Evliya Çelebi, p. 199.

❓ Яли ли сте някога баклава? Разпространена ли е във вашата общност? Различава ли се от тази, описана от Евлия?
Какви османски ястия все още се готвят в страната ви? Какво от тях сте яли наскоро?

IV–16. Менюто на Шевки Мула Мустафа (Сараево, втората половина на XVIII в.)

Аз, бедният писар Шевки Мула Мустафа [...], една нощ, след като вечерях със семейството си, започнах да мисля какво трябва да правя и дали ще имам нещо за ядене на следващия ден. Не бях богат човек, зимнината ни беше свършила и нямах пари. Тези мисли не ми позволиха да заспя, разчитах на Бог, който се грижеше за мен и семейството ми до този момент. Това се случи в края на януари [Ербеин], когато денят е най-къс, по време на зимното слънцестоене. И наистина, в следващите дни, когато се прибирах у дома, имах за вечеря:

първата вечер – питка гьозлеме [гюзелма] и тут-мач;

втората вечер – млечни продукти [от мандрата];

третата вечер – топла халва и просеник с мед;

четвъртата вечер – чорба от булгур и кебаб от бърбеци;

петата вечер – дреболии [ширден], сирене и хляб;

шестата вечер – дреболии [ширден], сирене и хляб;

седмата вечер – питка гьозлеме, чорба и бюрек;

осмата вечер – кебаб и зелева чорба;

деветата вечер – чорба от извара и брашно [тархана чорба];

десетата вечер – кебаб с варено жито;

единайсетата вечер – кебаб с ярешка чорба и т.н.

Vašeskija, p. 54.

IVd. Живот на ръба на различни граници

IV–17. Османски воини-делии, описани от френския пътешественик Никола де Николаи (1551 г.)

Делиите са авантюристи, подобни на бойците от леката конница, чиято работа е да търсят приключения в най-опасните места, където имат възможност да покажат храбростта и смелостта си чрез своите военни подвизи. Ето защо, те с удоволствие следват султанската армия без

никакво заплащане (подобно на акънджиите), но повечето от тях са изхранвани и снабдявани на разноски на пашите, генерал-губернаторите [бей-лербейовете] и губернаторите [sangiaques], като всеки от тях има определен брой от най-храбрите и смели делии в свитата си. Живеят в земите на Босна и Сърбия, които, от една страна, граничат с Гърция, а от друга – с Унгария и Австрия. Днес ги наричат сърби или хървати, но те са истински

илири⁶⁷ [...]. Турците ги наричат делии, което значи „луди смелчаги“. Но те се самоназовават затацници [заточници], което на техния език означава „онези, които предизвикват хората“ [...].

Първият делия, когото видях, беше в Одрин [Адрианопол, Едирне][...].

Той изглеждаше по следния начин: долната част от кафтана му и неговите дълги, широки панталони, наричани от турците шалвар, бяха направени от кожата на млада мечка, с козината навън. Под шалварите носеше обувки или къси ботуши, направени от жълт сахтиян [safian], остри отпред и много високи отзад, с подковани подметки и обградени с дълги и широки шпори.

На главата си носеше шапка, подобна на тази на полските кавалеристи или на грузинците, която пада на едното рамо. Направена бе от петнистата кожа на леопард. Делията бе прикрепил на предната част широко крило от орел, което да му придава страшен вид. Други две крила бяха захванати с позлатени гайки към щита му, който носеше отстрани, висящ от колана. На лявата си ръка беше окачил меч [cimeterre] и кинжал, а на дясната бе провесил боздуган [busdegan] [...].

Няколко дена след като той напусна Одрин [...] го видях да язди прекрасен турски кон, покрит с цялата кожа на голям лъв [...]. Боздуганът му висеше от седлото и в дясната си ръка носеше дълго копие [...].

Освен това беше любопитно да го попитам с помощта на преводач [драгоман], към кои люде принадлежи и каква религия изповядва. Той ми отговори мъдро, като ми даде възможност да разбера, че е сърбин по народност [...]. Що се отнася до вярата му, каза, че когато е с турците, се преструва, че се придържа към техните закони, тъй като е християнин по рождение, по сърце и по собствен избор. И за да ме убеди в това, той издекламира неделната молитва, молитвата на Дева Мария и Символа на вярата на гръцки и на славянски.

Nicolay, pp. 226-227.

► И 53. Османски воин-делия (XVI в.)

Nicolay, p. 228.

? Сравнете описанието с изображението и направете списък с характеристиките на един воин-делия. Защо се сражава в османската армия, след като е християнин? Дали делиите могат да бъдат сравнени с „войнолюбците“, характерни за всички времена? Дайте пример от друго време и място.

IV–18. Институцията на кръвно братство на босненската граница (1660 г.)

[...] Онзи ден мюсюлманската армия [...] насъбра огромна военна плячка пред град Сплит. Но по

67. Илирите са древното население на Западните Балкани. Обща черта на ренесансовите текстове е да свързват населението на дадена провинция с нейните древни обитатели.

обратния път попадна в засада в прохода на планината Пролог.

Двете страни се сблъскаха [...].

Когато всичките ни конници и пехотинци, скачайки като сърни по стръмната, камениста почва, пристигнаха на бойното поле, и когато неверниците ни видяха, те ни нападнаха като стадо свине.

[...] Мюсюлманската армия спечели пълна победа [...] главите на 1060 врагове бяха отрязани, бяха взети 704 пленници [...]. Седемдесет героя от нашите бойци паднаха със смъртта на мъчениците... [...]

Един пограничен воин [гази] бе укрил християнски разбойник в някакви кожи. Когато бе съобщено на пашата за този герой и за неверника, когото укриваше, пашата се ядоса и нареди:

„Доведете ми незабавно този човек и пленника, когото укрива“.

Когато двамата пристигнаха на мястото на екзекуциите и пашата заповяда: „Палачо, бързо!“, героят прегърна пленника през врата. Плачейки и стенойки, той рече:

„Аман, велики везирю, този пленник и аз станаме кръвни братя на бойното поле, ние сме братя по вяра. Ако го убиеш, той ще отиде на небето с моята вяра и това ще ми навреди много; ако аз умра, вярата на този пленник, тъй като той е мой кръвен брат, ще остане с мен, и така и двамата ще отидем в пъкъл. Отново ще загубя“.

Той легна върху своя пленник и не искаше да се изправи. Тогава смелият паша попита: „Хей, гази, какъв е проблемът с този човек?“

Граничният боец [серхат гази] отвърна:

„Когато са в граничната зона, нашите герои попадат в християнско робство и в такъв случай те ядат и пият на масата, стават кръвни братя с християните и полагат клетва за вяроност. Християнинът се заклева на мюсюлманина да го отърве от робство у неверниците и мюсюлманинът дава своята клетва на християнина със следните думи: „Ако си взет в наш плен, ще те освободя от турците“. Така те си разменят клетви [ahd-ü eman] помежду си и казват: „Твоята вяра е моя и моята вяра е твоя“. „Нали така?“ „Да, така е“. След това пият взаимно от кръвта си. Така мюсюлманинът и християнинът стават кръвни братя. Този човек е спасил този мюсюлманин. Сега този неверник, в ръцете на тези люде, е пленник. Ако кръвният му

брат го укрие и го спаси, той е изпълнил дадената дума и клетва. Тогава ще вземе вярата си от него и ще му върне неговата. Ако този християнин бъде убит сега, ще отиде на небето, а мюсюлманинът ще иде в пъкъл заедно с вярата на неверника. Въпреки че не е записано, нито в мюсюлманската, нито в християнската свещена книга, това е нещо напълно обичайно в тази погранична земя“.

Когато казаха на пашата всичко това, той рече: „Пуснете ги и двамата“.

Двамата мъже се изправиха на крака и изчезнаха. Всички ние обаче останахме смаяни от този разговор.

Evliya 1996, pp. 145-148.

 Смятате ли, че подобно кръвно побратимяване е интелигентен начин за оцеляване в гранична зона или пък е предателски акт на побратимяване с противника?

IV–19. Османци молят за доктор от Рагуза (1684 г.)

Бъдете поздравени, почетени и горди, наши смели и достойни приятели, вие, князът и бейовете на Рагуза, от капитана на Габела и Неретва, и от другите аги на Габела. Нашият стар Абаз ага Сагравич е болен, той има газове и се е подул под кръста. Тук няма вещ в занаята, който да открие каква болест е това и който би могъл да го лекува успешно. Ето защо с това писмо ви молим най-учтиво да ни пратите доктор Никола Боляхнич от Стон.

Miović-Perić, p. 285.

 По какъв начин животът в граничната зона развивал религиозните и политическите разлики? Трябвало ли лекарят от Рагуза да отиде и да лекува османския ага?

IV–20. Писмо на Шимун Кожичич Беня, епископ на Модрус, до папа Лъв X (1516 г.)

[...] имайте предвид, Ваше светейшество, че сме притиснати от всякакви нещастия от всички страни. [...] Народът ни е принуден да сключи някакъв вид

съюз или мир с турците и да им плаща данък. [...] И моля Ви, чуйте нашите извинения, отправени в състояние на крайна беда. Внимателно разгледайте нашите справедливи искания; приемете молбите ни, всемогъщи Боже, Света Троице, света Вярю, за които пазим непоколебимата си вяроност, непокътната досега в най-големи затруднения и тревоги. Всички сърца са отворени за Вас и тайните желаниа на всекиго са Ви разкрити. Видяхте нещастията на народа си и знаете, че не можем да устоим повече пред лицето на врага. В крайна сметка, като не приемам укор, открито заявявам: боя се, скъпи Отче, че нашите бедни съотечественици поради нищета и отчаяние, може да бъдат принудени да се сражават на страната на турците и да грабят други християни.

Gluga, pp.84-85.

Каква е най-голямата заплаха, изразена в писмото на епископа на Модрус? Какви мотиви преобладават в това писмо – грижата за спасението на съотечествениците му или пък заплахата за християните извън Хърватско?

IV–21. Писмо на Фран Кръсто Франкопан до Гаспар Чолнич (1670 г.)

Сърдечни поздрави до теб, капитан-командир Чолнич! Благодарение на Господа хората ни пристигнаха и понеже са добре екипирани, получих писмо от началника [Зрински] да отидат там и да подготвят бунта. Ще работя денонощно, за да организирам началото на въстанието, колкото се може по-бързо. Хората ми и аз сме готови и нямам търпение да видя как нашите шапки ще се смесят с тюрбаните. Кълна се в Бога – австрийските военни [kriľaki] ще бъдат пометени.

Този път ще решим как и кога да ударим и ако е нужно, ще посетя босненския паша лично, за да решим въпросите и да се споразумеем относно началото на акцията. Уповавам се на Бог, че ще успеем да ударим врага право в сърцето и няма да позволим на немците [Plunderhosens (немски ез.) – „широките гащи“] да се осъзнаят. Ако началникът ме чуе, [...] всичко ще бъде наред и аз ще понеса товара, защото зная как да се оправям с немците.

Mijatović 1999, p.90.

Това писмо се отнася до т.нар. „заговор на Зрински“. Петър Зрински и Фран Кръсто Франкопан били видни хърватски благородници, които имали високи позиции в управляваното от Хабсбургите Хърватско през 60-те години на XVII в. Въпреки че и двамата първоначално се сражават смело срещу османците, те са недоволни от намеренията на Хабсбургите да укрепят абсолютизма за сметка на привилегированите съсловия и планират да отхвърлят управлението им с помощта било на Франция, било на османците. Зрински и Франкопан са екзекутирани като заговорници през 1671 г., но по-късно са прославяни като ранни борци за хърватската и / или унгарската независимост.

Оценете политиката, следвана от Франкопан, като имате предвид, че само няколко години преди да изпрати писмото до Чолнич, той написал следното в една поема: „Елате, любими братя, на своите нозе / Трябва да свалим рога от турската луна / За християнската вяра, за рицарството / За света и нашата чест / Не смятайте живота за такова благо“.

IV–22. Песен за хърватите, които нападнали Кладуша

Тадия Сенянин с тези думи говори:
 „Много бяха юнаците велики
 Ала само петдесет останаха
 Хайде, братя, да идем в равна Кладуша
 Да ограбим кулата на Оруш
 Нека турските еничари да видят
 Какви са котарските сердари!
 Както рекоха, така и сториха
 Отидоха в равна Кладуша
 Чак до кулата на Оруш капитан
 Грабиха, взеха стока от бялата кула
 Гониха турски момци и моми
 Насилваха из цяла Кладуша
 Гонеха пред себе си тлъсти волове
 Отвякоха табуни турски коне
 И се върнаха в Равни Котари
 Празнуваха месец
 Но можеха да празнуват и година
 Толкова богатства бяха взели.“

Mijatović 1974, p.102.

Сравнете хърватското нападение срещу османска Кладуша с османските набези, описани в извор I–10. Дали християните се държали по-добре от мюсюлманите?

IV–23. Крали Марко пие вино по време на Рамазана

Цар Сюлейман заповед издаде:
 Да се не пие по рамазан вино.
 Да се не носят долами зелени.
 Да се не запасват сабите ковани.
 Да се не тропа хоро пред бели кадъни.
 Марко хоро тропа с белите кадъни.
 Марко ми запасва сабята кована.
 Марко си облича зелена долама.
 Марко вино пие наред рамазана –
 Па си кара ходжи и хаджии
 И те с него руйно вино пият!
 [...]
 Цар Сюлейман вест си получава
 Па си вика двама вестоносци
 И им рече на Марка да кажат
 Че го царят пред дивана вика!
 [...]
 Цар Сюлейман на Марка тежко ми говори:
 „Марко, синко, зер ми ти не знаеш
 Че повеля строга имам
 [...]
 Лични люде лошо ми говорят
 Само тебе един споменават
 Че повелята ми газиш”
 [...]
 А Марко си на цар говори:
 „Татко мой, царю честити,
 Ако пия по рамазан вино
 Верата ми позволява
 Карам ходжи и хаджии
 С мене вино да си пият
 Да не гледат с жадни очи
 Дома механата не е
 Нека при мен да не идват!
 Ако нося долама зелена
 Млад юнак съм, много ми прилича.
 Ако нося сабята кована,
 С моите жълтици е платена.
 Ако тропам хоро със кадъни
 Аз съм, царю, ергенче напето.
 И ти, царю, ергенлък си карап!
 Ако капата си ниско нося
 Челото ми пламна, с цар говоря.

Ако сабята си остра вадя
 То е, щото гледам свада да не стане!
 Ако бой започне
 Горко ще пострада
 Онзи, който Марко пипне!”

The Serbian, pp. 209-215.

? Защо султанът издава тези забрани? Дали преобладават религиозните мотиви или пък по-скоро това е опит на държавните власти да обуздават непокорните лица? Какво е отношението на героя от баладата към султанската власт? Какво ни разкрива това за легитимността на владетелите?

IV–24. Християнско влияние върху албанците-мюсюлмани (ок. 1900 г.)

Християните влияят върху албанеца-мюсюлманин. Той пие вино и особено харесва бирата (успях да доставя бутилирана светла бира от Мюнхен), и се къпне в Богородица.

Fraser, p. 258.

? Как си влияели взаимно християни и мюсюлмани? Намерете други примери за взаимно влияние.

IV–25. Писмо от Петър Петрович Негош до Али паша Ризванбегович (вероятно от 1843 г.)

Аз, Петър Петрович, владика на Черна гора, кавалер на руския цар, изпращам сърдечни поздравии до моя побратим Али паша, кавалер на турския цар и везир на Херцеговина. Пиша ти само за да те известя, че получих писмото ти, в което ми казваш, че искаш твоите и моите хора да запазят междусъседския мир и злото да бъде изкоренено. Изненадан съм от твоите думи. Придържах се към онова, за което се споразумяхме в Дубровник и не позволявам на никакви херцеговски ускоци (бунтовници) да влизат в моята страна, докато ти, след като назначи стражници, им позволяваш да режат глави на истински черногорци, и да нападат и убиват пастири, да отнасят плячката и да вършат срещу хората различни видове несправедливости и беззаконие, непознати до този момент, и освен това им даваш дарове, ако ти донесат черногорски

глави. Дали се е чуло и видяло някъде по света едната страна да спазва мира и верността, а другата да нарушава доверието в мира и да прави каквото си иска? Аз се придържам към онова, за което се бяхме разбрали, а ти, ако искаш, назначи достойни мъже, а не хайдуци, които няма да тормозят обикновените хора.

Njegoš, *Izabrana pisma*, Beograd 1984, p. 129.

Състоянието на въоръжения сблъсък в Грахово е основният граничен проблем по времето, когато митрополит Петър II Петрович Негош (1813-1851) идва на власт. След серия конфликти и провалени споразумения, спорът бива решен с преговори, които се състояли в Цетине през ноември 1838 г. След това е сключен мирен договор между пратениците на везирите на Босна и Херцеговина и „независимата територия Черна гора“, чиято политическа независимост постоянно е оспорвана от османските паши. Жителите на Грахово са длъжни да плащат данъци на турските власти. Постоянните размирици между Черна гора и Херцеговина принуждават митрополита Петър II и херцеговския везир Али паша Ризванбегович-Сточевич да възобновят преговорите за разрешаване на граничните спорове. След тридневни преговори в Дубровник през септември 1842 г. те подписват договор, който подчертава, че е подписано споразумение за мир между „независимата територия Черна гора и пашалъка Херцеговина“. Така Али паша признава независимостта на Черна гора, която по-рано била призната и от везира на Босна. По този повод Негош и Али паша стават побратими. Те често си разменят писма, пълни с клетви за вечно приятелство.

IVe. Поглед към живота на жените

IV–26. „Царски” брак през XV в.

[...] Султан Мурат⁶⁸ събра армията, с която възнамеряваше да покори цялата земя на Деспота [Las-vilayeti]. Като чу това [деспот] Джурадж Бранкович⁶⁹ ([Vik-oglu] изпроводи отново пратеници. Той ги изпрати с безбройни дарове и послание: „Зестрата [чеиз] на дъщеря ми е готова. Пратете човек, който да вземе Вашата робиня.”

Пашите казаха на султана: „Предложението трябва да бъде прието” [...]. От Скопие проводиха съпругата на Исхак бей [...] те отидоха направо в Смедерево. Бранкович изпрати съпруги на аристократи-немюсюлмани, за да ги посрещнат, и устрои необичайно голямо посрещане. С голяма почит ги ескортираха до Смедерево [...]. Те направиха списък на зестрата на младата жена. Дадоха списъка

на Узбек ага. Историята продължава по следния начин: по този повод Бранкович казал: „Не дадох зестрата на дъщеря си, а на императора. Ако той поиска, може да я даде на робинята си, ако ли пък не – може да я даде на която и да е друга робиня”. Накратко казано, отведоха девойката в Едирне. Императорът не вдигна сватба за нея и рече: „Защо да правя сватба за дъщерята на един спания-неверник?”.

Elezović, p.18.

Защо династическите бракове се използвали за съюз между държавите? Какъв избор е имала принцесата в този контекст? „Използвани” ли са били жените? Как разглежда османският хронист брака на Мурад с Мара? Какъв вид менталност се разкрива от този извор?

68. Мурад II (1421-1451).

69. Вижте текст I–8, по-специално бележка 19.

IV–27. Албанските жени (ок. 1810 г.)

Не чувствам особено желание да говоря за морала на албанците. Техните жени, които почти всички са без образование и не говорят друг език, освен родния си, са възприемани като техен добитък и се използват като такъв, (но разбира се, от най-висшата порода), задължени са да работят и често пъти са наказвани с удари. Те наистина изпитват по-скоро презрение и отвращение към жените си и няма нищо в случайните им настроения, което би могло да напомня за онова, което ние наричаме нежни чувства. Но всички се женят за която могат, тъй като това е знак за богатство и тъй като искат да имат домашна робиня. Освен това, както и в повечето части на страната, жените не са толкова многобройни, както другия пол, булката често не носи зестра на съпруга си, а мъжът плаща на съпругата си и е задължен да събере около 1000 гуруша [пиастра] преди да се надява да се ожени.

Broughton, p. 136.

? По какви причини жените, упоменати в извора, са третирани така зле? Какво е мнението на автора? Опитайте се да си представите какво е неговото понятие за брак?

IV–28. Солидарност между християнките – мъченичеството на света Филотея (1589 г.)

По онова време [...] затворничките, които се намираха в Атина, идваха от различни места. Думите не могат да опишат скъпата покойна Филотея и степента на нейното съчувствие и милосърдие, а също и изкушенията, и опасностите, които изтърпя за спасението и възстановяването на тези поробени жени.

[...] Четири от пленените жени чуха за славата на светицата и когато намериха начин, избягаха от господарите си, които ги притискаха да променят вярата си, и отидоха, за да я открият. Тя ги посрещна с обичайната си загриженост и любезност, и ги научи как да се сдобият със смелост и да се изправят срещу опасностите, а също и да не оплакват робството си. Освен това, дълго

време се опитваше да ги върне по домовете им. Когато господарите на тези жени разбраха какво се случва, отидоха в нейния дом, взеха я насила и я изправиха пред мюсюлманския управител, който я тикна в затвора. Тази харизматична жена, едновременно с това и пълна със състрадание, беше готова да се пожертва, вместо да предаде онези молителки, и да покаже в действителност какво казва гласът на Евангелието.

Synaxaristis, pp. 325-326.

На 19 февруари Филотея умира от нанесените ѝ рани. Тя е провъзгласена за светица и става един от духовните покровители на Атина.

Какви са мотивите на Филотея? Дали действията ѝ са престъпление според османското законодателство?

► И 54. Атинянка (1648 г.)

Asdrachas, ill. 71.

IV–29. Устав на женския сапунджийски еснаф в Трики, Тесалия (1738 г.)

Жените от гилдията на сапунджийките – Стамуло, Василики, Маргарона, Архонто, Венето, Ангело, Пагона, Триандафилия, Хайдо и Екатерина, се представиха пред моя смиреност в качеството ми на председател и на почитаемите клирици и служители на нашата митрополия в Трики, и заявиха, че според стария обичай нито един мъж не може да бъде включен в гилдията или да упражнява този занаят.

Така те единодушно се съгласиха и ни помолиха да утвърдим това споразумение и да го включим в свещения кодекс; и ако някога в бъдеще, някоя от тях иска да запише в гилдията дъщеря си или снаха си, за да приготвя сапун, тя трябва да плати пет гуруша на гилдията, а също и да плати на другите гилдии.

Ако някоя от жените умре, никой няма право да взема нейните работни инструменти, които могат да бъдат разпределени само от жените от гилдията. Ако някой външен се опита да практикува занаята без разрешението на тези жени, в нарушение на това споразумение и на църковния указ, той подлежи на наказание от страна и на Църквата, и на турските власти, и трябва да плати десет гуруша на гилдията и петнайсет гуруша на Църквата. Определяме тази гилдия за свободна от мъже и трябва да бъде под грижата и помощта на клириците и чиновниците. След това този документ беше съставен, потвърден от моя смиреност, удостоверен от почитаемите клирици и служители на нашата митрополия в Трики, и включен в свещения кодекс: 27 юли 1738 г.

Giannoulis, p. 45.

? Какви механизми създават жените от Трики, за да защитят интересите си?

IV–30. Развод в село край София (1550 г.)

Записано в кадийския регистър за това, че немюсюлманинът, именуван Пейо, син на Радул, от село Биримирче, спадащо към София, се яви пред шериятския съд и в присъствието на съпругата

си, немюсюлманка, на име Стояна, дъщеря на Никола, по своя воля се изказа така:

„Дадох развод на споменатата Стояна по лъжливия ни обряд⁷⁰; от днес нататък тя е разведена”. След това изказване на заявителя, то бе потвърдено от поменатата Стояна, срещу която бе направено, и по нейно искане станалото в съда се протоколира.

[...]

Свидетели на станалото: Хайдар бей; елхадж Али, син на Сюлейман, призовкар, Сеид Касъм, син на Сеид Мехмед, мютевелия, преводач Синан, син на Абдуллах, и др.

Турски извори, 2, с. 104.

Този случай е специален, понеже разводът е легализиран от (мюсюлмански) кадийски съд. В повечето случаи разводите между християни били осъществявани само от християнски религиозни съдилища.

Защо според вас Пейо и Стояна искат развода им да се узакони от кадийския съд, успоредно с християнските съдилища?

► И 55. Туркиня с деца (1568 г.)

Nicolay, p. 142.

70. Тук това означава според християнския обичай.

IV–31. Кадийска регистрация на делото на кипърска жена, получила развод, след като приела исляма (1609 г.)

Хюсна, дъщеря на Мурад, арменска съпруга, казва пред съпруга си Мергери, син на Кулук, арменец: „Той винаги се отнася към мене жестоко, не го искам”. Той отрича. Тогава Хюсна бива почетена с исляма. След като тя взема името „Айше”, съпругът ѝ е поканен да приеме исляма, но той отказва, така че е разпоредено отделянето на Айше.

Jennings 1993, p. 141.

? Мислите ли, че приемането на исляма от Хюсна е искрено или пък начин да се отърве от жестокия си съпруг?

► И 56. Момиче от планините на Северна Албания (началото на XX в.)

Hegy, Zimanyi, p. 149, ill. 149.

► И 57. Туркиня в облекло, предназначено за извън дома – френска рисунка (ок. 1660 г.)

? Анализирайте начина, по който са облечени тези жени. Кои са специфичните османски елементи? Намерете други изображения от други части на Европа от същото време. Сравнете начина, по който са облечени.

IV–32. Кадийска регистрация на развод на мюсюлманин с християнка (1610 г.)

Юсуф, син на Мехмед от Лефкоша [Никозия], казва пред съпругата си Марием, дъщеря на Илиас, немюсюлмански поданик [зиммийе]: „Съпругата ми Марием е неверничка [кяфире]. Когато я поканих да приеме исляма, тя не се съгласи, така

че произнесох, че се развеждам с нея трикратно. Аз съм разведен. Тя е разведена”.

Jennings 1993, p. 141.

Мюсюлманското право позволява на мюсюлманин да се ожени за немюсюлманка, на която е разрешено да запази религията си. В този конкретен случай Юсуф използвал религиозните различия като допълнителен аргумент, за да оправдае развода. Обърнете внимание и на твърде опростената процедура на развода при мюсюлманите.

По-лесен ли е мюсюлманският развод от християнският?

IV–33. Прелюбодеяние на еничарин с мюсюлманка в Истанбул (1591 г.)

За мен е невъзможно да не разкажа историята на една туркиня, която имаше афера с нашия еничарин Мустафа. Тя беше млада и лицето ѝ беше доста хубавичко. Мустафа я поканил, за да се позабавляват един следобед, и аз го снабдих със свещи и с най-доброто вино. За мен виното беше особено добро, тъй като беше от Бохемия. Дамата имаше възрастен съпруг, който не ѝ се доверяваше особено. Тя не знаеше как иначе да достигне мястото на срещата навреме, тоест в уречения момент, точно преди залез (нашият сержант обикновено излизаше тогава за молитвите си). Така тя каза на съпруга си, че отива на баня. Взела и две прислужнички, които носели дрехите ѝ, както обикновено, и които вървели точно след нея и преминали пред нашата сграда.

Обществената баня на красавиците не била далеч. Рука, съпругата на турския султан, наредила да се построи тази баня и входът за мъже бил забранен под страх от смъртно наказание. Жената, докато се движела по улицата и преминавала покрай нашата сграда, известила еничарина, че ще дойде на срещата. Подозрителният съпруг вървял малко след нея и когато влязла в обществената баня, застанал отпред и я зачакал.

Но кой може да победи женското лукавство? Тя преминала покрай къщата ни в зелена дреха, но в обществената баня се преоблякла в други одежди, които донесла със себе си, и като оставила въ-

тре прислужничките си, излязла и се срещнала с еничарина, облечена в червено. Той я посрещнал, поздравил я в жилището си, забавлявал я отлично и след вечерята я оставил да си излезе отново през задната врата.

Тя отишла в обществената баня за втори път, изкъпала се и се върнала у дома със съпруга си. Не мога да не се възхищавам на лукавството на жената до степента, която то заслужава, и много пъти аз и еничаринът се смеехме, когато си спомняхме този случай.

Mitrowitz, pp.107-108.

Венцеслас Вратислав фон Митровиц придружавал австрийския посланик в Истанбул през 1591 г. и се изявил като тънък познавач на османското общество.

Какво е отношението на автора към прелюбодеянието?

IV–34. Коментарите на лейди Мери Уортли Монтегю за османските жени (1717 г.)

Никога в живота си не съм виждала толкова изящни коси. Наброих сто и десет от тези плитки у една жена, всичките естествени. Но трябва да се има предвид, че всякаква красота тук е много по-разпространена, отколкото у нас. Странно е да се види млада жена, която да не е много красива. Те имат по природа най-красивия тен в света и по принцип големи черни очи. Мога да ви уверя с голяма достоверност, че дворът на Англия, макар и да смятам, че е най-изящният в християнския свят, не може да покаже толкова красавици, колкото са тези, които се намират тук под наше покровителство.

По принцип оформят веждите си, и гъркините, и туркините имат обичая да очертават очите си отвътре с черна тинктура, която от разстояние или на светлината на свещите им придава още по-тъмен цвят. Предполагам, че много от нашите дами биха били твърде доволни да узнаят тази тайна [...]. Що се отнася до морала им или доброто поведение, мога да кажа, като Арлекин, че те са такива, каквито са и вашите, и че турските жени не извършват по-малко грехове, понеже не са християнки. Макар че аз съм слабо запозната

с техните методи, не мога да се сдържа да не се удивя на изключителната им дискретност или пък на крайната тъпота на всички писатели, които са разказвали за тях.

Много лесно е да се види, че имат далеч по-голяма свобода от нас: нито една жена, от какъвто и да е ранг, няма право да излиза на улиците без два муселина – един, който покрива лицето ѝ изцяло, с изключение на очите, и друг, който покрива дрехата ѝ от главата надолу и виси до средата на гърба ѝ. Формите им са напълно прикрити от нещо, което наричат фередже, без което не се появява нито една жена от която и да е прослойка. [...] През зимата е от вълна, а през лятото е просто парче коприна.

Следователно можете да се досетите колко ефикасно ги прикрива това, така че не може да бъде разграничена богатата дама от робинята ѝ, невъзможно е и за най-ревнивия съпруг да познае съпругата си, когато я срещне, и нито един мъж не би се осмелил да докосне или да последва жена на улицата.

Този вечен маскарад им дава пълната свобода да следват влеченията си без опасност да бъдат разкрити. [...] Нито пък трябва да се опасяват много от раздражението на съпрузите си онези жени, които са богати, тъй като разполагат с всичките си пари, които вземат със себе си при развод, с добавка, която съпругът е длъжен да им даде. [...] Вярно е, че законът им позволява по четири съпруги, но няма случай на почтен мъж, който да ползва тази свобода, или пък жена от потекло, която да изтърпи такова нещо. Когато съпругът се окаже неверен, ако това изобщо се случи, той държи любовницата си в отделна къща и я посещава колкото се може по-дискретно, така както е и с вас. [...]

Така виждате, скъпа сестро, нравите на човечеството не се различават толкова много, колкото се опитват да ни накарат да повярваме нашите пътеписци.

Montagu, pp. 70-72.

? Лейди Монтегю е съпруга на британския посланик в Османската империя. Нейните писма разкриват не само литературен талант, но и остроумие и дълбоко познание за османското общество.

Като имате предвид разказа на Митровиц (извор IV–33), преценете дали лейди Монтегю е права за предимствата на мюсюлманското облекло за неверните жени.

Защо лейди Монтегю сравнява положението на османските жени като по-благоприятно от онова на британките? Дали това е просто дух на противопоставяне или тя предоставя и валидни аргументи?

Очертайте разликите между позициите на различните жени в Османската империя. Какви са главните причини за тези разлики? Религията? Социалното положение? Индивидуалното поведение?

ГЛАВА V

Елементи на кризата

Мнозина историци смятат, че в края на XVI в. Османската империя започва да запада и че това продължава повече от три века, до пълното разпадане на империята в началото на XX в. Други не са съгласни и поставят началото на упадъка или през 1683 г., когато се проваля втората османска обсада на Виена и империята започва да губи войни и територии в Европа, или пък в началото на XIX в., когато Османската империя е включена икономически и политически в световна система, доминирана от Запада. Темата за османския упадък, въпреки че е разработена широко в историческите изследвания през XX в., не е напълно нова конструкция.

Същата тема постоянно се появява в писанията от XVI и XVII в., когато османски учени твърдят, че „добрия стар ред“ на „златната епоха“ на Сюлейман I (1520-1566) е разрушен от безпорядък и корупция. Историците наскоро деконструираха този образ, показвайки, че той е бил идеологическо оръжие в борбите сред османския елит.

Съвременните проучвания показват също, че Османската империя успява да преодолее кризата от края на XVI и началото на XVII в. чрез процеси на модернизация, монетаризация и бюрократизация, които, всъщност, наподобяват развитието в най-важните европейски и азиатски монархии през ранното Ново време. По този начин те подкрепят аргумента, че XVII и XVIII в. не са период на постоянен упадък, а на сложна модернизация, и в много отношения дори период на ръст и развитие.

Тази гледна точка не изключва присъствието на многобройни кризисни елементи. Хората, които живеели в Османската империя, били, подобно на съвременниците им из целия ранномодерен свят, подложени на сурови изпитания и натиск. Най-напред, често пъти дори физическото оцеляване е трудно. Реколтите са уязвими от природните бедствия. Пожари унищожават както натрупаните богатства, така и базисните условия за живот, внезапни болести атакуват хората, които не притежават познания и средства, за да ги лекуват. Данъчното облагане е сериозно изпитание за повечето домакинства. Постоянните военни действия стават по-скъпи и отслабват османските финанси. За да натрупат приходи, властите или увеличават данъците, или девалвират парите, но тези мерки не стигат, за да се балансира бюджетът. Продажбата на служби и откритото подкупничество са средства за привличане на частен капитал в системите за функциониране на държавата, но също пораждат мрежа от незаконни връзки, които позволяват на малки групи чиновници и посредници да източват ресурси и от държавата, и от данъкоплатците.

Тази глава отразява както разразяването на различни кризи, така и усилията да се очертаят приемливи решения за тях. Възстановяването на добрия стар порядък е една от възможностите, а друга – търсенето на пътища извън османската система. Изворите очертават разнообразието от конкретни отговори на предизвикателствата на различните кризи и също така сериозните последици от някои от тези отговори.

Va. „Природни“ бедствия

V–1. Глад в Истанбул (1758 г.)

В тази година хората се стичаха в Истанбул, тъй като в повечето области имаше глад. Поради това гладът се появи и в столицата, и хлябът започна да не достига. Няколкостотин мъже стояха на опашка пред всяка пекарна. Те грабеха полуиз-

печените самуни. Старите хора, жените и раята оставаха гладни. [...] По тази причина хората започнаха да купуват ориз в големи количества. Появи се обаче и недостиг на ориз. С оглед на това, че приближаваше месецът на постите и че мюсюлманите не бива да страдат, беше издадена заповед през месец Шабан, която въведе квота

от две оки⁷¹ ориз на човек. Но в последния ден на месец Шабан няколко злонамерени жени нахлуха в склада на един зимми⁷², търговец на ориз. Една от тези жени извади голям нож и нападна зиммията. Той избяга и те разграбиха ориза. Командирът на еничарите, Налбанд Мехмед паша, след като чу за инцидента, отиде в района, за да предотврати разграбването. Той не само не спря разграбването, но го напсуваха и го опозориха.

Поради това командирът изпрати своя куриер Кузуджу Мехмед ага при великия везир. Гореказаният Кузуджу Мехмед докладва: „Когато пристигнах при него и му разказах всичко, той слушаше свирнята на едни музиканти. Не бе обезпокоен. Просто ми каза да взема домакина на еничарите на въпросното място. Отведох го там. Жените го видяха и се разпръснаха“.

След този скандал командирът на еничарите беше уволнен и на следващия ден домакинът на еничарите [...] беше назначен на негово място... Благодарение на силните ветрове, два дни по-късно пристигнаха кораби, натоварени с ориз и отново имаше ориз.

Şemdanizâde, pp. 16-17.

Снабдяването на един много голям град като Истанбул зависело от реколтата в различните провинции. Въпреки усилията на османските власти, моменти на смърт и паника не можели да бъдат избегнати и водели до нарастване на цените и до безредици сред народа, които можели да станат и политически взривоопасни. Гладните бунтове, често предвождани от жени, са познати не само в Османската империя, но и в Западна Европа в епохата на ранното Ново време.

Опишете икономическите и психологическите механизми за справяне в периоди на оскъдица в Истанбул. Защо жените били главни действащи лица в гладния бунт? Би ли ограбила тълпата склада на мюсюлманин-търговец на ориз? Биха ли реагирали по-остро властите?

V–2. Земетресение в Истанбул (1766 г.)

[...] на третия ден, който беше 12 Зилхидже и 14 май, четвъртък [...], половин час след изгрев слънце, се случи внезапно голямо земетресение. Поради силата му хората изгубиха всякаква на-

дежда и останаха вцепенени. Всички постройки, хора и животни бяха съсипани. Тези, които оцеляха се покаяваха за греховете си и обновиха вярата си. След четири минути земетресението стихна. Истанбул бе в прах и дим. След като димът се разсея, се видя, че джамията на Завоевателя е напълно срутена. Джамията на султан Баязид и тази на Михрима бяха силно пострадали. Ханът на продавачите на захар, молитвената зона [Дуа Мейданъ] в покрития базар, а също и пазарът на шапкарите и зоната на Безистена бяха засегнати. Старият дворец, стените на Истанбул, [цитаделата на] Седемте кули, Везир Хани, Робският пазар, други тухлени и каменни ханове и джамии, и някои дървени домове бяха повредени. Някои сгради в Галата и Юскюдар бяха засегнати. Дори на пръв поглед непокътнати сгради пострадаха, като щетите станаха явни по-късно. Новият дворец също така пострада в градежа и стените си. Установено бе, че са загинали 4000 души. Наистина, тъй като Истанбул има формата на триъгълник, няма откъсване от земетресенията и огъня.

Şemdanizâde, pp. 85-86.

Защо джамииите претърпели по-големи щети от останалите постройки в Истанбул?

V–3. Чума в Букурещ (1813 г.)

През месец октомври смъртта овладя положението със средства, невиджани до този момент. Градът като че избухна и хората бягаха накъдето им видят очите. Мястото опустя. Но какво ли можеше да се види в него? Накъдето и да се обърнете, бихте чули: „Мини настрана, идват гробарите с труповете“ – осем или десет от тях, мъртвите, натрупани един върху друг, следвани от група хора в дрипи и плачещи деца. И ги носеха през порутените квартали, тъй като вече не можеха да им помогнат по никакъв начин, и лежаха мъртви из улиците, докато гробарите дойдеха с техните катафалки и ги отнесяха.

Що се отнася до нас, живите, смятахме се вече за мъртви и обикаляхме наоколо зашеметени. После започнаха да се погребват взаимно

71. Османска мерна единица, около 1,283 кг.

72. Немюсюлмански поданик.

в градините си, докато те не се препълниха. Там, където тя (заразата) се разпространи, само двама от десет души бяха все още живи, а на други места не оцеля дори и един на десет. А колко много можеха да се видят да обикалят, някои от онези, които оцеляха от болестта или други от тълпата. Свещениците умираха в църквите си. Други бягаха. Свещените църкви оставаха без никой, който да извършва службите, и сърцата ни се късаха да ги гледаме по този начин. Бедните квартали останаха безлюдни.

И смъртта присъстваше навсякъде по ужасяващ начин, от август до януари. После, от януари, тя отслаби силата си. Собствениците на големите къщи не излизаха изобщо от тях, освен може би важните боляри, които се затвориха в своите имения и бяха охранявани от цели армии. Що се отнася до тук, до Букурещ, как да го кажа, имаше хора, които да погребват мъртвите, дори

когато понякога кучетата ръфаха някои от телата в градините, които от страх не бяха закопани достатъчно дълбоко. В селата, но и извън тях, както гражданите, така и селяните бяха изяждани от кучета, понеже нямаше кой да ги погребе [...].

А също и в болниците трупаха купове от стотици тела – млади мъже и жени, деца, старци, богати и бедни, и всички тези трупове се разлагаха. След това прокопаваха ровове и ги хвърляха в тях, един върху друг, циганина, болярина, евреина и арменеца, без да ги третират различно.

Corfus, pp. 340–341.

? Какви национални, религиозни и социални разлики имат значение при подобно крайно бедствие? Какво е да си „жив умрял“ в град, поразен от чумата? По какъв начин бедствията потискат човечността?

Vb. Политическата криза в Истанбул

V–4. Решения за кризата в Османската държава в трактата на Кочи бей (ок. 1630 г.)

Написах този трактат и го предадох на възвишения, велик султан, така че да бъде осведомен относно причините за злочестините и промените в този свят и, по Божията милост, да открие лек за тях. По този начин султанът може да оправи нещата. Нека се знае най-напред, че основата на реда в царството и сред хората е спазването на религиозните правила и на религиозния закон, Шариата. На второ място, султанът трябва да се отнася милостиво и да съблюдава правата на всички съсловия, на учените, които се грижат за делата на поданиците, които са му поверени от Бога, а също и на воините, които отдават живота си по пътя на войната [газа].

Той обаче трябва да наказва и да се отнася лошо към недостойните. По подобен начин трябва да спазва и поддържа законите на покойните султани, които са в сила. Вярва се, че по този начин нещата ще се подобрят и ще се подредят, и престижът на държавата ще бъде възстановен. Редът принадлежи на султана.

Koçi Bey, p. 19.

През втората половина на XVI и през XVII в. се появява обширен корпус от османска литература, която описва симптомите на политическа криза и се опитва да предложи подобрения в управлението. Повечето от тези съвети обаче акцентират върху мерки, насочени към възстановяване на „добрите стари времена“, и нямат особена практическа стойност.

Дали съветът на Кочи бей съответства на конкретните причини за кризата или е доста по-общ? Какъв съвет би могъл да бъде по-ефективен?

V–5. Пратениците на молдовския княз Константин Маврокордат привездат доводи, че е необходимо да подкупят много хора в Истанбул (1741 г.)

Ваше височество, Вие ни укорявате за дадените дарове, но ние нямаше да успеем в нищо, ако не бяхме ги дали. Във всеки случай не е правилно и изобщо да не се дават подаръци, тъй като времената са такива, че и Портата на великия везир,

и онези около него са извънредно алчни, и всеки, дори най-незначителният от тях, е като див звяр. Когато искат нещо, те първо се обръщат любезно, после започват да ругаят, като използват властта си и заплашват, така че никой не може да постъпи другояче. В империята няма монархия, такава, каквато имаше при управлението на Ибрахим паша⁷³. По подобие на великия везир, всеки един висш сановник от Външната служба е като независим везир. Началникът на куриерите [чаушбаша] е толкова могъщ, колкото и заместникът на великия везир [кетхуда], а началникът на чиновниците [реис] – почти толкова.

Тези, които следват великия везир са зверове, подобни на онези отвън. Хаяти, както го познавате, е негов заместник, и не среща никакво затруднение да говори директно на агата на момичетата [darisadet] – бившия писар [jazegij] Али ефенди, като говори от негово име и всичко е в неговите

ръце; Есад молла е кандидат за поста мюфтия; Пиризаде е личен съветник; Кара Халиф Ефенди-заде е високо почитан; Амеги има огромна власт и е по-близък с великия везир, отколкото Хизриели с агата на момичетата. Ние сега оставяме настрана онези с по-малко значение като Чаушзаде, Сахир бей и някои други, които, ако не са купени, жилият като оси и оставят смъртоносни рани.

Murgescu, pp.165-166.

? Сравнете и съпоставете препоръките на Кочи бей и реалността, описана от молдовските пратеници. Чиста случайност ли са подкупите или пък приета част от системата? Възможен ли е бил отказът от даване на подкупи? На каква цена?

Vs. Войни, въстания и размирици

V–6. Селяни, бягащи в градовете (1665 г.)

Жителите на селата Кокре и Годяково от Прилепска каза отидоха в шариатския съд, заедно с войводата Ибрахим, войвода на Прилепския хас, едно от именията на моя велик везир [...], и съобщиха, че селата от споменатото имение са свободни и никой не бива да се меси там.

Но генерал-губернаторът [бейлербеят], губернаторът [санджакбеят] и други чиновници, заедно с много хора и конници стоят там и освен че вземат храна като овце, агнета, мед, зехтин и други продукти без пари, също така ги притесняват като искат пари за нередовни данъци [текиялиф-и шака], макар и да нямат почитаема заповед за подобни действия.

Поради това раите от селата Вепърчани, Пещани, Дунье и Кален от споменатото имение, които са се заселили отдавна там, избягаха от селата през 1662, 1663 и 1664 г., и се заселиха в градовете и селата на нашата каза. Споменатият войвода отиде при тях и тъй като избягалите поданици не

искат да се връщат, изпрати доклад, в който моли за почитаема заповед.

Поради това тази заповед беше написана при условие поданиците да не бъдат притеснявани повече с искания за незаконни данъци без почитаема заповед. Поданиците, избягали от споменатите села, които са отбелязани в регистрите [дефтер] на имението, трябва да се върнат обратно в старите села и да се заселят отново там.

Одбрани, I, с. 282-283.

? Защо селяните бягат от селата си? Как реагират чиновниците? Дали реакцията им е адекватна?

V–7. Въстанието на Мехмед ага Бояджиоглу в Кипър (ок. 1680 г.)

[...] разказ за въстанието на прочутия Мехмед ага Бояджиоглу, което изглежда се случило около 1680 г. Този разказ научих от онзи достоен господин, мосьо Беноа Астие, консул на Франция, който, до

73. Ибрахим паша Невшехирли, велик везир от 1718 до 1730 г.

настоящата 1788 година, председателстваше по един много достоен начин почтената гилдия на френските търговци в Кипър [...] твърденията му, по неговите собствени думи, са: „Научих нещо от народната традиция и получих отлична информация от устата на един турчин на възраст 97 години и от един почти толкова възрастен грък, като и двамата са били очевидци на въстание, случило се преди около осемдесет години на този остров и продължило цели седем години.

Тогава Кипър, подобно на Родос и островите от [Егейския] архипелаг, бил под управлението на османския адмирал [*капудан паша*]. Годишният данък [харадж], дължим на Портата, бил събиран от специален събирач [*хараджи*]; маишет бил събиран в полза на адмирала, а данъкът в натура (*нузул*) бил определен за издръжката на губернатора, изпращан от онзи офицер [адмирала] [...] Агите от Левкозия, които събирали тези налози, първо един, а после друг от тях, влезли в съперничество и разпра; после грабнали оръжията и се нападали взаимно, докато Мехмед ага Бояджиоглу не наложил властта си над всички тях, бил провъзгласен за водач и се държал като бунтовник в продължение на седем години. Той плащал ежегодно на събирача, изпратен от Портата, определения данък, за който до този момент събирачите трябвало да се молят и имали навика да задържат за себе си.

Назначил за управители верни нему хора във всички околии [*казилик*]. Портата, научавайки, че този Бояджиоглу престанал напълно дори да симулира подчинение, изпратила в Кипър Чолак Мехмед паша с армия, за да възстанови реда. Те ги приели в Левкозия, но след няколко месеца, когато той се опитал да утвърди властта си над речения Бояджиоглу, бунтовникът го принудил да напусне Левкозия и да се оттегли в чифлика на Кубатоглу, където живеел като говедар, и били взети всякакви мерки до министерството да не достигнат новини за настоящото му положение. Но въпреки това вестите стигнали скоро дотам и незабавно било наредено на Чифутоглу Ахмед паша да прекоси от Карамания в Кипър с въоръжен отряд, за да освободи Чолак Мехмед паша и да помете бунтовническия главатар. Съответно, Ахмед паша преминал морето, дебаркирал край Аканту и се отправил директно към Китрея, за

да завладее веднага водениците, така че да не може да се мели никакво жито и да се прекратят доставките за Левкозия, крепостта на бунтовниците. Там той останал два месеца и Чолак Мехмед дошъл да се срещне с него. [...]

Градът се озовал без хляб и пашата, като знаел, че оня има подкрепа, макар и никой да не смеел да се обяви в защита на бунтовника, предложил на Бояджиоглу да му разреши да се оттегли, изпращайки му охранителна грамота. Бунтовникът, като видял, че пашата има повече привърженици в града, го напуснал през нощта, придружен от доверени телохранители и най-напред се отправил към Левкара, а после към Левка, където заместникът на пашата [кехая] го изненадал, убил двайсет и осем от неговите хора и взел трийсет и двама други в плен. [...]

Преследван от всички страни от войниците на пашата, онзи се отправил за Амохостос (Фамагуста) в пълна тайна, като се надявал да се укрепи там, но преди да стигне, портите били затворени и войската на пашата разбила малцината останали му войници. Той избягал само с шестима души в Пила, после в Ларнака, като възнамерявал да замине за Лемесос (Лимасол), но бил заловен в околията Койланон и отведен в Левкозия, където пашата го обесил през нощта, а на сутринта бил изложен с последователите си, които били провесени живи, на куки през брадичката. И така, след период от седем години, приключило това въстание. Всички негови привърженици и няколко бунтовнически водачи били заловени и умъртвени.

Luke, pp. 32-35.

Какви възможности са имали хората, вдигнали бунт в Османската империя? Какво бихте направили вие на тяхно място? Сравнете съдбата на различни бунтовници в Османската империя. Доколко приемливо било да се преговаря с властите?

V–8. Доклад до папата относно Чипровското въстание (1688 г.)

За [католическия] архиепископ на България, Йоан Стефан Кнежевич, и за Георги Пеячевич се отбелязва следното:

След като гореспоменатият архиепископ бе

увещан и окуражен с частно писмо от император Леополд да окаже съдействие за щастливия изход на християнското дело, той изпратил своя братовчед Георги Пеячевич с български войски към Карансебеш и Сикловар при генерал Ветерани. По пътя [Пеячевич] се присъединил към войските на сърбите и [заедно] с подпомогналите ги власи успешно превзели Оршова, като обезглавили почти всички турци.

Но когато през 1688 г. споменатият Георги със [своите] българи, четиримата капитани на Копилонец, четиримата на Чипровец и други, заедно с [хусарите] на Чаки, пожелали да разсекат бойния факел на Тьокьоли⁷⁴ (и да го унищожат), предадени от дезертьор, претърпели такова кърваво поражение, че много хиляди българи изгубили живота си в завързалата се неочаквано битка при Кутловица.

След нея остатъците [от бойните отреди] се оттеглили към Чипровец и известно време храбро и успешно отбранявали срещу Тьокьоли набързо укрепения град, като не желаели да го предадат, въпреки че [служейки си] с името на християнин, той [се опитвал] да ги подмами и им обещавал почести и богатства в Трансилвания. Най-сетне все пак градът бил превзет с пристъп и завладян от стеклите се турски и татарски пълчища, и всичко, заедно с цялата обширна околност, било унищожено с огън и меч. Говори се, че огромните богатства, натрупани в течение на много години и увеличени по време на дълготрайното мирно съществуване, били изнесени с повече от сто коли. Обаче оттук никой от християните не успял да спаси нещо освен живота си и при това твърде трудно и малцина.

Списаревска, с. 201-202.

След османското поражение край Виена (1683 г.), армиите на Хабсбургите овладяват Буда (1686 г.) и Белград (1688 г.) като създават впечатлението, че падането на османската власт в Югоизточна Европа е предстоящо. Католическата общност около Чипровци в България се опитва да извлече полза от напредването на хабсбургските войски, но въстанието е потушено и общността е унищожена, а оцелелите бягат във Влахия и Трансилвания.

Защо въстават българите? Защо Тьокьоли и неговите християнски воители потушават българското въстание?

V–9. Сърбите бягат, бойки се от османски репресии (1690 г.) – свидетелството на Атанасие Дякон Сърбина.

И сърбите се качиха на лодките [...]. Имаше повече от 10 000 лодки и всички плаваха срещу течението на Дунава, и достигнаха до град Буда, който е под властта на [хабсбургския] император. Така Господ нанесе на сръбските земи три рани, от които Давид получи само една в своя град: първо – смърт, после – отново меч и смърт във водата, робство и жесток глад, така че сръбският народ нямаше друг избор, освен да яде кучешко месо и плътта на умрелите, които бяха погинали от глада.

Всичко това се случи по мое време и очите ми видяха телата на умрели сърби навсякъде по улиците на Белград. Селата и пътищата му бяха пълни с мъртъвци, които не бяха погребани. Онези, които бяха още живи, нямаха никакъв вид, нито притежаваха човешка хубост. Те бяха почернели от глад и лицата им бяха като лицата на „етиопците“, и така умираха, като оцеля по-малко от една десета от тях.

Agarova-Ilić, pp. 134-135.

Подобно на българите католици от Чипровци, мнозина православни сърби сътрудничат с Хабсбургите през 1688-1689 г. Но през 1690 г. османците отново надделяват и овладяват повторно Белград. При тези обстоятелства множество православни сърби бягат и са заселени със значителни привилегии в териториите, контролирани от Хабсбургите (Славония и Унгария).

Опитайте се да отграничите позоваванията на Библията от разказа на Атанасие Сърбина. Какво остава като неоспорим исторически факт?

V–10. Молдовско въстание срещу османците (1711 г.)

И после княз Думитрашко [Думитрашко-водъ, воевода] свикал болярите си – онези, които ос-

74. Имре Тьокьоли, водач на антихабсбургската съпротива сред унгарската аристокрация. С воините си (куруци) той се сражавал на страната на османците във войната от 1683-1699 г.

танали с него, а това били: канцлерът [логофът, логотет] Николай Костин, магистратът [ворник, дворник] Йон Стурдза, магистратът Йордаки Русет и ковчежникът [вистиерник] Илие Катарджиул, и им казал, че е повикал руснаците и че те вече прекосявали река Прут при Загаранце.

И после всички боляри, като чули това, се зарадвали и отговорили радушно на княза [водъ], като рекли: „Това би било добре да се направи, Ваше височество, защото ние се бояхме, че ще отидете при турците и планирахме, ако отидете при тях, да ви оставим и да се поклоним на руснаците”. И те били доволни.

Само Йордаки Русет, магистратът, рекъл: „Действали сте прибързано, Ваше Височество, като повикахте руснаците. Трябваше да изчакате, Ваше Височество, за да видите каква е реалната им сила”. Княз Думитрашко отвърнал със следните думи: „Нямам повече време да чакам, боях се, че турците ще ме заловят. И тъй мнозина от вас вече ме изоставиха, и вие не споделяте моите мисли и вяра”. И тогава княз Думитрашко яхнал коня си и отишъл да посрещне русите на река Прут [...].

После молдовците, щом видели руснаците, понеже били свикнали да грабят, започнали да го правят, някои организирано, а други в безредие, а когато видели, че положението се нажежава, започнали да избиват турците и да вземат някои като пленници, едни в Яш, а други в други градове, където и да ги откриели, из цялата страна.

И им отнемали парите, съкровищата, конете, дрехите, воловете, овцете, меда, восъка и всичко друго, което успели да намерят. И бакалиите били изпразнени на улиците, така че и децата можели да си натъпчат джобове. И всички баби имали достатъчно стафиди, смокини и фъстъци. И турците, които не били избити, били отведени голи при княза като роби. Някои обаче били скрити от приятелите си, ако можели да стигнат до тях. И след това турците, укрити от приятелите си, били от голяма полза за онези, които им дали подслон.

Neculce, pp. 540-542.

Руско-османската война от 1710-1711 г. поражда надежди сред православните в Югоизточна Европа, че Петър Велики (1682-1725), който побеждава Швеция през 1709 г., ще успее да ги освободи от османска власт. Молдовският княз Димитрие Кантемир (1693; 1710-1711) се присъединява към русите, но не успява да предотврати тяхното окончателно поражение в битката при Стънилеци (1711 г.).

Били ли са болярите напълно покорни по отношение на княза, или са имали свои политически планове? Сравнете този извор с извор II-21. Какви са причините за антитурските насилия в разгара на въстанието? Дали всички християни-молдовци одобряват това насилие? Какви биха могли да са мотивите на помагачите?

V-11. Доклад от венецианския главен надзорник за Далмация относно влиянието на Шчепан Мали в Черна гора, 1767 г.

Само едно обикновено писмо от този реформатор, който се самоназовава Шчепан Мали, адресирано до гражданите на Черна гора, което ги призовава да се обединят и да живеят в хармония, бе достатъчно, за да се съгласят и да спазват изискванията му... Не може да не се учудим и да не се възхитим как това създание успя да направи такава силно впечатление. Просто неразбираемо е как свободни хора, които не признават никакви принципи на дисциплината, внезапно спират да съблюдават закона, смятан за най-висш от всички божествени и човешки закони – закона за кръвното отмъщение, и то насърчени само от едно обикновено писмо. Обстоятелството, че същите тези хора изоставиха жестокостта, така дълбоко вкоренена в тях, надхвърля въображението ни. Според мене уважението на тази нация към руския цар е толкова голямо, че дори само сянката му беше достатъчна, за да я заслепи и да я принуди да промени самото си естество.

Petrović, p. 93.

Шчепан Мали управлява Черна гора от 1767 до 1773 г. Той пристига там от Далмация през 1766 г. и се занимава с билкарство. Постепенно в Черна гора се разпространява слух, че руският цар Петър III (убит от съпругата си, императрица Екатерина II) е жив и е избягал от Русия. Шчепан твърди, че той е руският цар. Повечето хора му вярват и го приемат за свой владетел, тъй като приличал на портрет на цар Петър III, намиращ се в един черногорски манастир. Османската империя се опасява, че появата на самопровъзгласилия се руски цар ще предизвика въстание на Балканите и изпраща една петдесетхилядна армия срещу Черна гора през 1768 г., но тя е разбита. През 1769 г. руското правителство изпраща в Черна гора княз Георгий Долгоруков, който трябва да се отърве от Шчепан. Долгоруков се проваля, тъй като Шчепан се радва на широка подкрепа от страна на черногорците. През 1773 г. шкодренският паша убеждава личния прислужник на Шчепан да го убие.

V-12. Дневник на хабсбургски офицер, описващ обсадата на Дубица (1788 г.)

Продължението на битката за Дубица на 22 август беше дори по-тежко. Лоудон⁷⁵ беше изненадан от упоритата защита на бранителите на Дубица и нареди града да бъде изгорен. В 11 часа започна убийствен артилерийски обстрел, който предизвика голям пожар в кварталите. После, след като бранителите потушиха огъня, 24 души се промъкнаха до градските укрепления със задачата да хвърлят запалителна смес върху дървените греди над насипите, но защитниците ги видяха и ги отблъснаха. Хвърлянето на запалителни предмети продължи на 23 август.

За да се попречи на защитниците в опитите им да потушат пламъците, започна силна стрелба с оръдията. Крепостта на Дубица горя цялата нощ на 23 срещу 24 август и оръдейната стрелба бе непрекъсната. И след това, на 25 август, две батареи с по три оръдия всяка бяха поставени край градските стени. Огънят беше концентриран около входа на града и канонадата доведе до разрушаването на крепостта на Дубица. Но дори тогава обсадените не прекратиха сражението.

Обсадата продължи на 26 август и от руините на крепостта защитниците отговаряха с пушечен и оръдеен огън. Нападателят откриха пълен баражен огън. И тогава, около осем часа сутринта,

стрелбата от крепостта замря. Към девет часа оттам в австрийската главна квартира дойде един човек, за да преговаря. Той помоли за прекратяване на огъня, с което австрийската страна се съгласи. От името на гарнизона той предложи да предаде крепостта в замяна на разрешение защитниците да си отидат свободни.

Австрийската страна не се съгласи и поиска безусловна капитулация. Тогава той помоли за тричасова отсрочка, за да обсъди ситуацията с хората си и му бе дадено разрешение за това. След три часа обсъждане османският командир [бей] пристигна с осем съратници и бе извършено официалното предаване на крепостта.

Крепостта Дубица или по-добре купчината камъни в Дубица, бе в крайна сметка овладяна и падна в ръцете на австрийската армия.

Sljivo, pp. 91-92.

Добре ли се сражават османците в Дубица? Защо все пак те капитулират?

V-13. Несигурност по време на пътуване из Албания (ок. 1900 г.)

Имаше един момент на напрежение. Бяхме в равнинен участък, когато, докато заобикаляхме една горичка, се изсипа половин дузина албанци, въоръжени до зъби. Предните охранители опънаха юздите, обърнаха конете, свалиха пушките и се изправиха на шпорите си, готови за изненади. Признавам, че когато тези планинци се втурнаха към нас, ръката ми се плъзна към джоба на панталона, където носех револвера си. Войниците се пръснаха, сякаш бяха готови да открият огън. Но албанците, въпреки войнствения си вид, нямаха войнствени намерения. Те по-скоро се развеселиха от страха на турците, на който обаче не обърнаха внимание, макар че ми се усмигнаха и ме поздравиха, когато преминаха покрай мен.

Fraser, pp. 237-38.

Било ли е широко разпространеното притежаване на оръжия от полза за развитието на Югоизточна Европа в началото на XX в.? Защитете или оборете тази идея.

75. Главкомандващият на хабсбургската армия.

V–14. Нападение на Топал Ибрахим в Казанлък (1809 г.)

Такова едно нашествие на даглиите станало в Казанлък в 1809 г., през месец април, под предводителството на Топал [куция] Ибрахима, който, като влязъл в града [...], повикал аянина (околийския началник) и мухтарина (кмета) на раята, за да узнае колко рубиета харач (данък) плаща града и кому [...]. Тогава Топал Ибрахим... казал аянину и кмету, за да не разрушава или изгаря града, да му съберат още толкова данък и да пратят съхия (скороходец) в Стамбул да изходатайствува от султана Махмуда ферман, за да събирал той, Топал Ибрахим, занапред данъка за 10 години. [...]

Обаче Топал Ибрахим, след като прибрал парите, казал на мухтарина Стоян Николов: „Давам ти това писмо (писмото било отворено) до Мустафа Байрактар, който е сега везир в Стамбул, и ако в 40-дневен срок не ми донесеш фермана, на прах и пепел ще преобърна града, а дотогава аз ще стоя тука с тайфата си, там над Кулата и ще чакам до дадения срок, а през това време ще поръчаш на раята да ни храни с баници и кокошки, разбра ли?“ [...]

В деня, когато се извършил срокът, Топал Ибрахим, ядосан, че бил излъган от мухтарина, излязъл сам из града и пронизал Христа Томова с маждрака си (копието) насред улицата. Това се взело за знак на начало на избиването на християните, които се изпозатворили по къщята си.

Стамболски, с. 28-30.

През първите десетилетия на XIX в. няколко военни водачи, част от които действат и като събиратели на данъци, поставят османските провинции под свой контрол, като извличат полза от факта, че централната власт, отслабена от войната с Русия и от еничарските бунтове в Истанбул, не може да утвърди върховенството си. Иронията е в това, че Мустафа Байрактар, който започва като такъв аянин в Северна България и става велик везир (1808 г.), вече е убит в Истанбул през ноември 1808 г., т.е. пет месеца преди Топал Ибрахим да изпрати кмета на Казанлък при него.

Обяснете привидно законните методи на грабеж, използвани от Топал Ибрахим? Защо той просто не атакува и не ограбва града? Бил ли е той обикновен бандит или пък човек с политически амбиции? Какви са различията между местните силни на деня и хората извън закона?

V–15. Съчетание от бедствия в разказа на българския учител Тодор от Пирдоп, край София (1815-1826)

Нека бъде известно на всички, които четат и слушат, та да се чудят много за онова, което Бог показва със своя гняв през нашите времена и години, което не е било откак тоя свят съществува. През 1814 г. дойде от Бога наказание или чума от изток до запад, та измори половината от света. Защото и други път е настъпвала чума, но толкова свят не е морила, както сега. А оттогава насам до 1820 [г.] при проклетото султан Махмудово царство⁷⁶ даде Бог мир [...]. А от 1821 [г.], да речеш от месец март, излезе един дявол по Янинско – Али паша – срещу султана. И събра се против него царска войска, да речеш до 500 000 войника, та се биха много, но нищо не му сториха, защото укреплението му беше яко. И царската войска седя много време там, та изгориха села и градища, плениха и избиха християнския род, та стана ока брашно там по 60 гроша. Голям глад настана сред сиромасите. А после на 25 март излезе друг дявол във Влашко – Влах бей⁷⁷, та събра войска

76. Махмуд II (1808-1839)

77. „Влашкият княз“, не е ясно дали става дума за Александър Ипсиланти, син на бившия влашки владетел, който водил Гръцкото въстание срещу турците, или за Тудор Владимиреску (1780-1821), водач на революцията във Влахия през 1821 г.

и ходеше, та обираше селата. Тогава се събра от цялата румелийска земя турска войска срещу него, та се биха, биха. И изгориха много села покрай Дунава и избиха и поробиха хората.

Та тогава заповяда проклетият цар, та хванаха патриарха Григория Непиташ, извлякоха го от църквата от литургия и го обесиха на Възкресение на втория ден. На този ден едни избесиха, а други посякоха: 21 владици и протосингели и калугери, и попове, и дякони и после обърнаха ножа срещу християните, та избиха Бог знае колко хиляди, а малко българи, много гърци и арнаути – се ги изчистиха от Стамбул. А жени, деца издавиха в морето.

Тогава излезе войска от Стамбул, та отиде в Морея, та изстребиха много села. После жителите на Морея бягаха по море, и се завардиха на един остров, но много агарянски народ те погубиха там.

Георгиева, Цанев, с. 356-357.

Преценете обяснението, дадено от Тодор Пирдопски за различните бедствия в началото на XIX в. Съгласни ли сте с него?

V-16. Писмо от Петър Петрович Негош до Йосип Йелачич⁷⁸ (3 юни 1849 г.)

Бях извънредно учуден от писмото Ви от 1 април тази година. Изобщо не е имало никакви нападения на черногорци в Бока Которска⁷⁹ и едва ли е имало дори някакви незначителни размирици, каквито се случват постоянно, освен между въоръжените общини, които често пъти нарушават спокойствието на местните хора. Винаги съм правил, както и сега, максималното, за да поддържам ненакърнено спокойствието между Бока и Черна гора. В това съм се водил от интересите на Черна гора, с които съм обвързан чрез най-силните и свети връзки и братска любов от детството си. Слава на Бога, всички люде от Бока ще потвърдят единогласно тези ми думи пред Вас.

Njegoš, *Izbrana pisma*, p. 135.

78. Хабсбургски управител (бан) на Хърватско (1848-1859).

79. Областта около Которския залив, днес част от Черна гора, но през 1849 г. е била част от владяната от австрийците Далмация.

Библиография

- Agarova-Ilić, Marija, *Ilustrovana istorija Beograda* [Илюстрирана история на Белград], Beograd 2002.
- And, Metin, *Turkish Miniature Painting. Sixty-eight Miniatures in full colour and one hundred and seven black and white illustrations* [Турска миниатюрна живопис: Шейсет и осем цветни миниатюри и сто и седем чернобели илюстрации], 4th edition, Istanbul 1987.
- Andrić, Ivo, *The Development of Spiritual Life in Bosnia under the Influence of Turkish Rule* [Развитието на духовния живот в Босна под влиянието на турското управление], Durham and London 1990.
- Antoniadis, Ch.A. *Archeio Eggrafon Skyrou* [Архив от документи от остров Скирос], Athina 1990.
- Asdrachas, Spyros (ed.), *H oikonomiki domiton valkanikon choron sta chronia tis othomanikis kyriarchias* [Икономическата структура на балканските страни в епохата на османското владичество XV-XIX в.], Athina 1979.
- Aşıkpaşa-zâde, *Tevarih-i Âl-i Osman* [История на Османовата династия] (ed. Nihal Atsız), in *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1945.
- Barkan, Ömer Lütfi, *Türkiye’de Toprak Meselesi. Toplu Eserler 1* [Аграрният въпрос в Турция. Събрани съчинения, 1], İstanbul 1980.
- Bašeskija, Mula Mustafa Ševki, *Ljetopis (1746-1804)* [Летопис (1746-1804)], Sarajevo 1968.
- Bayerle, Gustav, *Pashas, Begs and Efendis: a historical dictionary of titles and terms in the Ottoman Empire* [Паши, бегове и ефендите: исторически речник на титли и термини в Османската империя], İstanbul 1997.
- Bees, N. A., *Bibliographische Notizen und Nachrichten* [Библиографски бележки и известия], „Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher“, 70 (1928-1929), pp. 526-528.
- BOA, CA 3126 (= *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Adliye 3126*).
- Beniç, Fra Bono, *Ljetopis Sutjeskog samostana* [Летопис на манастира Суцеска], Sarajevo 1979.
- Biegman, Nicolaus H., *The Turco-Ragusan Relationship. According to the Firmans of Murad III (1575-1595) Extant in the State Archives of Dubrovnik* [Турско-рагузки отношения. Според ферманите на Мурад III (1575-1595), налични в Държавния архив на Дубровник], The Hague – Paris 1967.
- Bošković, Rudjer, *Dnevnik putovanja iz Carigrada u Poljsku* [Дневник на пътуването от Константинопол до Полша], Zagreb 1951.
- Broughton, Lord, *Travels in Albania and Other Provinces of Turkey in 1809 & 1810* [Пътувания в Албания и други провинции на Турция през 1809-1810], London 1855.
- БИБ (=Българска Историческа Библиотека), IV, София 1931.
- Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei* [Описание на Молдова], Bucureşti 1973.
- Cantemir, Dimitrie, *Opere complete* [Събрани съчинения] (ed. Virgil Cândea), VIII/II, Bucureşti 1987.
- *Călători străini despre țările române* [Чужди пътешественици за румънските земи], I-IX, Bucureşti 1968-1997.
- Celâlzâde, Mustafa, *Selim-nâme* [Възхвала на Селим] (eds. Ahmet Udur, Mustafa Çuhadar), Ankara 1990.
- *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei* [Одобрените конституции на Трансилвания], Cluj 1997.
- Corfus, Ilie, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu* [Хрониката на занаятчията Йоан Добреску], „Studii

și articole de istorie”, VIII, 1966.

■ Бертрандон де ла Брокиер, *Задморско пътешествие, София, 1968.*

■ Dursun, Yıldırım, *Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar* [Шеги, свързани с бекташкия архетип в турската литература], Ankara 1976.

■ Elezović, G., *Turski izvori za istoriju Jugoslovena* [Турски извори за историята на югославяните], Beograd 1932.

■ Evlija Čelebi, *Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama* [Пътепис. Откъси за югославските земи], Sarajevo 1996.

■ *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* [Пътешествията на Евлия Челеби] (eds. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin), vol.V, İstanbul 2001.

■ Fraser, Foster John, *Pictures from the Balkans* [Картини от Балканите], New York 1906.

■ Gemil, Tahsin, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712)* [Отношенията на румънските земи с Османската порта според турските документи (1601-1712),] București 1984.

■ Георгиева, Цв., Китанов, В., *Документи за историята на българския народ през 15-17 век, 1, Благоевград 1991.*

■ Георгиева, Цв., Цанев, Д. (ред.), *Христоматия по българска история*, т. 3, Плевен 1982.

■ Gestrin, Ferdo - Kos, Milko - Melik, Vasilij, *Zgodovinska čitanka za 6. razred osnovnih škol* [Учебник по история за VI клас на основното училище], Ljubljana 1971.

■ Giannoulis, G., *Kodikas Trikkis* [Кодексът на Трики], Athina 1980.

■ Gliga, Vedran, *Govori protiv Turaka* [Антиосмански речи], Split 1983.

■ Güvahi, *Pendname* [Книга на съветите] (ed. M. Hengirmen), Ankara 1983.

■ Hegyi, Klara - Zimanyi, Vera, *The Ottoman Empire in Europe* [Османската империя в Европа], Budapest [1989].

■ *Hezarfen Hüseyin Efendi, Telhîsü'l Beyân fî Kavânin-i âl-i Osman* [Анотирано резюме на законите на великата династия на Осман от Хюсеин Хезарфен ефенди] (ed. Sevim İlgürel), Ankara 1998.

■ Hitzel, Frédéric (ed), *Enfants de langue et Drogmans* [Преводачи и драгомани], İstanbul 1995.

■ Imber, Colin, *Ebu's-Su'ud: The Islamic Legal Tradition* [Ебу Сууд: Ислямската правна традиция], Stanford 1997.

■ İnalçık, Halil, *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600* [Османската империя. Класическата епоха, 1300-1600], London 1973.

■ İnalçık, Halil (ed), *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid* [Копие на регистъра на провинция Арванид от годината 835 от Хиджра, второ изд.], Ankara 1987.

■ *Istoria tou Ellinikou Ethnous* [История на гръцкия народ], t. 11-12, Athina 1975.

■ Jennings, Ronald C., *The Judicial Registers (Şer'î Mahkeme Sicilleri) of Kayseri (1590-1630) as a Source for Ottoman History* [Съдебните регистри (Şer'î Mahkeme Sicilleri) на Кайсери (1590-1630) като извор за османската история] (непубликувана докторска дисертация, 1972, University of California, Los Angeles; University Microfilms, Ann Arbor, Michigan).

■ Jennings, Ronald C., *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640* [Християни и мюсюлмани в османски Кипър и средиземноморския свят 1571-1640], New York – London 1993.

■ Jones, David, *A complete history of the Turks* [Пъл-

на история на турците], London 1719.

■ Juhasz, Esther (ed), *Sephardi Jews in the Ottoman Empire. Aspects of Material Culture* [Сефарадските евреи в Османската империя. Аспекти на материалната култура], Jerusalem 1990.

■ Kal'a, Ahmet (ed), *İstanbul Ahkam Defterleri. İstanbul Finans Tarihi I (1742-1787)* [Истанбулските регистри на декретите на императорския съвет. Финансовата история на Истанбул (1742-1787)], Istanbul 1998.

■ Kasalica Vladislav, *Kulturna baština Crne Gore* [Културното наследство на Черна гора], Bar 2008.

■ *Koçi Bey Risalesi* [Трактатът на Кочи бей] (ed. Ali Kemal Aksüt), Istanbul 1939.

■ Koliopoulos, I. – Chassiotis, I. (eds.), *H neoteri kai synchroni Makedonia* [Македония през Новото време и в съвременността], vol.I, *Macedonia during the Ottoman rule* [Македония през османското управление], Athina- Thessaloniki n.d.

■ Kuripešić, Benedikt, *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530* [Пътуване през Босна, Сърбия, България и Румелия 1530], Sarajevo 1950.

■ Lewis, Bernard (ed.), *The World of Islam. Faith, People, Culture* [Светът на исляма. Вярa, хора, култура], London 1997.

■ Luke, Sir Harry, *Cyprus under the Turks, 1571-1878*, [Кипър под турска власт, 1571-1878 г.] London 1969 (1st ed.1921).

■ Melissenos (Melissourgos), Makarios, *The chronicle of the siege of Constantinople 2 April to 29 May 1453* [Хроника на обсадата на Константинопол 2 април до 29 май 1453 г.], *Book III, 3-13 inclusive, Chronicon Maior*, in *The fall of the Byzantine Empire. A Chronicle by George Sphrantzes 1401-1477* [Падането на Византийската империя. Хрониката на Георги Сфранцес]. Translated by Marios Philippides, Amherst 1980.

■ Menounos, I., *Kosma tou Aitolou. Didaches kai viografia* [Козма Етолийски, учение и биография], Athina 1980.

■ Mihailović iz Ostrovice, Konstantin, *Janičareve uspomene ili turska hronika* [Спомените на еничарина или Турска хроника] (ed. Đorđe Živanović), Beograd 1966.

■ Mijatović, Andjelko, *Uskoci i krajišniči* [Ускоците и жителите на Крайна], Zagreb 1974.

■ Mijatović, Andjelko, *Zrinsko-Frankopanska urota* [Заговорът на Зрински и Франкопан], Zagreb 1999.

■ Miović-Perić, Vesna, *Na razmedju* [На разделителната линия], Ragusa 1997.

■ *Adventures of Baron Wenceslas Wratislaw of Mitrowitz. What he saw in the Turkish metropolis, Constantinople; experienced in his captivity; and after his happy return to his country, committed to writing in the year of our Lord 1599* [Приключенията на барон Венцеслас Вратислав фон Митровиц. Какво видя в турската столица, Константинопол и след щастливото му завръщане в страната, реши да опише в лето Господне 1599] Literally translated from the original Bohemian by A. H. Wratislaw, London, Bell & Daldy, 1862; гръцки превод: *I Konstantinoupolis kata ton 16o aiona (1591-1596)*, прев. Ioannis Ep. Dryskos, Athina 1920.

■ Montagu, Lady Mary Wortley, *The Turkish Embassy Letters* [Писма от турското посолство] (ed. Anita Desai & Malcom Jack), London 1994.

■ Murgescu, Bogdan (coord.), *Istoria României în texte* [История на Румъния в текстове], București 2001.

■ Neculce, Ioan, *Opere. Letopiseșul Țării Moldovei și Osamă de cuvinte* [Съчинения. Хроника на Молдова и някои изказвания] (ed. Gabriel Ștrempel), București 1982.

■ Нешри (=Мехмед Нешри, *Огледало на света. История на османския двор*. Съст. и превод М. Калицин, София 1984).

- Nicolay, Nicolas de, *Dans l'empire de Soliman le Magnifique* [В империята на Сюлейман Великолепни] (eds. Marie-Christine Gomez-Géraud, Stéphane Yérasimos), Paris 1989.
- *Одбрани текстови за историјата на македонскиот народ* [Подбрани текстове за историјата на македонскиот народ], I-II, Скопје 1975.
- Peçevi, İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi* [История на Печевци] (ed. Bekir Sýtký Baykal), vol. II, Ankara 1992.
- Njegoš, Petar Petrović, *Izabrana pisma* [Избрани писма], Beograd 1984.
- Petrović Rastislav, *Rusija i Crna Gora u doba vladike Vasilija i Šćepana Malog, Zbornik radova „Rusija i južnoslovenske zemlje u XVIII veku“* [Русия и Черна гора по времето на епископ Василие и Шчепан Мали. Сборник „Русия и јужнославјанските земи през XVIII в.], Beograd 1986.
- Philippides-Braat, A., *La captivité de Palamas chez les Turcs: Dossier et commentaire* [Пленничеството на Палама при турците: досие и коментар], « Travaux et mémoires », 7 (1979), pp. 109-222.
- Радушев, Е. и др. (ред.) *Османски извори за ислямизационните процеси на Балканите*, Софија 1990.
- Samardžić, Radovan, *Beograd i Srbija u spisima francuskih savremenika XVI-XVII vek* [Белград и Србија в описанијата на френски съвременници XVI-XVII в.], Beograd 1961.
- Шилтбергер, Ханс, *Пътетпис*, Софија 1971.
- Şemdanizâde Süleyman Efendi, *Tarih-i mür'it-tevarih* [История] (ed. Münir Aktepe), İstanbul 1978.
- *The Serbian Epic Ballads. An Anthology* [Србски епически балади. Антологија] Translated into English verse by Geoffrey N. W. Locke, Belgrade 1996.
- Shaw, Stanford J., *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic* [Евреите в Османската империја и Турската република], Houndmills 1991.
- Slijivo, Galib, *Bosna i Hercegovina 1788-1812* [Босна и Херцеговина 1788-1812], Banja Luka 1992.
- Sphrantzes, George, *The fall of the Byzantine Empire (Chronicon Minus)* [Падането на Византијската империја (Малката хроника)], in *The Fall of the Byzantine Empire. A Chronicle by George Sphrantzes 1401-1477* [Падането на Византијската империја. Хроника од Георги Сфранцес 1401-1477]. Translated by Marios Philippides, Amherst 1980.
- Списаревска, Й. Д., *Чипровското востание и европејскиот свят*, Софија 1988.
- Стамболски, Христо, *Автобиографија, Дневници, Спомени*, Софија 1972.
- Stulli, Bernard, *Židovi u Dubrovniku* [Евреите во Дубровник], Zagreb 1989.
- *Synaxaristis Neomartyron* [Сборник со житија на новомъченици], Thessaloniki 1984.
- *Taylesanizâde Hafiz Abdullah Efendi Tarihi. Istanbul'un uzun dört yılı (1785-1789)* [Историята на Тайлесанизаде Хафиз Абдуллах ефенди. Четирите дълги години на Истанбул (1785-1789)] (ed. Feridun Emecan), Istanbul 2003.
- Theolin, Sture, *The Swedish Palace in Istanbul*, [Шведскиот дворец во Истанбул] Istanbul 2000.
- Тодорова, Марија, *Подбрани извори за историјата на балканските народи XV-XIX в.*, Софија 1977.
- *Турски извори за историјата на правото во българските земи* (ред. Бистра Цветкова), т. 2, Софија 1971.
- Възвџова-Каратеодорова, Кирила (ред.), *Непресхващи извори. Документални материјали за историјата на Пловдив и Пловдивско*, Пловдив 1975.
- Zerlentou, P., *Systasis tou Koinou ton Mykonion* [Конституцијата на општината на Миконос], Neftoupolis 1924.

Координатори

Главен координатор

Христина Кулури, председател на Комитета за образованието по история (History Education Committee) към CDRSEE, професор по нова история в Университета на Пелопонес (Гърция). Родена е през 1962 г. в Атина, защитава докторска дисертация в Paris I – Pantheon Sorbonne през януари 1990. През 1994 г. печели наградата „Николас Сворнос“ за исторически изследвания и публикувани трудове. Тя е била член на проектната група на Съвета на Европа за „Изучаване и преподаване на историята на Европа през XX в.“ (1996-2000) и на Научните комитети за утвърждаване на учебници по история в гръцките средни училища. Автор на няколко книги и статии за обучението по история, история на историографията, учебниците, националната памет и идентичност, а също и история на спорта.

Главните ѝ публикации включват: *Dimensions idéologiques de l'historicité en Grèce (1834-1914). Les manuels scolaires d'histoire et de géographie* [Идеологически измерения на историчността в Гърция (1834-1914). Учебниците по история и география], Frankfurt, Peter Lang, 1991; *Sport et société bourgeoise. Les associations sportives en Grèce 1870-1922* [Спортът и буржоазното общество. Спортните дружества в Гърция (1870-1922)], Paris, L'Harmattan, 2000; *Clio in the Balkans. The Politics of History Education* [Клио на Балканите. Политиките на историческо образование (изд.)], Thessaloniki, CDRSEE, 2002 (editor); *Athens, Olympic City, 1896-1906* [Атина, олимпийски град (изд.)], Athens, IOA, 2004 (editor).

Учебно помагало 1 – Османската империя

Халил Берктай, историк, понастоящем доцент и програмен координатор по история във Факултета по изкуства и социални науки в университета Сабанджъ (Истанбул, Турция). Роден е през 1947 г. Бакалавър по икономика от университета Йеил (1968) и доктор по история от Бирмингамския университет. Работил е във факултета по политически науки в Анкарския университет, Близкоизточния технически университет в Анкара и университета Боазиджи в Истанбул. Посещавал е няколко чуждестранни университета: стипендиант на Британския съвет; Wolfson European Studies и Center for Middle East Studies; NEXUS Senior Fellow, Center for Advanced Studies in Sofia (България), 2002-2003. Заместник-председател на History Education Committee към CDRSEE; основател и бивш вицепрезидент на Helsinki Citizens' Assembly (Турция). Също така е член на издателските съвети на: Journal of Peasant Studies; Journal of Agrarian Change и Journal of Southeast European and Black Sea Studies.

Главните му публикации (на турски) включват: „Републиканската идеология и (историкът) Фуат Кьопрюлю; „От племето към феодализма“, „Краят на една ера“; и (на английски): „New approaches to State and Peasant in Ottoman History (1991, co-edited with Suraya Faroqhi) [Нови подходи към държавата и селянина в османската история (изд. съвместно със Сурая Фарохи)]. Настоящите му изследователски интереси включват: историография; сравнителни подходи към балканските национализми; първоначалното конструиране и кемалисткото предефиниране на турската национална памет между травмите от националното изграждане и етническите прочиствания в началото на XX в.

Богдан Мурджеску, роден през 1963 г., професор по история в Букурещкия университет. Бил е Roman Herzog Fellow на фондацията „Alexander von Humboldt“ в Берлин (1998-2000), гост-професор в университета в Питсбърг (2002 г.) и в Централноевропейския университет, Будапеща (2004 г.). Понастоящем е директор на Центъра за административни, културни и икономически изследвания на Букурещкия университет, вицепрезидент на Румънското дружество за исторически науки и национален координатор на румънското национално състезание MY HISTORY – EUSTORY.

Публикувал е многобройни академични студии и няколко книги по история на Румъния, османско-румън-

ските отношения, икономическата и социалната история през XV-XX в. и по съвременна историография. Също така е координирал и осем тома, сред които *Romania and Europe. Modernisation as Temptation, Modernisation as Threat* [Румъния и Европа. Модернизацията като съблазън, модернизацията като заплаха] (Bucureşti, 2000), *Istoria României în texte* [История на Румъния в текстове] (Bucureşti, 2001) and *Revoluția română din decembrie 1989: istorie și memorie* [Румънската революция от декември 1989: История и памет] (Iași, 2007).

Учебно помагало 2 – Нации и държави в Югоизточна Европа

Мирела-Луминица Мурджеку, професор в Историческия факултет на Букурещкия университет. Участвала е в няколко международни проекта в областта на анализи на учебници, национализъм, социална и културна история. Тя печели Mellon Fellowship и DAAD Fellowship през 2000; Korber Senior Fellowship, Institut für die Wissenschaften vom Menschen във Виена през 2006. Участвала е в различни изследователски етапи в MSH, Париж (2003, 2004, 2005). Покрай многобройните академични студии и глави от книги е редактирала шест тома и е публикувала: *Între „bunul creștin” și „bravul român”. Rolul școlii primare în construirea identității naționale românești (1831-1878)* [Между „добрия християнин” и „смелия румънец”. Участието на основното училище в конструирането на румънската национална идентичност (1831-1878)], Iași, 1999 и *Istoria din ghiozdan. Memorie și manuale școlare în România anilor 1990* [История от ученическата чанта. Памет и учебници в Румъния през 90-те години на XX в.], București, 2004; *Rumänische Historiographie und Geschichtsbilder (Innensicht)*, in Thede Kahl, Michael Metzeltin, Mihai-Răzvan Ungureanu (hrsg.), „Rumänien”. Sonderband der „Österreichischen Osthefte”, Wien, LIT Verlag, 2006, pp. 313-325.

Учебно помагало 3 – Балканските войни

Валери Каменов Колев, роден през 1960 г. в Пловдив. Магистър по история и магистър по английска филология от 1986 г. в Софийския университет. Преподава нова българска история (1878-1944) в Софийския университет от 1988 г. и в Националната художествена академия в София от 1999 г. Доктор по история от 2001 г. Член на издателския съвет на историческото списание „Минало” от 1994 г. и на програмните комитети по история и гражданско образование към Министерството на образованието и науката. Основни сфери на интерес: държавно и местно управление; политически и социален живот; външна политика.

Учебно помагало 4 – Втората световна война

Крешимир Ерделя, роден през 1968 в Загреб, Хърватско. Следвал е история и география в Загребския университет, където се дипломира с тезата „Отношението на Независимата хърватска държава към писателите и литературата”. Работи като учител по история в основно училище в Загреб. Участва в писането на учебници по история. Заедно с Игор Стоякович е автор на няколко учебници по история, сборници и помагала за VII и VIII клас на основното училище и за I клас на средното училище.

Сътрудници:

Боро Бронза

Историк-изследовател, Баня Лука, Босна и Херцеговина

Хелиан Демири

Преподавател в университета „Александър Хувани“, Албания

Люпка Христова

Учител по история, Република Македония

Никола Йордановски

Докторант към Висшата школа за социални изследвания, Варшава, роден в Република Македония

Ниязи Мустафа Къзълюрк

Доцент в Кипърския университет, Департамент за турски изследвания

Ангелос Кириакудис

Учител по история, Кипър

Флорин Попович

Брашовски областен отдел на Националния архив, докторант в Института по история в Букурещ, Румъния

Божо Репе

Професор в Департамента по история, Люблянски университет, Словения

Милан Ристович

Професор, Факултет по философия, на Белградския университет, председател на Дружеството за социална история

Аракс Сахинер

Доктор по история, председател на Департамента за социални науки в MEF школи, Турция

Андрей Сора

Издател на исторически списания, Букурещ, Румъния

Владимир Георгиев Станев

Доктор по история, преподавател в Исторически факултет, Софийски университет

Игор Стоякович

Учител по история и съавтор на учебници по история в основните училища, Загреб, Хърватско

Лина Вентура

Доцент в Департамента по социална и образователна политика, Пелопонески университет, Гърция

Списък на учителите по история

Крешимир Алайбег, Загреб

Арзу Айдън, Истанбул

Марилена Берча, Букурещ

Христо Беров, София

Раду Черкез, Букурещ

Емина Даутович, Букурещ

Бояна Дуйкович, Баня Лука

Ирена Лилкова Гъркова, Пловдив

Ентела Йорги, Тирана

Алма Касарухо, Тирана

Хайретин Кая, Истанбул

Йорданка Христова Карагеурова, София

Снежана Корен, Загреб

Давор Козняк, Загреб

Елиза Кириаку, Никозия

Ангелос Кириакудис, Лимасол

Мария Кириази, Солун

Анастасия Киркини-Кутула, Атина

Маргита Мадунич, Загреб

Кодрута Матей, Букурещ

Валентина Мавер, Любляна

Мире Младеновски, Скопие

Нада Молеровик, Скопие

Сорин Оане, Ръмнику-Вълча

Нукет Орен, Истанбул

Валентин Максим Орош, Клуж

Мутлу Йозтюрк, Истанбул

Адриан Папаяни, Тирана

Мария Филипиду, Пафос

Нику Похоата, Букурещ

Йелка Разпотник, Любляна

Василики Сакка, Атина

Люпка Смилановска, Скопие

Невенка Срес, Любляна

Анджела Тоадер, Букурещ

Елван Тонгал, Истанбул

Фатмирише Джемали, Тирана

Ненад Заркович, Белград

Мария Зографаки, Ксанти

ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЯ ОКОЛО 1600 ГОДИНА

FRANCE	Независима държава	Sofia	Град	с.	Област
Lebanon	Зависима държава	Mantova	Град-държава	d.	Воеводство
Hungary	Разделена държава	Monferrat	Зависим град-държава	gd	Велико воеводство
Vilayet	Провинция	Spoleto	Център на провинция	K.	Кралство
Banu Sellab	Народ	S. Saruhan	Санджак	E.	Вилает

Забележка:
Имената на османските вилаети са в курсив. Зависимите държави са обозначени с цвят, който препраща към цвета на суверена.

Оценете тази книга!

Центърът за демокрация и помирение в Югоизточна Европа (The Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, CDRSEE), съвместно с многобройни колеги и сътрудници, извърши огромна и усилена работа и вложи време и ценни ресурси в проекта „Преподаване на съвременната история на Югоизточна Европа“, чийто резултат е книгата, която държите в ръцете си. Всичките четири помагала са част от обхватен, демократичен и продължаващ процес, в който са оценени и включени мненията и предложенията на читателите, учителите и потребителите на книгите.

Вашето мнение, мнението на читателя, има огромно значение за нас, както за оценяването на извършената работа, така и при планирането на бъдещите ни усилия. За да преценим ефективността на метода, полезността на това начинание и ценността на нашата инвестиция, бихме искали да оцените тези книги. Моля, дайте ни откровеното си мнение, тъй като това ще ни помогне постоянно да подобряваме

Проекта за обща история (Joint History Project, JHP).

След прочитането на тази книга, молим да отделите време, за да отидете на нашия уебсайт и да попълните един оценъчен формуляр:

www.cdrsee.org/jhp/evaluate_eng.html

Ако предпочитате да ни пишете директно, моля влезте във връзка с нас на: info@cdrsee.org, и имейлът ви ще бъде директно препратен на някой от координаторите на JHP.

Също така можете да изпратите коментарите си на:

CENTER FOR DEMOCRACY AND RECONCILIATION IN SOUTHEAST EUROPE

Krispou 9, Ano Poli

GR- 54634, Thessaloniki

Greece

ПРЕПОДАВАНЕ НА СЪВРЕМЕННАТА ИСТОРИЯ НА ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА
А л т е р н а т и в н и у ч е б н и м а т е р и а л и

УЧЕБНО ПОМАГАЛО 1
Османската империя

Под редакцията на
БОГДАН МУРДЖЕСКУ И ХАЛИЛ БЕРКТАЙ

Редактор на поредицата
ХРИСТИНА КУЛУРИ

Редактор на българското издание
АЛЕКСЕЙ КАЛЪОНСКИ

София 2012